ПВНЗ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КАФЕДРА Практичної психології та соціальних технологій

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 Психологія

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА Практична психологія

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці

Магістрантка _____ Бурковська Наталія Ігорівна
(підпис студента)

Науковий керівник _____ Дворецький В.П.
(підпис наукового керівника)
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальних технологій Інституту психології та соціальних технологій Європейського університету

Допущено до захисту "12" грудня 2022 р.

Завідувач кафедри _____ Абрамян Н.Д.
(підпис)
завідувач кафедри практичної психології та соціальних технологій, кандидат психологічних наук, доцент

Київ - 2022

ПВНЗ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

КАФЕДРА Практичної психології та соціальних технологій

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 Психологія

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА Практична психологія

ЗАВДАННЯ

на випускну кваліфікаційну магістерську роботу студентові (ці):

Бурковська Наталія Ігорівна

(прізвище, ім'я, по-батькові студентки)

1. Тема роботи Особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

2. Затверджена наказом по університету від "22" 02 **2022 р. №** 20 .

3. Цільова установка на вихідні дані до роботи

Метою роботи є теоретично проаналізувати і практично дослідити особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці. Об'єктом дослідження є установки на сімейне життя. Предметом дослідження виступають особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

4. Перелік графічного матеріалу (з точним визначенням обов'язкових креслень) «Методика «Прислів'я» (автор І. Кльоцина). «Опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська). «Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю. Альошина). Анкета «Установки про сімейне життя» (авторська анкета).

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів, що їх стосуються:

Розділ	Науковий керівник	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання отримав
Розділ 1	Дворецький В.П.		
Розділ 2	Дворецький В.П.		
Розділ 3	Дворецький В.П.		

6. Зміст випускної кваліфікаційної магістерської роботи (перелік питань)

Визначення особливостей розвитку на сімейне життя, установки на сімейне життя в юнацькому віці, компоненти гендерних установок, що впливають на вибір моделі в сім'ї. Методи та організація дослідження особливостей

установок на сімейне життя в юнацькому віці. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження. Побудова психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці», та її ефективність впровадження.

7. Календарний план виконання випускної кваліфікаційної магістерської роботи

№ з/п	Назва етапів випускної кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів випускної кваліфікаційної магістерської роботи	
		За планом	Фактично
1.	Обрання теми випускної кваліфікаційної магістерської роботи (ВКМР)	01.08.22 – 05.08.22	03.08.22
2.	Опрацювання літератури та інших джерел для написання ВКМР	08.08.22 – 19.08.22	17.08.22
3.	Виконання 1 розділу ВКМР	22.08.22 – 16.09.22	14.09.22
4.	Виконання 2 розділу ВКМР	19.09.22 – 21.10.22	18.10.22
5.	Виконання 3 розділу ВКМР, висновки	24.10.22 – 18.11.22	11.11.22
6.	Передзахист ВКМР	28.11.22 – 02.12.22	01.12.22
7.	Проведення перевірки на плагіат ВКМР	28.11.22 – 02.12.22	28.11.22
8.	Відгук керівника, рецензія	02.12.22 – 05.12.22	05.12.22

8. Дата видачі завдання "03 " серпня 2022 р.

Керівник _____ Дворецький В.П.
(підпис наукового керівника)
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальних технологій

Завдання прийняв до виконання _____ Бурковська Н.І.
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП 5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 10
1.1. Особливості розвитку сімейного життя 10
1.2. Установки на сімейне життя в юнацькому віці 21
1.3. Компоненти гендерних установок, що впливають на вибір моделі в сім'ї 28
Висновки до першого розділу 41
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 43
2.1. Методи та організація дослідження 43
2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження 47
Висновки до другого розділу 62
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНИХ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 65
3.1. Розробка психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» 65
3.2. Ефективність впровадження програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» 74
Висновки до третього розділу 84
ВИСНОВКИ 87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 94
ДОДАТКИ 102

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім’я в сучасному суспільстві відображає зміни соціально-економічного, політичного та духовного ладу в Україні. А в поточному стані перебування всього українського народу в умовах російсько-української війни основною характеристикою функціонування сім’ї стає дестабілізація, розгубленість, роз’єднання сімей внаслідок необхідності турботи про найменших і слабших членів сім’ї, про безпеку дітей та жінок, стареньких, про засоби для фізичного і морального виживання всього населення.

Сьогодні, на жаль, відбувається деформація шлюбно-сімейних процесів, знижується народжуваність дітей, зростають матеріальні проблеми населення, виразно знижується адаптаційна можливість української сім’ї, що призводить до порушення її функціонування.

Науковці у сфері соціології, психології, педагогіки, державотворення докладають багато зусиль для дослідження нагальних проблем української сім’ї та займаються пошуком ефективних шляхів запобігання деструктуризації та втрати духовності, моральності в сімейних стосунках. Нині сімейна проблематика широко вивчена у соціологічних (С. Голод, В. Зацепін, М. Мацковський та ін.), у психологічних (М. Алексєєва, Т. Андрєєва, З. Кісарчук, Г. Кочарян, А. Кочарян, Б. Херсонський та ін.) дослідженнях.

Розглядаючи шляхи вирішення сімейних проблем, науковці Т. Алєксєєнко, І. Бех, Т. Говорун та ін. виділяють важливість цілеспрямованого формування адекватних установок молоді на сімейне життя, приділяють увагу психологічній підготовці хлопців та дівчат до шлюбу, до виконання ними відповідних ролей та обов’язків у сім’ї. Зазначене підвищує актуальність формування свідомих установок молоді на сімейне життя, адекватного ставлення юнаків і дівчат до сім’ї, розвитку у них особистісних якостей, потрібних для сімейного життя.

Останнім часом багато психологічних досліджень присвячено уявленням молоді про шлюб, установкам на сімейне життя. Зокрема, психологію сімейного образу життя вивчала Т. Димнова, соціально-психологічну готовність молоді до шлюбу досліджувала В. Захарченко, теоретичні засади підготовки молоді до сімейного життя аналізувала Л. Яценко.

У сучасній психології установки юнаків про сім'ю досліджували З. Кісарчук, Н. Толстих, А. Прихожан та ін., які виявили, їх недостатню повноту, не високу оцінку молоддю себе як майбутніх подружніх партнерів. В сучасної молоді спостерігаються слабкі уявлення романтичну складову сім'ї (неточні уявлення про кохання), неправильні знання про майбутнє сімейне життя. При цьому на думку науковців Т. Зверко, А. Столярчук, Р. Федоренко важливо дослідити також процес формування установок молоді на сімейне життя, які виникають і розвиваються насамперед у батьківській сім'ї.

Отже, незважаючи на широке вивчення проблеми уявлень молоді про сімейне життя, важливим напрямом психолого-педагогічних досліджень є вивчення особливостей установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – установки на сімейне життя.

Предмет дослідження – особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про оптимізацію установок на сімейне життя в юнаків внаслідок проведеної з ними розвивальної роботи за спеціально розробленою програмою занять.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати і практично дослідити особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Завдання дослідження:

1. Теоретично проаналізувати особливості формування установок на сімейне життя в юнацькому віці.

2. Розкрити психологічні особливості гендерних установок молоді, що випливають на вибір моделі в сім'ї.

3. Емпіричним шляхом дослідити особливості сформованості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

4. Запропонувати та апробувати програму психологічної роботи «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці».

Теоретико-методологічні основи дослідження. Проведене дослідження опирається на дослідження відомих українських та зарубіжних вчених щодо особливостей формування установок молоді на сімейне життя у психологічній літературі (Т. Андрєєва, О. Бондарчук, Т. Говорун, О. Кікінеджі, В. Дружинін, Т. Зверко, З. Кісарчук, В. Кравець, С. Кратохвіл, А. Мудрик, С. Ренке, А. Столярчук, Р. Федоренко та ін.); праці науковців щодо ролі установок в формуванні уявлень про сімейне життя в юнацькому віці (О. Александрова, С. Виговська, О. Волошок, Т. Демидова, Л. Котлова, Г. Кошонько, Л. Крижановська, Т. Левицька, І. Мазурик, В. Мацюк, А. Сидоренко, В. Фомічова, Р. Хавула та ін.).

Методи та організація дослідження. Для розв'язання поставлених у роботі завдань використані такі методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення основних положень психологічної науки щодо установок молоді на сімейне життя;

- емпіричні методи: опитування, тестування, використання діагностичного інструментарію, якісний та кількісний аналіз отриманих результатів;

- методи математичної статистики: обробка кількісних даних за допомогою програмового забезпечення Microsoft Excel, визначення середніх арифметичних значень, відсоткових співвідношень та ін.

Під час емпіричного дослідження використано такий **психодіагностичний інструментарій:**

1. Методика «Прислів'я» (автор І. Кльоцина).

2. Опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська).

3. Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю. Альошина).

4. Анкета «Установки про сімейне життя» (авторська анкета).

Вибірку опитуваних склали: 2 групи респондентів – 30 хлопців, і 30 дівчат (19-20 років), які навчаються на 2-му і 3-му курсах. При проведенні програми занять до складу експериментальної групи входили 15 хлопців і 15 дівчат, які мали нижчі показники за сформованістю установок про сімейне життя.

Наукова новизна дослідження:

- *уточнено* психологічні особливості формування установок молоді на сімейне життя;

- *систематизовано* чинники, які впливають на формування та закріплення установок молоді на сімейне життя;

- *набуло поширення* практичне обґрунтування шляхів та методів психологічного впливу на корекцію неадекватних установок молоді на сімейне життя, відповідно до якого розроблено психологічну програму «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці».

Теоретичне значення дослідження – проаналізовано основні положення досліджуваної теми, виділено психологічні особливості формування установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження та розроблена на їх основі програма психологічних занять «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» можуть використовуватися в практиці працівників психологічної служби школи та ЗВО; майбутніми психологами при вивченні досліджуваної проблеми з курсі вікової та сімейної психології.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку

використаних джерел (80 шт.), додатків (5 шт.). Ілюстрована за допомогою 8 таблиць і 6 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 128 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Особливості розвитку сімейного життя

Сім'я є системним простором соціального функціонування людини, яка піддається змінам під впливом не лише соціально-політичних та економічних умов, а й у силу власних внутрішніх процесів розвитку [46, с. 186].

Загальноприйнятим є розуміння сім'ї як універсального об'єднання кровних родичів, які виконують один щодо іншого певні («природні») ролі [57, с. 106-107].

Розглядаючи визначення сім'ї та шлюбу, можемо помітити, що у шлюбних стосунках найповніше реалізуються цінності любові, дружби, товариськості. Шлюб визначається як історично зумовлена, санкціонована суспільством форма відносин між чоловіком і жінкою, яка встановлює їхні взаємні права й обов'язки. Залежно від інтересів суспільства шлюб може виступати у моральній, правовій, релігійній та інших площинах. Сучасний шлюб ґрунтується на добровільному єднанні, визнанні рівних прав чоловіка і жінки. Шлюб і кровна спорідненість є основою і фундаментом сім'ї [61, с. 83].

Однак, за ствердження Г. Кошонько, сім'я є більш складною системою відносин, ніж шлюб, оскільки вона, як правило, поєднує не тільки чоловіка й жінку, але і їхніх дітей, а також інших родичів або просто близьких подружжю і необхідних їм людей [35, с. 20].

У сім'ї, як одному з головних інститутів життєдіяльності людини, формується система суспільних і групових цінностей, передається соціальний досвід, закладаються основи індивідуальності, унікальності особистості. У сімейному мікросередовищі виробляються уявлення людини про стосунки між чоловіком і жінкою, між поколіннями (батьків і дітей),

формуються суспільні й особистісні ідеали, засвоюються моральні норми, оцінки та принципи, етикетні зразки поведінки. Моральні стосунки в сім'ї, що ґрунтуються на любові, духовній близькості й чуйності, піклуванні, відповідальності, сімейному обов'язку та взаємній повазі, є передумовою збереження і зміцнення морального клімату в суспільстві [61, с. 83].

Сім'я створює моральний фундамент особистості дитини: прищеплюються найпростіші моральні норми (доброзичливість, чуйність та ін.), емоційно-ціннісні уявлення, моральні почуття та формуються соціально-цінні якості (гуманізм, патріотизм, толерантність тощо). У сім'ї складаються перші уявлення дитини про хороше і погане, добро і зло, прекрасне й буденне, закладаються основні (базові) потреби особистості. Саме в сім'ї дитина набуває навичок спілкування з близькими людьми, отримує уроки любові до старших, співчуття, взаєморозуміння, формується її працелюбність, відповідальність, самостійність та практичні вміння. Цінності сімейного життя, формуючись з дитинства, зберігаються у людини на довгі роки. Згодом вони виявляються в міжособистісних взаєминах у різних сферах життя і насамперед у взаєминах із членами сім'ї, створеної нею самою [61, с. 88].

Однак сьогодні суспільство переживає різні проблеми, частина з яких пов'язані з послабленням сімейних відносин (недостатність батьківської уваги, втрата почуття відповідальності за рідних і близьких, духовна спустошеність, втрата сенсу життя і моральна нестійкість). Наслідком цього є руйнування сім'ї, відсутність належної поваги дітей до своїх батьків, ріст соціального сирітства, наявність одиноких старих людей, мільйонів сиріт, безпритульних людей і дітей, відсутність у суспільстві довіри до ближніх, сексуальна революція (статева розпуста, одностатеві шлюби), пияцтво, наркоманія тощо [75, с. 150].

Також до сучасних проблем функціонування сім'ї належить демографічна проблема, що призводить до зменшення кількості народжених українців, поступового зменшення нації. А з настанням війни в Україні

загострилися проблеми не тільки загального зменшення кількості населення, а й викрадення дітей, їх вивіз загарбниками на свою територію. Крім того, є проблема ймовірного не повернення в Україну дітей, які вимушено покинули свій дім та виїхали з родичами за кордон. Облаштувавшись закордоном, знайшовши роботу, влаштувавши дітей на навчання у зарубіжних школах, українські жінки і діти можуть залишитися закордоном якщо не назавжди, то на дуже довгий час. Все це пов'язується із проблемами сімейного життя та влаштування всього світобачення більшості українців нині, адже майже в кожній сім'ї є свої особливості, пов'язані із втратою зв'язку між родичами через війну. Наприклад, хтось виїхав, а хтось залишився вдома на окупованій території, чоловіки пішли служити в різні силові структури (насамперед, у ЗСУ), або ж не маючи можливості виїхати – залишилися працювати на своєму місці проживання, а жінки з дітьми стали вимушеними переселенцями в межах України чи виїхали за кордон тощо. Вказані особливості сучасного існування українського народу не тільки загострюють проблеми сімейного устрою, але й неминуче призводять до виродження нації, зменшення її кількості, втрати певних національних орієнтирів, зокрема її духовності, визнання сім'ї як найвищої цінності.

Крім того, як вказує Л. Смалиус, на сучасному етапі розвитку української сім'ї можна спостерігати невпинну втрату національних традицій, що викликана відходом від усталених традицій, поглядів, запозичення іноземних звичаїв, формування нових. Це викликає суттєві зміни у системі цінностей молоді, яка описує свої життєві орієнтири по-новому, по-іншому планує майбутнє, мало цікавиться наступних поколінь, зокрема, майбутнім власних дітей (Л. Смалиус [64]).

Сучасна сім'я, будучи невід'ємним чинником розвитку й соціалізації будь-якої людини, у цей час перебуває в глибокій кризі. Вона переживає політичні й економічні потрясіння – низька матеріальна забезпеченість, безробіття, ріст інфляції, міжетнічні й політичні конфлікти, зниження ролі духовних цінностей, лібералізація статевої моралі. Крім того, як відзначає

Г. Кошонько, росте число сімей, що не зуміли адаптуватися до умов перехідного періоду, спостерігається недостатня ефективність соціальних програм відносно сім'ї [35, с. 19].

На думку О. Удода, руйнівний вплив на сімейну систему здійснює високий відсоток розлучень, збільшення частки неповних сімей в українському суспільстві, зростання кількості одиноких матерів та дітей-сиріт, не узгодженість системи підготовки молоді до шлюбу та сім'ї [68, с. 3].

Аналізуючи сучасний стан сімейних відносин щодо їх функціонального призначення, Р. Федоренко звертає увагу на такі проблеми, як падіння народжуваності, зниження дітності в сім'ях, прояви егоїзму в єдиної дитини в сім'ї, що створюють нові проблеми для родини [71, с. 74].

Основні тенденції, характерні для сучасного стану сімей, охоплюють:

- сучасна українська сім'я зазнає значного впливу аномії (певного психологічного стану, за якого колишні ідеологічні основи, нормативні й ціннісні орієнтації та соціально-психологічні стереотипи поведінки виявляються зруйнованими, а нові ще не вироблені; їх формування відбувається хаотично й безсистемно), що негативно позначається на сімейній структурі та виконанні нею основних функції, призводить до невиправданого зміщення акцентів на «модні» особистісні якості – вміння пристосовуватися до будь-яких обставин, досягати за будь-яку ціну «місця під сонцем», налаштованість як батьків, так і дітей на престижність професійної діяльності, яка сприймається такою залежно від матеріальних доходів [36];

- надання дорослими членами сімей переваг матеріальному забезпеченню сімейної життєдіяльності на шкоду виконанню виховної функції;

- відмежованість значної частки сімей від сучасних соціально-адаптивних стратегій, що негативно позначається на внутрішньосімейній атмосфері, міжособистісному спілкуванні дорослих і молодших членів сім'ї, утруднює належну психологічну й соціальну підтримку членів сім'ї [36].

У той же час сучасна сім’я покликана виконувати наступні функції:

-феліцитологічна (задоволення потреби в щасті);

- репродуктивна (дітонародження);

- виховна (задовольняє потребу у батьківстві і материнстві);

- регенеративна (успадкування майна, духовних і матеріальних цінностей сім’ї);

- господарсько-побутова, емоційна (задоволення потреб у симпатії, турботі);

- духовного (культурного) спілкування;

- первинного соціального контролю (прикладом реалізації даної функції є обмеження жінкою несвідомої поведінки чоловіка, яка може завдати йому самому шкоду – вживання алкоголю, жирної та смажної їжі, проявів ризикованості та імпульсивності тощо);

- сексуально-еротична (задоволення сексуальних потреб). [71, с. 74-75].

У суспільному плані дуже важливо, щоб відбувалося регулювання сексуально-еротичної поведінки населення, забезпечуючи його біологічне відтворення. Тому сім’я визнана прийнятною формою співжиття, що регламентує такі сексуально-еротичні відносини між чоловіком і жінкою і передбачає народження і виховання дітей. [71, с. 75].

Поступово у функціях сім’ї відбулися зміни відповідно до нових соціальних умов. Дуже сильно змінилася функція первинного соціального контролю. Підвищився рівень терпимості до порушення партнерами норм поведінки у сімейних відносинах. А розлучення перестало бути покаранням за гідну поведінку в родині.

Зарубіжні науковці також розглядають функції сім’ї залежно від періодизації розвитку сімейних відносин, зміни кількості членів родини. Так, Р. Хілл у розвитку життєвого циклу сім’ї виокремлює:

- стадію монади;

- вступу в шлюб;

- народження дитини; проживання з дитиною-підлітком;

- «вильоту дітей із гнізда»;

- смерті одного з партнерів;

- останню стадію монади. (цит. за [8]).

Науковець А. Баркай в життєвому циклі сім'ї виділяє:

- родину без дітей;

- родину з малими дітьми;

- сім'ю із дітьми, які відвідують дитсадок;

- родину школяра;

- родину, де діти частково незалежні від батьків;

- родину, яку залишили діти.

На думку А. Баркай, у кожній із різновидів сімей, крім основних, існують свої особливі функції, які відповідають за забезпечення морального, психічного і матеріального благополуччя всіх членів родини (цит. за [7]).

Крім того, науковці М. Джеймс, С. Кратохвіл, З. Розенталь та ін. вважають, що у житті кожної сім'ї є труднощі, які переживає більшість родин. На початковому етапі сімейних відносин виникають труднощі взаємної адаптації, спілкування з родичами, а далі – труднощі організації побуту й виховання дітей; проблеми у відносинах між подружжям зрілого віку. За ствердженням С. Кратохвіла, у житті кожної сім'ї є власні критичні періоди, зокрема, критичним є 4–6 років і та 17–25 років спільного життя. На думку науковці, повторювані періоди криз сімейних відносин легко пов'язуються зі змінами функцій сім'ї та змінами в її структурі [38].

Г. Кошонько пропонує виділяти таку структуру сучасної сім'ї:

1) за наявністю шлюбних партнерів (повна, формально повна, неповна);

2) за стадією життєвого циклу сім'ї (молода, зріла, літня);

3) за порядком вступу у шлюб (первинний, вторинний);

4) за кількістю поколінь у сім'ї (одне або кілька поколінь проживає разом);

5) за кількістю дітей (бездітна, малодітна й багатодітна) [35, с. 22-23].

А. Склярук зазначає, що «нормальною», «здоровою», «непроблемною» можна вважати сім'ю, яка:

- має повний склад, де зростають двоє чи більше дітей;

- успішно виконує базові сімейні функції з біологічної, соціальної та психологічної репродукції, або народження, виховання і соціалізації дітей;

- має достатню мережу зв'язків для якісних внутрішніх і зовнішніх комунікацій (що гарантує необхідний для розвитку сімейної системи і кожного її члена належний інформаційний, емоційний та інтеракційний обмін;

- мінімально необхідний рівень добробуту, захисту, психологічного комфорту;

- умови для виховання, розвитку і соціалізації дітей;

- має належний соціально-психологічний потенціал [63, с. 24].

При цьому дослідниця наголошує, що будь-які відхилення від «ідеальної» структури не дають достатніх підстав визначати сім'ю як проблемну, якщо нею (навіть у неповному її складі) виконуються базові (репродуктивні) та інші (вторинні) її функції [63, с. 24].

Однак можемо констатувати, що на даний час кількість не здорових, проблемних, конфліктних, дистантних, дисфункціональних сімей тільки зростає. Наявність дистантних і проблемних сімей зумовлюється складними соціальними, економічними та політичними проблемами в країні, і на жаль, оптимістичних прогнозів щодо їх вирішення на даний час немає.

Досить часто доводиться чути про кризу сім'ї як про неузгодженість загальних завдань розвитку, сформульованих державою/суспільством і наявних у деяких людей цінностей, а також соціальних нормативів і своєрідності цих людей. Свою етичну позицію щодо сім'ї держава фіксує у статутних документах, де заявляє цінність сім'ї, у поточних стратегічних напрямах, а також у способах, якими ці напрями, принципи та цілі взаємодіють з особистою етичної позицією кожного члена цієї держави. Ці

особисті етичні позиції сформовані індивідуальними людськими історіями, цінностями і перевагами [57, с. 112].

І хоча місія держави у сімейній політиці може здаватися на папері ясною і зрозумілою, сенс, який вкладається у задекларовані принципи підтримки сім'ї, різниться від людини до людини, і змінюється, оскільки новий досвід змушує кожного з нас переглядати власні смисли [57, с. 112].

За даними соціологічної літератури можна виділити загальні риси, притаманні сім'ям в сучасному суспільстві: падіння народжуваності, ускладнення міжособистісних стосунків, ріст розлучень і, наслідок, зростання кількості неповних сімей і сімей з нерідними батьками, широке розповсюдження позашлюбних народжень дітей. Також, за ствердженням О. Портяної, у нашій країні гостро стоять соціальні проблеми сім'ї: зниження її матеріального рівня, погіршення фізичного і психічного стану здоров'я дітей і батьків, збільшення кількості одиноких чоловіків і жінок [53, с. 698].

Важливою особливістю сучасних сімейно-шлюбних відносин є процес розмивання системи норм поведінки та уявлень про зміст сімейних ролей [46, с. 188]. Разом з тим відзначаються зміни в уявленнях про сім'ю. За ствердженням І. Білоцерківець, Л. Канішевської, Т. Кравченко, О. Мельник, сучасна сім'я має багато відмінностей від її традиційного уявлення, до основних з яких належать:

1. Зміна ціннісних орієнтацій дітей і їхніх батьків.

2. Відділення молодої сім'ї від батьківської родини.

3. Зменшення чисельності сім'ї.

4. Певна специфічність укладу соціального життя в міських та сільських сім'ях.

5. Залежність виховання дітей від рівня освіти батьків. [61, с. 25].

6. Вплив соціально-педагогічних умов (безпека і впевненість у майбутньому, любов та приналежність до певної соціальної групи (сім'ї), потреби самоздійснення і самореалізації).

7. Зменшення позитивного впливу соціального оточення на дітей. Часткова втрата національних традицій і звичаїв викликають маніпулювання свідомістю дітей, деформують систему пріоритетів і цінностей сімейного життя [61, с. 25].

Для сучасних сімей помітна тенденція переходу до біархату, тобто відсутності домінування одного з партнерів за моногамним шлюбом. На рівні ментальних установок відбулася трансформація поглядів на статеворольовий поділ праці, на соціальну роль жінки. Перестає відповідати реальній економічній практиці історично сформоване уявлення про голову сім'ї – чоловіка, оскільки традиційно він забезпечував сім'ю матеріально, в сучасному суспільстві чоловік далеко не завжди грає роль батька-годувальника. Змінилося й ставлення жінки до своєї соціальної ролі. Вона не тільки має свій самостійний заробіток, а й рівні права в соціально-економічному, політичному та культурному житті суспільства [46, с. 188].

Цінностями сім'ї XXI століття стали не тільки свобода й рівноправність статей, але й спільне ведення бюджету сім'ї, прийняття рішень про життєві плани, виховання дітей, організація дозвілля [46, с. 189].

Одним із наслідків трансформації інституту сім'ї у сучасному суспільстві можна вважати проблему формування сім'ї молодими людьми. Молодь внаслідок невпевненості в майбутньому відкладає створення сім'ї не невизначений термін. Особливо це стосується України, де найвищий рівень безробіття (до 40%) спостерігається у віковій групі до 25 років. Неспроможність брати на себе довгострокові зобов'язання (такі як шлюб і діти) обумовлена невпевненістю в економічних можливостях [46, с. 189].

У той же час зростає кількість незареєстрованих шлюбів, так званих громадянських форм організації сім'ї. Р. Федоренко зазначає, що сьогодні в цивілізованому суспільстві збільшується кількість подружніх пар, які не бажають укладати шлюб на самому початку своїх стосунків або й зовсім не оформляють офіційних відносин, а також молодих людей, котрі прагнуть до альтернативних форм улаштування власного життя; відбувається не лише

еволюція форм шлюбу, а й суттєво трансформується ставлення до нього [71, с. 33-34].

С. Цебенко уточнює, що у суспільстві, крім традиційної шлюбно-сімейної форми, існує також інша форма організації сім'ї – фактичний шлюб (конкубінат), тобто це є триваюче відкрите спільне проживання двох осіб, які офіційно не зареєстрували свої відносини в державних органах, водночас у них немає жодних перешкод для цього [75, с. 147].

Одним із аспектів досліджуваної теми є самотність як протилежність шлюбно-сімейним відносинам. Сьогодні у молоді зберігається установка на шлюб, але поступово зростає кількість юнаків і дівчат, які вважають інакше. Прагнення жити самотньо – це психологічний феномен, характерний для жителів великих міст. Велика кількість чоловіків і жінок шлюбного віку приймають рішення жити самотньо. З огляду на технічні можливості та розвинену сферу послуг це може бути реально втіленим в умовах урбанізованого середовища [71, с. 35].

На думку Р. Федоренко, самотні люди вирішили жити в моноваріанті з різних причин, серед яких можна назвати такі:

– зростання освіченості жінки;

– занадто велика кількість жінок шлюбного віку, які відмовляються конкурувати з іншими у «погоні» за шлюбними партнерами [71, с. 36];

– економічна вигідність (одну людину прогодувати легше, чим всю сім'ю).

При цьому Р. Федоренко уточнює, що жінки переносять самотність легше, ніж чоловіки. Освіта, професійна кар'єра, домашній побут, психічне здоров'я у самотніх жінок кращі, ніж у самотніх чоловіків [71, с. 36]. Однак також дослідниця зазначає, що установка на самотність може мінитися. Наприклад, у жінок у 30-35 років, у чоловіків – у 40-45 років, коли робляться спроби знайти вдалого партнера по життю [71, с. 37].

У соціології і психології сім'ї та шлюбу ведуться спроби осмислення основних тенденцій розвитку стосунків всередині сім'ї і організація

психологічної допомоги (О. Бодалєв, В. Столін); вивчаються питання питання психологічної сумісності в шлюбі (М. Обозов, Ю. Олійник та ін.). Також автори зверталися і до проблеми дослідження сімейних стосунків з точки зору якості шлюбу і намагалися вивести складові цього поняття (Д. Кутсар, П. Якобсон та ін.). Досліджуються емоційні стосунки в сім'ї (З. Фрайнбург), їхній вплив на стабілізацію внутрішньо сімейних стосунків, умови стійкості сім'ї (Ю. Юркевич), чинників напруги в стосунках між членами сім'ї (В. Селіванов, К. Волков) [53, с. 700].

Водночас варто відзначити зростаючу кількість психологічних праць, присвячених проблемам сімейних взаємовідносин. Вітчизняні та зарубіжні вчені досліджують психологію сім'ї з різних боків: психологічну сумісність подружжя та емоційну адаптацію у перші роки після укладення шлюбу (М. Обозов, П. Якобсон), фактори, що впливають на задоволеність шлюбом чоловіків та жінок, розподіл ролей у сім'ї (Ю. Альошина, Л. Гозман). У працях Ю. Альошиної, Т. Говорун, Г. Дубчак, Л. Мороз вивчається вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію, дослідницею Л. Сердюк проведений психологічний аналіз розлучень. Зарубіжні психологи, яких цікавили інтимні міжособистісні стосунки, вивчали сутність феномену кохання, розробляли та доповнювали його типологію (А. Маслоу, Р. Мей, Е. Фромм та ін.), вплив на шлюбні стосунки моделей стосунків, що існували у батьківській сім'ї (З. Фрейд, К. Хорні) тощо [74, с. 259].

Відтак вивчення сім'ї є важливою проблемою для філософських, соціологічних та психолого-педагогічних наук і передбачає приділення уваги сучасним трансформаціям шлюбно-сімейного укладу та уявлень молоді про взаємовідносини у родині.

1.2. Установки на сімейне життя в юнацькому віці

Значний науковий інтерес на етапі трансформаційних перетворень, які відбуваються в українському суспільстві, мають установки щодо сім'ї, сімейного життя, які сформовані у свідомості молодих людей – майбутніх подружніх партнерів. Адже саме ці уявлення, що народжуються у молодих людей стосовно майбутніх шлюбно-сімейних стосунків, здатні прояснити багато важливих моментів, які, так би мовити, «не лежать» на поверхні, але керують поведінкою молодих людей у сфері сімейного життя [79].

Проблема установок про ідеальну сім`ю у психології досліджується сторіччями, і досі не є вичерпаною через різноманіття індивідуальних проявів в особистісній сфері кожної людини. Вивчення особливостей сімейного життя, зокрема установок на сімейні відносини має значення для прогнозування стабільності сім'ї. [50].

Л. Повалій зазначає, що у сучасної молоді задовго до офіційного одруження формуються свої уявлення про шлюб, погляди на способи сімейних взаємин, розподіл ролей у сімейних відносинах. Однак іноді неправильне розуміння їх змісту призводить до психологічної несумісності подружжя, виникнення сімейних конфліктів, розлучення і створення неповних сімей (Л. Повалій [51]).

При цьому І. Бех зазначає, що юність є етапом інтенсивного формування пріоритетів і цінностей, зокрема щодо сімейного життя, що впливає на становлення юнацької особистості і на вибір майбутнього життєвого шляху. Юнаки починають усвідомлювати свою дорослість і ролі, яку вони покликані повинні будуть відіграти в суспільному житті [6, с. 115].

Дослідниці Л. Крижавновська і О. Скориніна-Погреба відзначають, що саме у юнацькому віці формується той рівень самосвідомості особистості, що надає змогу молодій людині самостійно та з відповідальністю здійснювати життєві вибори. На цьому етапі розвиток особистості в фізичному та психологічному плані забезпечує реалізацію вибору партнера для шлюбу та

створення стосунків з ним в дошлюбний період, і в майбутньому – перехід до спільного сімейного життя [39, с. 112].

За ствердженням Л. Смалиус, юнацький вік та студентські роки – стадія прояву сексуального потягу, яка збігається з фізіологічною статевою зрілістю; стадія соціальної і психологічної сексуальної зрілості (дітородний період). Дуже важливим у цей період є утримання від необдуманих учинків. Цьому періоду властиві потреба у статевій близькості, вираження любові, розрядка сексуальної напруги та релаксація, народження дітей, відпочинок, почуття задоволення, допитливість, спілкування, самоствердження, емоційна компенсація невдачі, досягнення несексуальних цілей, звичка. Любов у студентському віці теж буває різних видів: симпатія; пристрасна любов; придумана любов; романтична любов; любов-товариство; «сліпа» любов; досконала любов. Важливо навчитись розпізнавати їх у власних почуттях [64].

Як зазначають Я. Полішко, Л. Самошкіна, в юнацькому віці процес формування сімейних установок переходить із латентної фази в активну, коли засвоєні до цього часу цінності та установки починають активно уточнюватися, співставлятися. В юнацькому віці перед молоддю постають важливі завдання закріпитися у світі дорослих. Наповнені енергією, юнаки вже переросли межі батьківської сім'ї і ще не знайшли власної форми. Вони аналізують та приміряють засвоєні моделі поведінки, відмовляючись від апробованих і шукаючи наступні. Провідними сімейними установками стають взаєморозуміння, взаємоповага, наявність кохання, душевна близькість, наявність дітей [52, с. 52].

Водночас на сучасному етапі досліджень установок молоді на сімейні відносини відзначається недостатність їх готовності до створення сім'ї та переважна неадекватність установко на сімейне життя, розподіл ролей у ній, можливості для самореалізації у новій суспільній ролі і статусі тощо.

У психології поняття «установки на ідеальну сім'ю» передбачає як процес, так і результат даної діяльності. Г. Равлюк пропонує розглядати

установки молоді на ідеальну сім'ю з позиції соціальних уявлень, які «незалежно від того, наскільки правильні, панують у масовій свідомості, формують життя і вчинки [55, с. 64].

В. Фомічова відзначає, що соціальні уявлення (до яких належать і уявлення, установки на сімейні відносини) – є результатом спілкування та взаємодії з іншими людьми, по відношенню, як правило, до соціальних об'єктів, фактів, явищ. Цей результат стає основою суджень особистості і підставою для наступних висновків та регуляторів відповідної соціальної поведінки. Звідси, майбутні шлюбні партнери мають для себе відповісти на питання: кого вони вбачають в якості бажаного партнера [73, с. 91].

За свідченням Т. Демидової, установки на сім'ю – це установки молодих людей, які ще не створили сім'ю, про її майбутню форму і особливості функціонування. За визначенням Т. Демидової, установки про майбутню сім'ю розуміються як складні, системно організовані і відносно стійкі утворення, спрямовані на оптимальну адаптацію людини до шлюбу та ефективне функціонування її в майбутньому сімейному житті [18, с. 18-19].

На основі ґрунтовного аналізу установок сучасної молоді про сім'ю Т. Демидова виокремлює наступні компоненти:

1) когнітивний: знання функцій сім'ї та цілей шлюбу; особливостей господарсько-економічних відносин партнерів у сім'ї; усвідомлення якостей, які необхідні для подружнього життя; розуміння та усвідомлення обов'язків подружжя;

2) емоційно-оцінний: ставлення до інституту сім'ї; приймання сімейного життя власних батьків; наявність емоційних міжособистісних стосунків з протилежною статтю; визначення оцінки ставлення до дітей; перебіг емоційної ідентифікації з батьками;

3) поведінковий: сформована статево-рольова поведінка; наявність практичних вмінь поведінки в конфліктних ситуаціях [18, с. 9-10].

Відповідно до представлених структурних компонентів установок на ідеальну сім'ю у дослідженні Т. Демидової вказано, що когнітивний

компонент установок молоді на сімейне життя відрізняється: неточним розумінням юнаками функцій сім'ї; високим прагненням до рівноправності партнерів у господарсько-економічних відносинах; слабкими уявленнями про якості, потрібні для сімейного життя; відмінності в уявленнях про якості чоловіка і дружини; обмеженими уявленнями про влаштування сімейного життя, його матеріально-побутову складову; не розуміння прав та обов'язків подружжя, відсутністю знань способи проведення дозвілля; спрямованістю на створення сім'ї тільки для задоволення інтимно-особистісних потреб [18, с. 19].

Емоційно-оцінний компонент установок сучасних юнаків про сім'ю відрізняється переважно позитивним ставленням до подружнього життя і народження дітей, проте критичним не прийняттям сімейного життя власних батьків та труднощами в процесі ідентифікації себе з батьками своєї статі [18, с. 19].

Щодо поведінкового компонента установок на сім'ю, що Т. Демидова виділяє певні прояви ідентифікаційної поведінки сучасних юнаків (хлопці більш схильні ідентифікувати себе з батьком у своїх родині), і вказує на переважно суперечливі способи поведінки в конфліктних ситуаціях (дівчата більше прагнуть до компромісу, а юнаки – до суперництва) [18, с. 19].

Р. Краковська пропонує розглядати установки на сім'ю як частину етико-психологічної готовності особистості до сімейного життя [31, с. 322].

Власне готовність як психологічний стан – це: «система соціально-психологічних установок, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей подружжя» [4, с. 124].

На думку Т. Левицької, готовність молоді до сімейного життя є складним психологічним утворенням, що залежить від низки суб'єктивних та об'єктивних чинників. До суб'єктивних чинників можна віднести: вік студентів, сприятливий для створення сім'ї та народження дитини; темперамент і характер; мотиви, що спонукають молодь до шлюбу; соціальну зрілість. Що стосується основних об'єктивних чинників, то такими є: вплив

суспільної думки (страх залишитися «старою дівою», приклад друзів, які вже мають власну сім'ю); бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини, широкі можливості для вибору супутника життя у навчальному закладі [41, с. 10].

У роботі С. Виговської, Ю. Кружаліної наведено критерії та показники готовності студентської молоді до сімейного життя:

1. Моральний, який включає: готовність створювати сім'ю; серйозне ставлення до шлюбу; почуття відповідальності, обов'язку, витриманості; знання правил подружнього етикету і культури поведінки в сім'ї; знання естетики міжстатевих стосунків; рівномірний розподіл обов'язків між членами сім'ї; планування і дотримання сімейного бюджету.

2. Комунікативний, що передбачає: уміння спілкуватися і співпрацювати; здатність регулювати складні життєві ситуації; готовність підтримувати обстановку радості, бадьорості та оптимізму; здатність розуміти іншу людину і психологічно розвантажувати її.

3. Емпатійний, показниками якого є: здатність співпереживати, емоційна гнучкість; чесність, вірність, стриманість, доброта; турботливість, що базується на засадах альтруїзму [10, с. 48].

Водночас зауважимо, що причиною розчарувань і складних ситуацій у взаємодії між чоловіком та дружиною можуть бути саме нереалістичні установки щодо майбутньої сім'ї, неадекватні очікування щодо сімейного життя [31, с. 322].

Як зазначають В. Фомічова, установки молоді на сімейне життя насамперед формуються в батьківській сім'ї і відображають або прагнення повторити такі відносини, як у батьків, або навпаки – зробити все по-іншому (Є. Калмикова, І. Крупник, Н. Малярова та ін.) [73, с. 93].

Важливе значення для формування установок молоді на сімейне життя мають: соціальне мікросередовище сім'ї; внутрішня і зовнішня сімейна діяльність; сімейне виховання як комплекс педагогічних впливів батьків [11, с. 25].

Важливе значення для засвоєння адекватних сімейних установок також мають вертикальні стосунки батьків і дітей, де вихідною характеристикою стають міра і характер емансипації дітей від батьків (звільнення від залежності) по мірі дорослішання. Більшість батьків вважає емансипацію неминучою і з появою перших її ознак або безсило опускає руки, або починає «боротися» за своїх дітей, використовуючи певні заборони [11, с. 26-27].

Внутрішня і зовнішня діяльність сім'ї є важливим чинником формування установок на сімейні відносини, і охоплює переважно господарсько-економічну сферу сімейних взаємостосунків. Спостерігаючи за буденним життям сім'ї, діти диференціюють сфери діяльності, де задіяні батьки. Це сприяє закріпленню відповідних моделей статево-рольової діяльності в свідомості дітей, що надалі може проявлятися у небажанні виконувати «не свою роботу» [11, с. 28].

Т. Войцях надає великого значення включеності дітей у виконання побутово-господарських видів діяльності у сім'ї. На її думку, недостатня включеність у сім'ю, невиконання побутових обов'язків, характеризують своєрідне відсторонення від сім'ї, що надалі проявляються у труднощах впливу сім'ї на дитину [11, с. 28]. Крім того, не маючи досвіду практичної діяльності на благо сім'ї, молодь вимагає від свого шлюбного партнера всеосяжного виконання побутових і господарських видів діяльності, не докладаючи зусиль самостійно.

Засвоєні з дитинства установки про неправильний, не рівномірний, не справедливий розподіл ролей і обов'язків у сім'ї негативно впливає на установки молоді щодо сімейного життя. Адже молоді чоловіки будуть очікувати від жінок постійного і безупинного виконання максимуму обов'язків по дому і сімейному влаштуванню життя, а молоді жінки не будуть в змозі їх догодити.

У той же час Т. Войцях зазначає, що відновлююча роль сім'ї, її життєздатність багато в чому залежать від дозвілля і відпочинку, настрою дорослих членів, стану здоров'я та працездатності чоловіка і дружини. Тому

однією з умов гармонізації сімейних взаємостосунків може стати звільнення жінки від «подвійного навантаження» (на роботі та вдома) за рахунок перерозподілу обсягу домашніх справ на інших членів сім'ї (чоловіка та обов'язково дітей) [11, с. 29].

Відтак особливості розподілу обов'язків у батьківській сім'ї впливають на установки молоді на сімейне життя та обумовлюють їх ставлення до «чоловічих» чи «жіночих» обов'язків у сім'ї. Адекватний розподіл господарсько-побутового навантаження на жінку та чоловіка сприяє відповідному уявленню дітей і молоді про сім'ю, її роль та характерні особливості взаємовідносин між подружжям.

Наступна група чинників, що впливають на формування установок дітей і молоді на шлюбно-сімейні відносини – *сімейне виховання* як комплекс цілеспрямованих педагогічних впливів найближчого оточення на дитину.

Атмосфера щоденного життя, що панує в сім'ї, певна організація домашнього господарства, а також щоденний стиль життя її членів і сім'ї в цілому здійснює вагомий вплив на формування уявлення дитини про людські стосунки, а також на формування її як особистості, а це все безпосередньо впливає на благополуччя майбутньої сім'ї [80, с. 120].

Отже, уявлення молоді про майбутнє шлюбно-сімейне життя, адекватні установки на сімейний союз є важливими для його міцності й стабільності, адекватність даних установко сприяє відповідному сприйняттю шлюбного партнера, узгодженню власних інтересів з ним, взяття на себе відповідальності за реалізацію певних рольових зобов'язань у сім'ї. Разом з тим сучасна молодь відрізняється нестійкими уявленнями про шлюб та часто має суперечливі очікування від майбутнього партнера, що не сприяє встановленню гармонійних відносин у парі та призводить до значних суперечок і конфліктів.

1.3. Компоненти гендерних установок, що впливають на вибір моделі в сім'ї

На сформованість установок молоді, вибір хлопцями і дівчатами моделі побудови власної сім'ї, значно впливають різноманітні чинники, що пов'язані із їх розумінням мотивів вступу до шлюбу, сформованості образу майбутнього партнера, адекватної оцінки ролей подружжя в сім'ї, адже часто у юнаків та дівчат існують різні погляди на ролі чоловіка і дружини у сім'ї.

У дослідженні Т. Андрєєвої вказано, що «більшість дівчат і юнаків ставляться до шлюбу позитивно, бачать у ньому джерело опори у важку хвилину, вважають, що шлюб приносить щастя материнства й батьківства, налагоджує побут» [3, с. 24].

Але необхідно враховувати, що у чоловіків і жінок існують різні уявлення про ідеальний тип сім'ї та про ідеального подружнього партнера. Тому, часто зустрічаються шлюбні союзи партнерів із суперечливими уявленнями про себе самих, свого чоловіка/дружину та подружнє життя в цілому. Наприклад, і дівчата, і хлопці розуміють необхідність брати на себе відповідальність за добробут сім'ї, і одночасно демонструють бажання перекласти її на шлюбного партнера. Незадоволеність від таких розбіжностей в установках і обумовлена ними сімейна поведінка спричиняють конфлікти, що нерідко закінчуються розлученням. Стикнувшись з необхідністю пристосовуватися до партнера, вчитися йти на компроміс, з реаліями спільного проживання та організації побуту, чоловік та дружина змушені суттєво змінювати свої попередні уявлення про подружні стосунки, виходячи з наявних умов сімейного життя [50].

У роботі Н. Москвічевої було вивчено уявлення студентів про сім'ю за допомогою проективного методу незавершених речень, де опитуваним пропонувалося висловити асоціативні образи до фрази «Сім'я для мене – це…» [47, с. 49]. У результаті Н. Московічева виділила чотири основних типи уявлень сучасних студентів про сім'ю: 1) «тепле коло спілкування»;

2) «стабільний організм»; 3) «притулок» («сховище»); 4) «взаємна відповідальність» [47, с. 50].

У той же час дослідження В. Кравець демонструють, що установки молоді на сімейні відносини відрізняються недостатньою наповненістю, невисокою самооцінкою своєї ролі як майбутнього подружнього партнера. Особливо фрагментарними є уявлення молоді про функції сім'ї та організацію сімейного життя. Різниця виявляється в розумінні хлопцями та дівчатами понять «мужність» та «жіночність», змісту сімейних ролей, уявленнях про вагомість чоловіка та жінки у стосунках [36, с. 14]. Відтак спостерігається недостатність засвоєння молоддю сімейних цінностей, які мали б сформуватися на основі батьківської сім'ї та повторення її моделі. Очевидно, що трансформація інституту сім'ї негативно вплинула на засвоєння юнаками справжніх сімейних цінностей, а порушені сімейні відносини у батьківській сім'ї, розлучення батьків не можуть сприяти формуванню адекватних установок на сімейне життя.

На формування установок молоді на сімейне життя впливає сформованість у них «**образу майбутнього шлюбного партнера**». В. Мацюк зауважує, що більше половини молодих людей уявляє свого майбутнього шлюбного партнера неадекватно, тобто таким, що насправді не є сумісним для подружнього життя із респондентом. Тобто, уявно сумісний образ партнера фактично не відповідає реально сумісному. Тому, їх шлюбний вибір, на підставі неадекватного уявлення про майбутнього шлюбного партнера, породжує ризик створення молодої сім'ї із суперечливим поєднанням їх характерологічних та мотиваційних особливостей і рис особистості, що може призвести до незадоволеності відносинами, відсутністю відчуття єдності і цілісності пари [45].

Уявлення про те, якою має бути майбутня сім'я і чоловік / дружина виникають вже у дітей, причому досить рано. І. Станіславська і М. Захарова виявили їх наявність вже у 10-річних дівчаток, які вважали, що чоловік повинен бути добрим, уважним, товариським і розумним. В образі ідеальної

дружини у хлопчиків перше місце займає любов до чоловіка (76% відповідей), потім йдуть материнство і виховання дітей (41% відповідей), господарсько-побутові характеристики (29%) і емоційні прояви (теплота, доброта) – 29%. Всі ці відповіді вписуються в традиційну модель жінки «дружини – матері – домогосподарки» [26].

У дівчаток модель була схожою: любов до чоловіка – 88% відповідей, материнство і виховання дітей – 68% відповідей, емоційні прояви – 40%. Крім того, дівчатка виділяють повагу до самостійної позиції чоловіка (40%). Господарсько-побутова сфера у дівчаток не належить до провідних.

Портрет ідеального чоловіка у хлопців включає в себе любов до дружини (88%), любов до дітей – 88%, турботу про сім'ю (41%), відсутність шкідливих звичок (35%). У дівчаток в портреті ідеального чоловіка на першому місці теж стоїть любов до дружини (72%), потім відсутність шкідливих звичок (64%), любов до дітей (44%), прояв турботи про сім'ю (по 36%), розуміння дружини, врахування її інтересів (36%) [26].

У праці Т. Андрєєвої наведено результати дослідження образу чоловіка і дружини у студентської молоді, де вказано, що ідеал чоловіка у жіночих уявленнях часто постає суперечливим і поєднує в собі протилежні риси: авторитарність з покірністю, вимогливість з безумовним прийняттям недоліків дружини, чуйність і м`якість з твердістю характеру та емоційною стриманістю тощо. Юнаки ж показують неузгодженість образів партнерки, з якою б хотілось спілкуватись та майбутньої дружини – образ дівчини, яка може привернути увагу юнака і зацікавити його у спілкуванні значно відрізняється від образу дівчини, яку хлопці прагнуть бачити своєю дружиною в майбутньому [3, с. 78].

У дослідженні Н. Дацюк та Т. Циганчук наведено результати опитування студентів, які відображають сучасні тенденції у розумінні молоддю ідеального образу жінки-дружини та чоловіка у сім'ї. За даними дослідниць, для дівчат характерне наділення образу чоловіка більшою силою і позитивнішою оцінкою. Це може пояснюватися схильністю до

патріархальних сімейних стосунків, де чоловік є головою сім'ї, захисником, опорою, що наділений силою. Окрім того, чоловік сприймається такими досліджуваними як більш привабливий об'єкт [76, с. 83].

Однак, сучасні хлопці, навпаки, наділяють силою саме образ жінки. Таким чином, образ жінки набуває вольових рис, незалежності, впевненості в собі. Це суперечить традиційним уявленням про жінку, як про слабку стать [76, с. 83].

За даними О. Александрової, сучасні установки студентської молоді на сімейне життя носять доволі ідеалістичний характер, особливо це стосується майбутнього шлюбного партнера, який відрізняється більш високими позитивними характеристиками порівняно із реально існуючими однолітками. Також шлюбно-сімейні установки молоді характеризуються явною споживчою нереалістичністю, яка позначається на очікуванні більшої матеріальної вигоди від шлюбу [1, с. 28-29].

За даними дослідження Е. Самотаєвої, уявлення в юнаків та дівчат про подружнього партнера суперечливі. В образі ідеального чоловіка (дружини) поєднуються протилежні за полюсом характеристики, що є нереальними в житті [58, с. 452].

Важливим чинником, що впливає на установки молоді на сімейні стосунки, є сформованість відповідних рольових очікувань та готовність до реалізації рольових очікувань майбутнього шлюбного партнера. У більшості звичайних сімей домашніми справами займається саме жінка. Це викликає багато психологічно напружених ситуацій, особливо в молодих сім'ях. Звісно, що чинником гармонізації відносин у сім'ї та її стабільності повинен бути раціональний розподіл обов'язків [61, с. 51].

У той же час, за матеріалами досліджень А. Мудрика [48] сучасні юнаки мало замислюються про своє майбутнє сімейне життя. Більше того, багато молодих людей вступають до шлюбу не маючи свідомих уявлень про те, як вони будуть будувати свою сім'ю та взагалі, яку вони хотіли б бачити свою сім'ю ідеально.

Сучасна молодь здебільшого не вміє готувати, прати, лагодити одяг. Разом із тим вихідна молодіжна орієнтація в передбачуваному розподілі ролей в сім'ї прагне до дотримання принципу справедливості. Однак багато молодих людей психологічно і технологічно не готові до виконання функцій подружжя [56, с. 358].

У роботі Ш. Зейналзаде були проаналізовані основні уявлення про функції подружжя у рольовій структурі родини. Очевидно, що важливою сферою стереотипізації у сімейному побуті є опозиція чоловічих й жіночих ролей у сім'ї. Історично сформовані стереотипи маскулінності та фемінності неподільно пов'язані із сімейною системою цінностей, що породжена народним підґрунтям [25, с. 67].

В українських народних традиціях та стереотипах, заснованих на стародавніх уявленнях про сім'ю і шлюб, від чоловіка очікується сила, раціональність, обмежена емоційність (за винятком почуттєвого стану агресії, котрий цілком прийнятний для чоловіка-воїна). Ці ж самі стереотипи потребують від жінки слабкості, м'якості, турботи, емоційності (за винятком агресивності, котра не властива справжнім жінкам), помірної раціональності [14, с. 9].

У роботі Р. Федоренко визначена обмеженість образів, що характерна для таких аспектів установок молоді на сімейні відносини, як уявлення про якості чоловіка й жінки, щодо проявів мужності та жіночності, гендерної ідентичності, сімейні ролі і їх розподіл між чоловіком і дружиною. Особливо слабкими виявилися знання молоді про функції сім'ї й організації сімейного життя [71, с. 121].

За результатами дослідження Р. Карковської, серед сучасної молоді визначаються такі установки на ідеальне сімейне життя:

1) чоловік старший за дружину;

2) чоловік та дружина взаємно закохані, та абсолютно довіряють партнеру;

3) чоловік і дружина задоволені сексуальними стосунками і не мають прагнень зраджувати;

4) в ідеальній сім'ї є діти (більшість орієнтуються на 2-3 дітей в ідеальній сім'ї), при цьому подружжя має тільки спільних дітей (тут не може бути дітей від попереднього шлюбу чи позашлюбних дітей одного з партнерів);

5) прагнення до рівномірної участі чоловіка і дружини у вихованні дітей;

6) окреме місце проживання від батьківських сімей та постійне проживання чоловіка і дружини разом;

7) спільне прийняття важливих рішень в процесі обговорення;

8) здатність подружжя самостійно вирішувати завдання та проблеми;

9) спільне забезпечення сім'ї фінансами і матеріальними благами з оку чоловіка і дружини, які обидва працюють і можуть попіклуватися разом про матеріальне забезпечення сім'ї;

10) переважною була думка про спільний бюджет в ідеальній сім'ї;

11) спільне виконання домашньої роботи чоловіком і дружинною [31].

У дослідженні Л. Лисенко, Н. Глущенко отримано результати, що свідчить про різні очікування щодо емоційної підтримки та зовнішнього вигляду один одного. У юнаків більш вираженою є орієнтація на те, що майбутня дружина візьме на себе роль емоційного лідера у сім'ї з питань здійснення моральної та емоційної підтримки. Також чоловіки надають перевагу і зовнішньому вигляду їх майбутніх дружин Тобто чоловіки та жінки, маючи різні очікування в емоційній підтримці, зовнішності партнера. При чому у чоловіків спостерігається перебільшення очікувань над прагненнями, тобто вони більше бажають отримувати аніж давати [43, с. 63].

І. Мазурик наводить найбільш типові рольові очікування щодо виконання партнерами зобов'язань в ідеальній сім'ї. У чоловіків переважають такі очікування від ідеального сімейного життя та ідеальної дружини: отримання статевого задоволення від супутниці; приваблива

дружина, яка займається веденням домашнього побуту і/або надає моральну підтримку. Для дівчат це – ніжність, якою має піклуватися чоловік; чесність та відкритість у відносинах з чоловіком; фінансова підтримка, надана чоловіком (очікування, що саме чоловік стане матеріальним спонсором сім'ї); відданість чоловіка сім'ї або виконання ним батьківських обов'язків [44].

У той же час, за даними дослідження О. Волошок та Н. Ільчишин, молоді люди усвідомлюють значення сім'ї як середовища, котре сприяє особистісному комфорту, забезпечує моральну та емоційну підтримку членів родини. На їхню думку, сім'я повинна будуватися на цінностях любові, поваги, довіри та взаємної відповідальності [12, с. 200]. Однак дуже часто вони не готові взяти на себе відповідальність за забезпечення благополуччя сім'ї, бездоганного виконання ролей, та відповідності очікуванням партнера.

Одним з чинників, що впливає на установки молоді на сімейне життя, є їх не готовності до вирішення подружніх конфліктів [4, с. 121]. Молодь часто не має досвіду прийняття спільних рішень у конфліктних ситуаціях. Крім того, під час обговорення сімейних питань часто з'ясовується, що для прийняття рішення чоловіку і дружині вистачає інформації і розуміння власних інтересів, однак узгоджено вони діяти не можуть. Вони не прагнуть до порозуміння, пробують наявну проблему вирішити не спільно, а один за одного. Також може з'ясуватися, що «невміння» знайти загальне рішення спирається на егоцентричне уявлення кожного партнера про сім'ю, небажання відмовитися від певних своїх інтересів [61, с. 43].

Більше того, як зазначає Т. Демидова, молодь, яка вступила до шлюбу, дуже часто вважає, що у сфері міжособистісних стосунків іноді все вирішується само по собі і стає так, як було раніше. Це свідчить про низьку психологічну готовність до сімейного життя, незнання чи нерозуміння особливостей міжособистісних стосунків. За даними досліджень науковця, більше 24% сучасних молодих людей зводять почуття любові до фізичного потягу, понад 26% вважає, що в її основі лежить проста звичка, а 30% –

зовсім не визнають цього почуття [18, с. 15]. Так само несформованим або неадекватним є уявлення про партнера. Відповідно до вказаного важливим чинником, який впливає на шлюбно-сімейні установки молоді є сформованість конфліктологічної компетентності як здатності до конструктивного вирішення конфліктів.

Також важливим чинником, що впливає на установки молоді на сімейні взаємини, є практичні уміння та навички, що необхідні для успішного сімейного життя [17]. Високий рівень розвитку практичних навичок позитивно впливає на розуміння труднощів побутово-господарського влаштування сімейного життя, у той же час не сформованість практичних вмінь і навичок, необхідних для спільного проживання – перешкоджають взаєморозумінню шлюбних партнерів.

Сучасні юнаки та дівчата не вміють виконувати елементарні побутові види діяльності, не вміють готувати, прати, лагодити одяг, робити мінімальний ремонт в будинку. Сутички можуть відбуватися навіть через найдрібніші моменти спільного проживання, коли один з партнерів не поспішає прибирати після себе одяг, залишає речі особистої гігієни у місцях спільного користування та ін.

Як зазначають І. Білоцерківець, Л. Канішевська, Т. Кравченко, О. Мельник, сучасні юнаки та дівчата мають поверхові уявлення про складну культуру взаємин, якої вимагає родинне життя [61, с. 46-47].

Результати О. Бондарчук відобразили «фактори ризику», що впливають на стабільність майбутнього шлюбу. До прямокорелюючих належать: вища освіта чоловіка; соціальне становище сім'ї в цілому; тривалість дошлюбного знайомства; позитивна оцінка респондентами успішності сімейного життя батьків та ін. Зворотньокорелюючі чинники, які впливають на стабільність шлюбу: перевищення віку (та/або освіти) дружини над віком (освітою) чоловіка; міське походження подружжя або міське походження дружини і сільське у чоловіка; виховання в неповній сім'ї; відсутність братів (сестер) у чоловіка чи дружини; нестійкість відносин у період знайомства та ін. [7; 8].

А. Денисенко [19], Т. Зверко [22; 23], Н. Ільчишин [29] зазначають, що з роками ідеали подружнього життя та партнера суттєво змінюються і стають більш об`єктивними, наближаються до буденної дійсності.

Ідеалістичні установки юнацтва з часом поступаються адекватним уявленням про людину, яку бажають бачити поряд дорослі жінки та чоловіки. Ці уявлення формуються на базі власного досвіду, а не на штучних ідеалах, які можуть бути навіяні книжками чи мас-медіа. Ці зміни позначаються на сімейних стосунках сприятливо, проте можуть спричинити деяке охолодження, згасання почуттів до шлюбного партнера [50].

У дослідженні Н. Дацюк та Т. Циганчук встановлено, що в дорослому віці найбільше цінуються категорії любові, поваги; вище оцінюється образ жінки з точки зору привабливості, симпатії та домінування. Саме ці категорії характеризують уявлення дорослих людей про ідеальну сім'ю [76, с. 84].

На формування адекватних установок на створення сім'ї значно впливає цілий ряд чинників.

За даними А. Чхаідзе, на установки молоді про шлюбно-сімейні стосунки впливає розуміння ними мотивів вступу до шлюбу та створення сім'ї, які, можуть бути такими: біологічні, економічні, соціально-культуні, духовні [78, с. 276]:

1. Біологічні мотиви. До них А. Чхаідзе віднесла наступні: прагнення узаконити сексуальні стосунки; швидке народження дитини; сексуальна сумісність; зовнішня привабливість партнера.

2. Економічні мотиви включають: матеріальну забезпеченість майбутнього чоловіка або дружини; наявність житлової площі у чоловіка або дружини; наявність автомобіля у майбутнього чоловіка або дружини; перспективну/престижну роботу майбутнього чоловіка або дружини; обіцянку матеріальної допомоги з боку рідних; бажання пов'язати свою долю зі знаменитою, видатною у суспільстві людиною; ділові стосунки (спільний бізнес).

3. Соціально-культурні мотиви: прагнення підвищити повагу в очах навколишніх; прагнення вирватися з дому, стати незалежним від батьків; прагнення відповісти на очікування родичів; сформована традиція (рано чи пізно всі мають вступити в шлюб); бажання досягти статусу сімейної людини; бажання відчувати упевненість в завтрашньому дні; бажання позбутися самотності; страх залишитися незаміжньою (не одруженим); звичка у стосунках; почуття жалощів до партнера; цікавість.

4. Духовні мотиви: взаємна любов; потреба у взаєморозумінні, підтримці, захисті; прагнення проявити свою турботу; спільність поглядів і інтересів; дружба; повага; моральні якості партнера; бажання мати дітей [78, с. 276].

У дослідженні О. Ставицького та І. Сигіна аналізується поняття неадекватної мотивації створення шлюбу у молоді, що може виявлятися як: можливість заповнити дефіцит (через бажання позбавитися відчуття самотності і непотрібності, недоотриманого кохання, уваги і турботи); спосіб відокремитися від батьківської сім'ї (отримати самостійність); спосіб подолати певну кризу (помститися колишній коханій людині); бажання відповідати нормам соціального оточення, що стосується віку вступу до шлюбу та інших аспектів шлюбної поведінки; компенсація почуття неповноцінності (для підвищення відчуття особистої значимості та самоповаги); бажання досягти певної мети (отримати матеріальну чи соціальну вигоду); вимушена необхідність (вирішити певні життєві труднощі, пов'язані з позаплановою вагітністю, вирішенням житлових чи матеріальних проблем) [69, с. 170].

Також О. Ставицький, І. Сигін в процесі індивідуальних бесід зі студентами з'ясували, що серед мотивів створення шлюбу в них також є: бажання реалізувати свої еротичні фантазії, а також – страх втратити привабливого партнера. Дослідники зазначають, що такі мотиви не є стабільною основою повноцінного кохання, а є лише виявом егоїстичного «Я» особистості. Адже партнер для ініціатора шлюбу не представляє собою

цінності як особистість, важливими є лише такі його функціональні характеристики, які мають значення для задоволення власних потреб [69, с. 171].

Помилковість установок молоді на сім'ю Г. Кошонько пояснює частково тим, що на момент створення сім'ї кожна молода людина вже має сформовану «Я-концепцію», у неї під впливом різних чинників, зокрема батьківської сім'ї і свого досвіду, склалися певні потреби у спілкуванні, і дозвіллі, сформувалася система сімейних і життєвих цінностей. Вказані позиції кожен із шлюбних партнерів прагне реалізувати у сім'ї, однак вони не завжди співпадають, а часто можуть виявитися суперечливими і навіть не відповідними один одному. Відсутність розуміння того, шо прагнення партнера у сім'ї можуть бути відмінними від особистих спричиняє не готовність молоді до шлюбу і сімейних відносин, а егоїстична налаштованість тільки на задоволення власних інтересів – призводить до конфліктів [35].

За результатами досліджень Г. Кошонько встановлено такі характерні помилки в уявленнях молоді про сімейне життя. І хлопці, і дівчата юнацького віку прагнуть отримувати психологічну підтримку від іншого, однак вимоги до себе щодо виконанні також ж функції щодо іншого партнера – знижені. Також молодь прагне максимальної соціальної активності, однак погляди на її вияву значно різняться. Дівчата вимагають соціальної активності від чоловіків, а хлопці навпаки обмежити соціальну активність дружини. Також встановлений парадокс у розумінні обов'язків подружжя щодо ведення господарства. Дівчата вони розраховують на активну допомогу чоловіків, а хлопці навпаки вважають, що виконання господарсько-побутових обов'язків більшою мірою повинне реалізовуватися з боку жінки [35].

Також дослідниця Г. Кошонько виявила, що хлопці та дівчата юнацького віку не знають про те, що хоча конфліктні ситуації й порушують звичний хід подружнього життя, проте вони певною мірою можуть відкривати можливості для розвитку відносин, для досягнення вищого рівня

взаємодії, для вирішення назрілих суперечностей. Як буде розв'язана конфліктна ситуація, визначається не тільки і не стільки характером самого конфлікту, скільки ставленням майбутніх членів сім'ї до нього [35].

За даними О. Александрової, основними мотивами взяти шлюб у сучасної молоді залишаються почуття любові, відчуття підтримки та бажання мати власну родину або дитину. Це говорить про важливість емоційного компоненту подружнього життя [1, с. 29].

В. Мацюк вказує, що на формування установок молоді на сімейні відносини впливають **стереотипи.** Так, результати дослідження В. Мацюк показують, що більша частка молоді до шлюбу, кохання та майбутнього шлюбного партнера має упереджене ставлення, що базується на стандартизованих судженнях та очікуваннях. Це свідчить про наявність у них установок, які проявляються в існуванні у сучасному українському суспільстві звичаїв, що впливають на формування у молоді відповідних шаблонів поведінки у шлюбно-сімейних стосунках.

Зокрема, такими стереотипами щодо шлюбу є уявлення про обов'язковість ранніх шлюбів для дівчат (дівчатам необхідно вийти заміж до 25 років), та бажаність одруження юнаків до 30 років. Тобто, в уявленні молодих людей, особи, які перетнули вказану вікову межу, є не придатними для одруження в силу своїх особистих рис та вікових параметрів. А з іншого боку, самі особи, старші стереотипного шлюбного віку, приймаючи цей стереотип, формують для себе бар'єр для одруження в поєднанні із зниженням самооцінки і подібних негативних наслідків для самої особистості [45].

За даними емпіричного дослідження Е. Самотаєвої, виявилася суперечність настанов дівчат і юнаків щодо вимог до шлюбного партнера, невідповідність у ролевих очікуваннях і домаганнях. Так, дівчата хочуть, щоб чоловік, з одного боку, домінував у сім'ї, займав лідерську позицію і, разом з тим, у їхніх уявленнях він повинен бути дуже доброзичливим, поступливим, м'якосердим. Юнаки, у свою чергу, уявляють «ідеальну партнерку» доброю

господинею, поступливою і м'якою, у той же час вона повинна бути впевненою в собі, незалежною та прагнути досягнення своїх цілей. І дівчата, і хлопці одночасно показують розуміння необхідності брати на себе відповідальність за благополуччя сім'ї і демонструють бажання перекласти її на шлюбного партнера (Е. Самотаєва [58]).

Таким чином, уявлення юнаків і дівчат про шлюб мають гендерні особливості, які багато в чому сходяться з типовими, традиційними уявленнями про роль чоловіка й жінки в сім'ї (чоловік – здобувач, глава сім'ї, жінка – господиня, «берегиня вогнища» і под.), але багато в чому і відображають особливості сучасної соціокультурної ситуації. Так, наприклад, для більшості реципієнтів важливо, щоб шлюбний партнер (партнерка) був соціальноактивною людиною [58, с. 452].

Молоді жінки, зважаючи на звичний спосіб життя, прагнуть володіти лідерською позицією в сім'ї, але разом з тим потребують опори у чоловікові. Вони хочуть, щоб поряд із ними знаходився сильний, енергійний, навіть у деякому розумінні упертий чоловік, разом із тим, щоб цей чоловік був спокійним, урівноваженим і не домінантним [58, с. 452].

Сформований неадекватний образ ідеального партнера (чоловіка чи дружини) небезпечний значними труднощами на етапі деідеалізації, що неминуче виникає у кожному подружжі. За ствердженням О. Портяної, деідеалізація є нормативним етапом розвитку емоційних стосунків у парі, якому, як правило, передують бурхливі романтичні переживання, приписування партнеру ідеальних рис, відчуття великого кохання і емоційної близькості з ним. Однак крах ілюзій, який відбувається в майбутньому, неминучий, оскільки ідеалізація – це лише фаза в емоційному циклі, де наступний етап це розчарування, втрата позитивних емоцій, виникнення байдужості і суму у стосунках партнерів, що може призвести до їх розпаду [53, с. 704].

Отже, проаналізувавши гендерні установки сучасної молоді, можемо відзначити нерівноцінність поглядів юнаків та дівчат на рольові

зобов’язання. Так, хлопці легко відмовляються від стереотипів про типово чоловічі і жіночі ролі, знімаючи з себе відповідальність за «здобування матеріальної основи для сім’ї», у той же час вимагаючи від ідеально дружини привабливої зовнішності виконання ледве не всіх функціональних обов’язків у родині. Дівчата, навпаки, прагнуть до збереження традиційних поглядів на роль чоловіка у родині як здобувача ресурсів, однак і самі прагнуть до реалізації у соціумі, тому перекладають на майбутнього чоловіка половину побутово-господарських обов’язків.

Відтак сучасні установки молоді на сімейне життя дуже часто далекі від реальності, більшість юнаків та дівчат прагнуть до задоволення власних потреб без врахування інтересів майбутнього шлюбного партнера, визначаючи образ ідеального партнера як всесильного і здатного вирішити будь-які проблеми. При цьому сучасні хлопці та дівчата не хочуть брати на себе відповідальність за благополуччя майбутньої сім’ї, висловлюючи очікування про матеріальну та емоційно-психологічну допомогу з боку іншого партнера (чоловіка чи дружини).

Зважаючи на вказане, установки молоді про сім’ю суперечливі та часто нереалістичні, тому потребують уточнення, корекції та формування більш адекватних поглядів на ідеальну сім’ю та її реальні форми укладу.

Висновки до першого розділу

Сім’я нині є однією із найважливіших цінностей сучасного суспільства, однак переживає скрутні часи і трансформацію, пов’язану із зміною інституту сім’ї та кризою духовності й моральності у відносинах чоловіків та жінок. Сучасна сім’я стикається із рядом труднощів, низькою готовністю молоді до шлюбного життя, народження дітей, докладання зусиль для узгодження сімейних цінностей, адекватності рольових очікувань. Значною є статистика розлучень.

Юнацький вік – сприятлива пора для створення сім'ї, проте часто хлопці і дівчата не готові до створення сім'ї, мають хибні установки на сімейне життя. При цьому установки молоді на сімейне життя визначаються у психологічній науці як установки молодих людей, які ще не створили сім'ю, про її майбутню форму і особливості функціонування. Структурними компонентами установок сучасної молоді про сім'ю є: когнітивний; емоційно-оцінний; поведінковий із показниками.

Характеризуючи установки молоді на сімейне стосунки, бачимо рольову неадекватність очікувань юнаків, які намагаються відстояти власну самостійність, однак вимагають під партнера підкорення. Так, дівчата надають перевагу розумному і багатому, працьовитому чоловіку, однак який вільний час приділяє не заробітку грошей, турботі про жінку. А хлопці переважно вважають всю домашню роботу «жіночим обов'язком», не бажаючи розділити порівну побутово-господарські зобов'язання. Нереалістичними є й уявлення про розподіл ролей у сім'ї, чоловіки очікують від жінок підкорення і виконання ледве не всіх домашніх обов'язків, а самі часто не готові навіть до фінансового забезпечення сім'ї.

На формування установок молоді щодо сімейного життя значно впливають соціальне мікросередовище сім'ї; внутрішня і зовнішня сімейна діяльність; сімейне виховання. Між тим доводиться констатувати, що в сучасної молоді установки на сімейне життя формуються стихійно, під впливом масової культури і традицій найближчого оточення.

Чинниками, які впливають на формування установок молоді на сімейне життя, є: розуміння мотивів вступу до шлюбу та створення сім'ї; сформованість образу ідеального чоловіка/дружини; сформованість відповідних рольових очікувань та готовність до реалізації рольових очікувань майбутнього шлюбного партнера; адекватні погляди на ролі чоловіка і дружини у сім'ї; готовність до вирішення подружніх конфліктів; сформованість практичних умінь та навичок, необхідних для сімейного життя.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Методи та організація дослідження

Для визначення особливостей сформованості установок на сімейне життя в юнацькому віці було організовано та проведено емпіричне дослідження, під час якого виконано наступні завдання:

1. На констатувальному етапі: визначено вибірку досліджуваних і методики діагностики, проведено опитування, опрацьовано його результати, і сформовано висновки про установки сучасних хлопців та дівчат на сімейне життя;

2. На формувальному етапі: розроблено психологічну програму «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці», спрямовану на оптимізацію установок молоді на сімейне життя, проведено заняття з респондентами експериментальної групи;

3. На контрольному етапі: шляхом повторного опитування юнаків та дівчат визначено ефективність впровадження програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» щодо оптимізації установок молоді на сімейні відносини.

Вибірку опитуваних склали: 2 групи респондентів – 30 хлопців, і 30 дівчат (19-20 років), які навчаються на 2-му і 3-му курсах. При проведенні програми занять до складу експериментальної групи входили 15 хлопців і 15 дівчат, які мали нижчі показники за сформованістю установок про сімейне життя.

Під час емпіричного дослідження використано такий **психодіагностичний інструментарій:**

1. Методика «Прислів’я» (автор І. Кльоцина).

2. Опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська).

3. Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю. Альошина).

4. Анкета «Установки про сімейне життя» (авторська анкета).

Проаналізуємо особливості проведення обраних методик.

Методика «Прислів'я» (автор І. Кльоцина) є метафоричним варіантом діагностичної методики. Твердження, використовувані у методиці, вибрані із народних прислів'їв, зібраних В. Далем.

Методика призначена для визначення ступеня схильності респондентів до традиційних уявлень про поділ ролей в сім'ї. Результати опитування можуть свідчити про гендерні установки респондентів.

Опитувальник включає в себе 15 тверджень, що характеризують подружні відносини. Опитуваному потрібно обрати відповідь, де кожному варіанту присвоюється певний бал: «абсолютно згодний – 5 балів»; «швидше згодний – 4 бали»; «важко сказати – 3 бали»; «швидше не згодний – 2 бали»; «абсолютно не згодний – 1 бал». Інтерпретація результатів відбувається під час визначення загальної кількості балів, при цьому – чим більша сума балів, тим в більшій мірі респонденту притаманні традиційні установки щодо розподілу ролей в сім'ї.

Очевидно, що можна виділити високий, середній і низький рівні схильності респондентів до традиційних уявлень щодо розподілу ролей чоловіка і дружини у сім'ї, наприклад: від 0 до 12 – низька схильність; від 13 до 27 – середня, і від 28 до 40 – висока схильність респондентів до традиційних уявлень про розподіл ролей в сім'ї.

Опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська) спрямований на вивчення установок респондентів щодо найбільш значимих у сімейній взаємодії сфер життя. Методика містить 40 суджень, що виражають ту чи іншу позицію з десяти значущих сфер: 1) ставлення до людей; 2) альтернатива між обов'язком і задоволенням; 3) ставлення до дітей; 4) ставлення до

автономності подружніх партнерів; 5) ставлення до розлучення; 6) ставлення до любові і романтики; 7) оцінка значення сексуальної сфери; 8) ставлення до «заборонності сексу»; 9) ставлення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї; 10) ставлення до грошей.

Респонденту слід оцінити ступінь згоди з кожним із тверджень, обравши один з варіантів відповіді: «так, це дійсно так», «ймовірно, це так», «навряд чи це так», «ні, це не так». Обробка результатів відбувається шляхом підрахунку середнього арифметичного балу за кожною із шкал методики. Далі обробка за шкалами ведеться наступним чином:

1 шкала – «ставлення до людей» – при високих балах діагностується оптимістичне уявлення респондента про людей;

2 шкала – «альтернатива між обов'язком і задоволенням» – при високих балах визначається орієнтація респондента на обов'язок порівняно із задоволенням;

3 шкала – «ставлення до дітей» – при високих балах діагностується висока значущість ролі дітей в житті людини;

4 шкала – «ставлення до автономності подружніх партнерів» – при високих балах визначається орієнтація на спільну діяльність подружжя у всіх сферах сімейного життя;

5 шкала – «ставлення до розлучення» – при високих балах діагностується менш лояльне ставлення респондента до розлучення;

6 шкала – «ставлення до любові і романтики» – при високих балах визначається орієнтація на традиційне уявлення про романтичне кохання;

7 шкала – «оцінка значення сексуальної сфери» – при високих балах діагностується менша значущість сексуальної сфери в сімейному житті;

8 шкала – «ставлення до «заборонності сексу»» – при високих балах діагностується більша заборона на сексуальну тематику;

9 шкала – «ставлення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї» – при високих балах діагностується менш традиційне уявлення респондента про роль жінки;

10 шкала – «ставлення до грошей» – при високих балах визначається більш свідоме і ощадливе ставлення респондента до грошей, при низьких – легковажність у ставленні до грошей.

Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю. Альошина) призначений для дослідження рольової структури родини.

Стимульний матеріал складається із бланка опитувальника, що містить 21 питання, де кожній з 7 внутрішніх ролей відповідає по 3 питання: 1) виховання дітей; 2) матеріальне забезпечення родини; 3) емоційний клімат у родині; 4) організація розваг; 5) роль господаря/господині; 6) сексуальний партнер; 7) організація сімейної субкультури.

Респонденту пропонується ознайомитися із питаннями і відповісти, хто має виконувати ту чи іншу дану діяльність – чоловік, дружина, чи обидва.

Обробка показників зводиться до підрахунку, які ролі на думку опитуваного мають реалізуватися чоловіком (або дружиною). Індекси за кожною сферою підраховуються як середнє арифметичне значення за 3 питаннями. У ході інтерпретації робиться висновок, що чим вищий бал за певною сферою, тим більшою мірою ця роль у родині виконується дружиною, а чим нижчий бал – то виконується чоловіком. Якщо значення близьке до серединного, то вказану роль виконують обидва партнери.

Для вивчення установок молоді на сімейне життя розроблено **анкету «Установки про сімейне життя»**, яка містить відкриті і закриті питання, передбачає відверті та анонімні відповіді респондентів.

Всього анкета містить 14 питань, з яких 2 останні питання передбачають відповідь респондентів щодо їх статі (чоловік або жінка) та сімейного статусу (одружений/заміжня та не одружений/ не заміжня).

Решта питань є змістовними щодо установок молоді про сімейне життя. Окремі питання передбачають однозначну відповідь на питання (так чи ні), але більшість запропонованих питань мають по декілька відповідей, що передбачає більш точне висловлення думки респондентів щодо їх уявлень

про ідеальну сім'ю. Також їм було запропоновано, якщо жоден з варіантів не влаштовував – дописати свій варіант відповіді.

Загалом питання анкети стосувалися установок про визначення ідеальної родини (№ 3), показників, які важливо враховувати при створенні ідеальної сім'ї (№ 5), місця, яке займають чоловік і дружина в сім'ї (питання № 6 і 7), стереотипності призначення чоловіка і дружини у сім'ї (№ 8), принципів розподілу ролей та обов'язків в родині (№ 9), сформованості вміння спілкуватися та виходити із конфліктних ситуацій (№11), віку вступу молоді до шлюбу (№ 12).

Комплексний розгляд відповідей респондентів на питання анкети дає узагальнену картину установок молоді про сімейне життя.

Процедура дослідження включала опитування респондентів за обраними методиками, опрацювання і обробку отриманих результатів. Всі опитувані чітко розуміли інструкції методик, адекватно відповідали на питання (крім питань анкети про установки молоді про сімейне життя, де не всі респонденти змогли дати відповіді на окремі питання). Обробка та інтерпретація результатів включали якісний і кількісний аналіз даних, графічне і табличне їх представлення.

2.2. Аналіз та інтерпретація дослідження

Проаналізуємо результати проведених методик і вкажемо на характерні прояви установок студентської молоді на сімейне життя.

Використовуючи методику «Прислів'я» (автор І. Кльоцина), отримано наступні дані щодо прояву схильності опитуваних студентів до традиційних уявлень про ролі у сім'ї та їх розподіл (рис. 2.1).

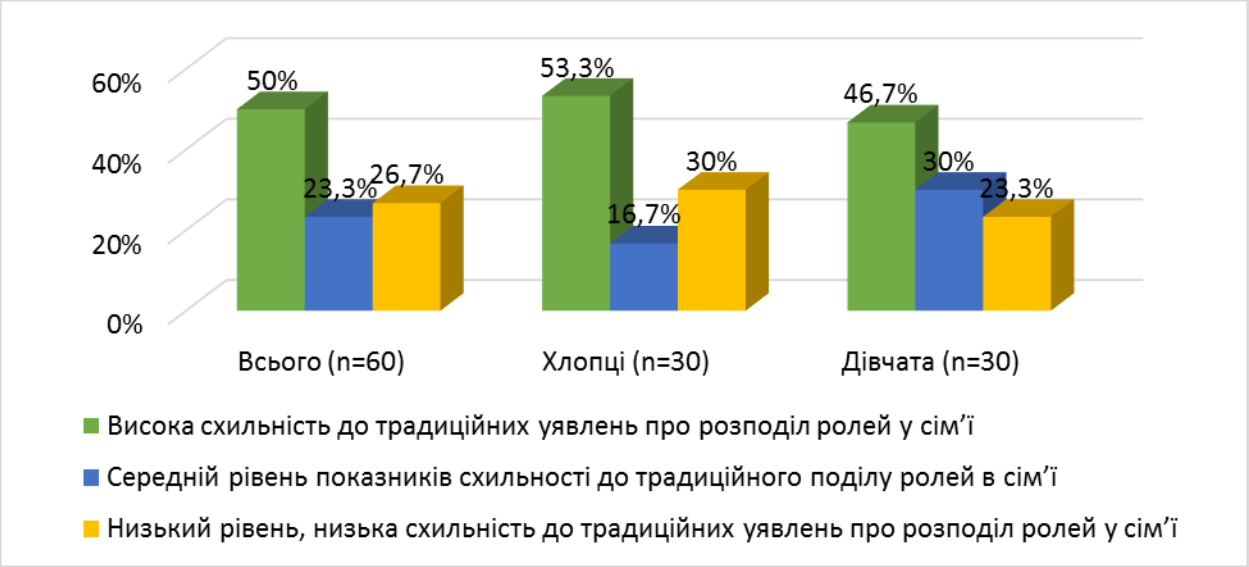

Рис. 2.1. Рівні схильності опитуваної молоді до традиційних уявлень про ролі у сім'ї за методикою І. С. Кльоциної

За даними, відображеними на рис. 2.1., переважна більшість опитуваних (50%) мають високу схильність до традиційних уявлень про розподіл ролей у родині. Ці опитувані вважають, що «чоловік – голова, а жінка – шия», «гарна жінка та смачна їжа є важливими у сімейному житті» та ін. Ще для 23,3% опитуваних властиві середні показники, і 26,7% студентів мають низькі показники схильності до традиційних уявлень про ролі у сім'ї. Опитувані з альтернативними поглядами на розподіл ролей у сім'ї вважають, що домашні обов'язки має виконувати той, хто має вільний час, готовий до праці, або ж у кого краще виходить.

Серед опитуваних хлопців переважають традиційні погляди на розподіл ролей у сім'ї (у 53,3%), однак для 30% респондентів властиві й низькі показники схильності до традиційних уявлень про сімейні ролі. Такі юнаки не виключають думки, що сім'ю може забезпечувати жінка, а вони будуть утриманцями, готові до перерозподілу ролей у сім'ї (часто за рахунок віддавання жінкам більшої кількості обов'язків).

Для дівчат також більш характерні високі показники схильності до традиційних уявлень про розподіл ролей у сім'ї (46,7%). Однак для 30% опитуваних властиві середні, а для 23,3% – низькі рівні схильності до

традицій у розподілі сімейних ролей. Очевидно, це зумовлено більшим прагненням сучасних дівчат приділяти увагу не тільки сімейним проблемам та побутовим справам, а й самореалізації творчого потенціалу, професійних домагань, що передбачають більшу залученість у трудовий процес і менше навантаження вдома.

Отже, близько половини сучасних юнаків та дівчат мають традиційні уявлення про розподіл ролей у сім'ї, однак для решти (30% опитуваних хлопців та 23,3% дівчат) характерні альтернативні погляди, що передбачають лояльне ставлення до трансформації ряду обов'язків та ролей, виконуваних чоловіком і дружиною. І якщо чоловіки прагнуть перекласти на жінку побільше рольових зобов'язань, то жінки навпаки прагнуть звільнитися окремих з них, вивільняючи час і сили для власних інтересів та реалізації власних професійних та особистісних домагань.

Використовуючи опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська), ми отримали наступні результати (табл. 2.1.). Для більшості опитаних (50%) властиве середнє ставлення до людей (часом оптимістичне, часом критично-недовірливе), однак також 40% респондентів мають позитивне ставлення до оточуючих. По 40% опитаних мають високу і середню орієнтацію на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення.

Діти мають велике значення у житті 50% опитаних, посереднє – у 40%, і ще 10% респондентів вважають, що ідеальна сім'я може обійтися без дітей. Половина опитаних (50% респондентів) мають середню орієнтацію на виконання спільної діяльності в подружжі. Значна частка опитаних (46,7%) негативно ставляться до розлучення у сім'ї.

Традиційне уявлення про романтичне кохання виявлено у 33,3% опитаних, а схильність до нетрадиційних форм кохання, утворення громадянського шлюбу та ін. – у 26,7% респондентів.

Таблиця 2.1

Установки опитуваної молоді щодо ідеального сімейного життя за методикою Ю. Альошиної, Л. Гозман, О. Дубровської

Установки опитуваних щодо сімейного життя / рівні вияву	Всього (n=60)					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	n	%	n	%	n	%
1) оптимістичне ставлення до людей	24	40%	30	50%	6	10%
2) орієнтація на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення	24	40%	24	40%	12	20%
3) велике значення ролі дітей в житті людини	30	50%	24	40%	6	10%
4) орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя	24	40%	30	50%	6	10%
5) негативне ставлення до розлучення	28	46,7%	22	36,7%	10	16,7%
6) орієнтація на традиційне уявлення про романтичне кохання	20	33,3%	24	40%	16	26,7%
7) низьке значення сексуальної сфери у сімейному житті	10	16,7%	28	46,7%	22	36,7%
8) уявлення про значну заборону сексуальної теми	12	20%	26	43,3%	22	36,7%
9) менш традиційне уявлення про роль жінки (уявлення про егалітарний устрій сім'ї (на противагу до патріархального устрою)	12	20%	30	50%	18	30%
10) ощадливе, бережливе ставлення до грошей	30	50%	18	30%	12	20%

Для 36,7% опитаних характерне високе значення сексуальної сфери у сімейному житті, при чому 43,3% респондентів мають середній показник щодо «заборонності сексуальної теми».

Прагнення до патріархального устрою сім'ї виявлено у 30% опитаних, до егалітарного – у 20% респондентів, а 50% опитаних мають посередні показники, що вказують на їх схильність до традиційного підходу у влаштуванні сімейної структури, однак і готовність до альтернативних форм устрою сім'ї.

Ощадливе, бережливе ставлення до грошей як важливий фактор успіху сім'ї спостерігається у 50% опитаних, а 20% респондентів вважають, що подружжя може мати легковажне ставлення до фінансів та може їх витрачати на власні інтереси, не рахуючись із думкою інших членів родини.

Представимо результати опитування хлопців та дівчат за методикою Ю. Альошиної, Л. Гозман, О. Дубровської (тал. 2.2).

Таблиця 2.2

Установки опитуваних хлопців і дівчат щодо ідеального сімейного життя за методикою Ю. Альошиної, Л. Гозман, О. Дубровської

Установки опитуваних щодо сімейного життя	Хлопці (n=30)						Дівчата (n=30)					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень		Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1) оптимістичне ставлення до людей	10	33,3%	16	53,3%	4	13,3%	14	46,7%	14	46,7%	2	6,7%
2) орієнтація на обов'язок	10	33,3%	13	43,3%	7	23,3%	14	46,7%	11	36,7%	5	16,7%
3) велике значення ролі дітей	13	43,3%	13	43,3%	4	13,3%	17	56,7%	11	36,7%	2	6,7%
4) орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах	11	36,7%	17	56,7%	2	6,7%	13	43,3%	13	43,3%	4	13,3%
5) негативне ставлення до розлучення	10	33,3%	12	40%	8	26,7%	18	60%	10	33,3%	2	6,7%
6) традиційне уявлення про романтичне кохання	10	33,3%	12	40%	8	26,7%	10	33,3%	12	40%	8	26,7%
7) низьке значення сексуальної сфери у сімейному житті	2	6,7%	20	66,7%	8	26,7%	6	20%	8	26,7%	16	53,3%
8) уявлення про значну заборону сексуальної теми	7	23,3%	11	36,7%	12	40%	5	16,7%	15	50%	10	33,3%
9) менш традиційне уявлення про роль жінки	6	20%	16	53,3%	8	26,7%	6	20%	14	46,7%	10	33,3%
10) ощадливе ставлення до грошей	13	43,3%	10	33,3%	7	23,3%	17	56,7%	8	26,7%	5	16,7%

Аналізуючи характерні погляди та установки юнаків і дівчат щодо ідеального сімейного життя, помічаємо, що більшість має посередні прояви оптимального ставлення до людей (53,3% хлопців та 46,7% дівчат), орієнтації на обов'язок порівняно із задоволенням (43,3% хлопців), однак у дівчат більшість орієнтовані на дотримання обов'язків (46,7%).

Велике значення дітей у житті людини відзначають 43,3% юнаків і 56,7% дівчат. При цьому високий рівень орієнтації на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя мають тільки 36,7% хлопців і 43,3% дівчат.

Негативне ставлення до розлучення демонструють 33,3% юнаків та 60% дівчат, які вважають, що його не має бути в ідеальній сім'ї.

По 40% юнаків і дівчат посередньо підтримують традиційні погляди на романтичне кохання. При цьому, на думку третини хлопців і дівчат (по 33,3%), для ідеальної сім'ї не обов'язкова висока орієнтація на традиційне романтичне кохання, тільки 26,7% з них мають низькі очікування романтичного кохання в ідеальній родині.

66,7% юнаків вказують на середню значимість сексуальної сфери у житті сім'ї. Для 53,3% дівчат характерне адекватне велике значення сексуальної сфери у житті сім'ї.

При цьому заборонність сексуальної тематики знаходиться у більшості на середньому і низькому рівнях (36,7 і 40% юнаків відповідно а у 50% і 23,3% дівчат).

Як хлопці, так і дівчата посередньо орієнтуються на прояви патріархального та егалітарного устрою сім'ї (53,3% хлопців і 46,75 дівчат мають середні показники за даною шкалою).

Бережливе ставлення до грошей властиве для 43,3% опитаних хлопців та 56,7% дівчат, а 23,3% юнаків схильні до легковажного ставлення до фінансів. Також відзначимо, що більшість жінок назвали ощадливе, бережливе ставлення до грошей найважливішими в ідеальній сім'ї. Так думають 56,7% опитаних молодих жінок.

Відтак, сучасна молодь має досить адекватні установки на сімейне життя, при цьому спостерігається переважна орієнтація дівчат на обов'язок на противагу задоволенням, визнається велика роль дітей у сімейному житті, встановлено переважно негативне ставлення опитуваних (хлопців та дівчат) до розлучення, якого не має бути в ідеальній сім'ї, виявлено адекватне

розуміння великої ролі сексуальної сфери у сімейному житті, а також прагнення до зміни традиційного безумовного патріархального влаштування сім'ї, досить усвідомленим є ощадливе ставлення до грошей.

Загалом можна відзначити, що близько 70% опитуваних хлопців та дівчат мають адекватні установки на сімейне життя, однак також є третина респондентів, які демонструють не адекватні уявлення – саме ці опитувані орієнтовані на задоволення своїх інтересів, лояльно ставляться до розлучення, мають низьку орієнтацію на кохання у взаєминах між подружжям, легковажно ставляться до грошей.

При цьому саме хлопці демонструють недостатньо оптимальні уявлення про ідеальну сім'ю, оскільки не готові прийняти на себе відповідальність за матеріальне і моральне забезпечення сімейного життя, прагнуть до перерозподілу ролей і обов'язків, щоб віддати більшість з них дружині задля звільнення часу і сил для власних задоволень.

Дівчата також частково мають неадекватні установки про сімейне життя, оскільки значно орієнтовані на романтичне кохання і спільне виконання подружжям різних видів діяльності, не розуміють всієї значимості сексуальної сфери у взаєминах між подружжям.

Використовуючи опитувальник «Розподіл ролей у родині» (Ю. Альошиної), ми визначили наступні погляди студентів на рольові обов'язки чоловіка і дружини у сім'ї (рис. 2.2):

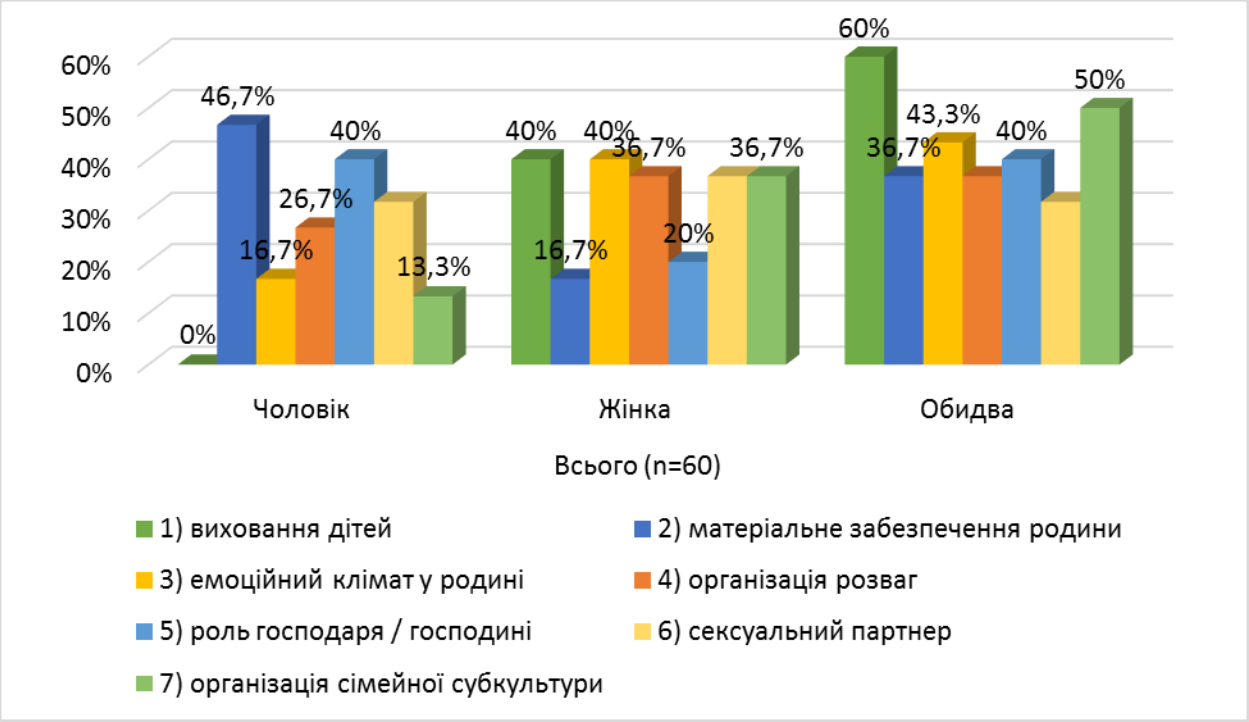

Рис. 2.2. Погляди опитуваних на розподіл ролей у сім'ї за методикою Ю. Альошиної

За даними рис. 2.2. зрозуміло, що переважна більшість опитуваних вважають, що вихованням дітей мають займатися обидва партнери (60%), або ж жінка (40%). Матеріальне забезпечення родини – обов'язок і рольове призначення у першу чергу чоловіка (так вважають 46,7% опитаних). Ще на думку 36,7% респондентів – матеріально забезпечувати сімейні потреби мають обидва шлюбних партнери.

Емоційний клімат в родині має забезпечуватися спільними зусиллями, на думку 43,3% опитаних, і ще 40% висловлюють очікування, що цим займатиметься жінка. Щодо організації розваг – то по 36,7% опитаних передбачають, що це спільний обов'язок та жіноча сфера рольового розподілу обов'язків у сім'ї.

За шкалою «роль господар чи господині в сім'ї», встановлено, що 40% опитаних відзначають перевагу чоловіка у родині, для 40% опитаних характерне розуміння, коли обоє партнерів є господарями (виконують головні ролі у родині).

Оцінюючи роль сексуального партнера, в першу чергу визначаються жіночі обов'язки і ролі (у 36,7% опитаних), ще по 31,7% студентів вважають, що цю роль мають виконувати обидва або чоловік.

Організацією сімейної субкультури, на думку 50% опитаних, мають займатися обидва шлюбних партнери, ще 36,7% вказують на те, що це обов'язок жінки.

Відповідно до представлених даних спостерігається традиційність поглядів та установок опитуваних студентів щодо чіткого розподілу ролей у сім'ї, що передбачає, насамперед, те, що «гроші повинен заробляти чоловік, а жінка має виховувати дитину» і подібні думки молоді. Разом з тим відзначається й досить значна кількість опитуваних, які очікують, що основні рольові навантаження будуть розподілені порівну між чоловіком і дружиною.

Також ми проаналізували особливості поглядів хлопців та дівчат на розподіл ролей у сім'ї за методикою Ю. О. Альошиної (табл. 2.3.:

Таблиця 2.3

Погляди опитуваних хлопців та дівчат на розподіл ролей у сім'ї за методикою Ю. Альошиної

Сфери розподілу ролей у сім'ї	Всього (n=60)			Хлопці (n=30)			Дівчата (n=30)		
	Чоловік	Жінка	Обидва	Чоловік	Жінка	Обидва	Чоловік	Жінка	Обидва
1) виховання дітей	-	24 40	36 60%	-	22 73,3%	8 26,7%	-	2 6,7%	28 93,3%
2) матеріальне забезпечення родини	28 46,7%	10 16,7%	22 36,7%	12 40%	6 20%	12 40%	16 53,3%	4 13,3%	10 33,3%
3) емоційний клімат у родині	10 16,7%	24 40%	26 43,3%	5 16,7%	16 53,3%	9 30%	5 16,7%	8 26,7%	17 56,7%
4) організація розваг	16 26,7%	22 36,7%	22 36,7%	8 26,7%	14 46,7%	8 26,7%	8 26,7%	8 26,7%	14 46,7%
5) роль господаря / господині	24 40%	12 20%	24 40%	15 50%	3 10%	12 40%	10 33,3%	8 26,7%	12 40%
6) сексуальний партнер	19 31,7%	22 36,7%	19 31,7%	10 33,3%	12 40%	8 26,7%	9 30%	10 33,3%	11 36,7%
7) організація сімейної субкультури	8 13,3%	22 36,7%	30 50%	2 6,7%	12 40%	16 53,3%	6 20%	10 33,3%	14 46,7%

Відповідно до представлених даних вихованням дітей, на думку хлопців має займатися жінка (73,3%), а дівчата відзначають, що «обидва» шлюбних партнери (93,3%).

Матеріальне забезпечення родини, на думку хлопців, має здійснюватися як чоловіком, так і обома партнерами (по 40%), а дівчата відзначають перевагу чоловічої ролі здобувача грошей (53,3%), і тільки у 33,3% випадках готові до партнерства у матеріальному забезпеченні сімейних потреб.

Емоційний клімат у родині, на думку хлопців, мають створювати жінки (53,3%) та обоє – і чоловік, і жінка (30% респондентів), а дівчата переважно вважають, що цим мають займатися обидва партнери (56,7% опитаних).

Щодо організації розваг – то хлопці переважно віддають даний обов'язок жінці (у 46,7% випадках), а дівчата – вказують на спільну організацію розваг (у 46,7% опитаних), і у 26,7% випадках очікують цього від чоловіка.

Щодо ролі господаря – 48% хлопців вважають, що це чоловік, такої ж думки дотримуються 33,3% дівчат. По 40% опитаних хлопців і дівчат вказують на рівноправ'я чоловіка і жінки, і тому вважають головними у сім'ї і дружину, і чоловіка. Оцінюючи роль сексуального партнера, хлопці переважно вказують на жінку (40%), а дівчата – на те, що це обидва шлюбних партнери (36,7%).

На думку більшості хлопців, організацією сімейної культури мають займатися обидва партнери (53,3% опитаних), і 40% вказують, що це жіноча роль. А дівчата відзначають, що у 46,7% випадках – це спільний обов'язок подружжя, і ще 33,32% вважають, що цим має займатися дружина.

Відповідно до представлених поглядів сучасних хлопців та дівчат на розподіл ролей у сім'ї спостерігається переважання традиційних установок хлопців на роль дружини, і знижені вимоги до себе. Серед дівчат виявлено прагнення до перекладання чи поділ традиційно жіночих ролей на чоловічі

плечі, залучення чоловіків до виховання дітей, організації дозвілля, сімейної субкультури та ін.

Загалом спостерігається тенденція до суперечливих прагнень молоді – хлопці вважають, що більшість всіх обов'язків та рольових навантажень у сім'ї має винувати жінка, і тільки третина з них готова (подумки) розділити обов'язки (саме такі опитувані вказували на те, що дана роль має виконуватися обома шлюбними партнерами). Найголовніші рольові очікування щодо дружини – це «виховання дітей» (73,3% опитуваних), забезпечення «емоційного клімату у родині» (53,3%), «організація розваг» (46,7%), «сексуальний партнер» і «організація сімейної субкультури» (по 40%). Щодо себе, то хлопці визначили головну роль хазяїна (у 48% випадків), та частково готові до матеріального забезпечення сім'ї (40% респондентів).

Дівчата у більшості називають спільне виконання обов'язків та ролей і чоловіком, і дружиною (у 46,7-56,7% випадках відповідей), і ставлять найголовнішою вимогою до чоловіка – заробляння грошей та «забезпечення родини» (у 53,3% опитаних).

Відтак спостерігається неузгодженість поглядів молодих юнаків та дівчат на розподіл ролей у сім'ї, визначено суперечність їх прагнень до забезпечення різних сфер функціонування родини. Зважаючи на вказане, з опитуваними хлопцями і дівчатами варто провести психолого-педагогічну роботу з оптимізації їх установок на сімейне життя і подружні стосунки, створити умови для побудови ними адекватної моделі майбутньої сім'ї.

Під час опитування молоді за розробленою анкетою **«Установки про сімейне життя»** ми з'ясували, що не всі респонденти вважають вдале одруження гарантом щастя в житті. Дану думку підтримують 70% опитаних, а решта – вказали, що не тільки вдале одруження гарантує їм щастя, свободу самовираження, творчу реалізацію у світі. Оскільки ми запропонували учасникам доповнювати відповіді власними роздумами та варіантами, вони вказували, що «гарантом щастя в житті також є професійна самореалізація,

виховання дітей, цікаві захоплення та ін.» (20%). Досить помітна частка опитуваних вказували на фізичне і психічне здоров'я, благополуччя, внутрішнє відчуття щастя, що пов'язане не скільки із соціальним статусом людини, скільки з її внутрішнім відчуттям щастя.

Маючи на вибір варіанти «матеріальний достаток» і «наявність щасливої родини» 66,7% опитаних обрали їх поєднання, ще 30% віддали перевагу щасливій родині у визначенні щасливого життя.

Ідеальною більшість опитуваних вважають сім'ю, яка заснована на коханні (60%), ще 20% вказували на варіант «ідеальною є сім'я, заснована заради дітей». Важливими у створенні сім'ї більшість опитуваних відзначають такі варіанти (окремі опитувані обирали по 2-3 варіанти): «кохати і бути коханим» (46,7%); «піклуватися про когось» (43,3%); «мати опору в житті» (36,7%); «реалізувати потребу у взаєморозумінні, підтримці, захисті» (26,7%); «бажання мати дитину» (20%); «можливість вирішити економічні проблеми» (16,7%); «відчувати упевненість в завтрашньому дні» (16,7%).

Далі, аналізуючи відповіді респондентів щодо ролі чоловіка і дружини в ідеальній сім'ї, стереотипності уявлень щодо позицій чоловіка і дружини в сім'ї, розподілу ролей в родині, ми узагальнили отримані результати і можемо представити їх за допомогою табл. 2.4. Більшість опитуваних відзначають рівноправне та головуюче місце чоловіка у родині (35% і 36,7% респондентів), ще для 15% уявляється, що чоловік відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї, і 13,3% опитаних вважають, що чоловік має бути опорою для дружини. При цьому серед опитуваних юнаків переважає думка про рівноправне (у 50%) та головуюче (у 30%) місце чоловіка у родині. Серед дівчат переважна більшість вважають, що місце чоловіка – бути головою у сім'ї (33,3%), ще 26,7% вважають, що він має бути опорою для дружини, а по 20% дівчат вважають, що чоловік рівноправний у сім'ї, а також має матеріально забезпечувати сім'ю. Відтак – опитувані хлопці очікують, що в ідеальній сім'ї чоловіки є рівноправними у сім'ї, або ж

займають головуюче положення, а дівчата – відзначають переважно головуючу позицію чоловіка у сім'ї та його здатність бути опорою для дружини.

Таблиця 2.4

Установки опитуваних про ролі чоловіка і дружини у сім'ї за даними анкети

Уявлення про ролі подружніх партнерів в ідеальній сім'ї	Всього (n=60)		Хлопці (n=30)		Дівчата (n=30)	
	n	%	n	%	n	%
Місце чоловіка у сім'ї						
Рівноправне	21	35%	15	50%	6	20%
Голова в сім'ї	22	36,7%	12	30%	10	33,3%
Відповідальний за матеріальне забезпечення родини	9	15%	3	10%	6	20%
Опора для дружини	8	13,3%	-	-	8	26,7%
Місце дружини в сім'ї						
Рівноправне	24	40%	14	46,7%	10	33,3%
Голова сім'ї	9	15%	3	10%	6	20%
«Хатня робітниця»	9	15%	4	13,3	5	16,7%
Опора для чоловіка	18	30%	9	30%	9	30%
Стереотипність уявлень про позиції чоловіка у сім'ї						
Висока стереотипність уявлень про позицію чоловіка	33	55%	15	50%	18	60%
Гнучкий підхід до визначення позиції чоловіка у сім'ї	27	45%	15	50%	12	40%
Стереотипність уявлень про позиції дружини у сім'ї						
Висока стереотипність уявлень про позицію дружини	30	50%	18	60%	12	40%
Гнучкий підхід до визначення позиції дружини у сім'ї	30	50%	12	40%	18	60%
Принцип розподілу сімейних ролей і обов'язків в ідеальній сім'ї						
Чіткий розподіл ролей та обов'язків у сім'ї	16	20%	12	40%	4	13,3%
Рівноправний розподіл, кожен виконує те, що хоче і може виконати	22	36,7%	6	20%	16	53,3%
Не справедливий, чоловік (дружина) виконують більшість ролей та обов'язків у сім'ї	22	36,7%	12	40%	10	33,3%

Щодо місця дружини у сім'ї – більшість опитуваних вважають, що воно має бути рівноправним (40%) – таку думку підтримують 46,7% опитаних хлопців та 33,3% дівчат. Ще 30% всіх опитуваних вважають, що жінка має бути опорою для чоловіка – таку думку мають по 30% хлопців і

дівчат. Спостерігається також переважання думки дівчат, що вони можуть бути головними у сім'ї (20%), на противагу 10% чоловіків, які признають, що жінка може займати головуючу роль у родині.

Висока стереотипність про позиції чоловіка у сім'ї виявляється у 55% всіх опитуваних, а гнучкий підхід до позиції чоловіка у родині встановлено у 45% респондентів. При цьому по 50% хлопців мають як високу стереотипність щодо позиції чоловіка у сім'ї, так і гнучкість у визначенні даної позиції, а серед дівчат переважає стереотипність уявлень про роль і позицію чоловіка у сім'ї (60%), і ще 40% дівчат мають гнучке уявлення про позицію чоловіка.

Щодо позиції жінки у родині спостерігається переважання гнучкого підходу до визначення ролі і позиції дружини у сім'ї у 50% опитаних, і перевагу стереотипності її розуміння у 50% респондентів. При цьому 40% хлопців готові до прийняття альтернативних варіантів щодо позиції дружини у сім'ї, а 60% мають стійкі стереотипи щодо виконуваної жінкою ролі й займаної позиції у родині. Серед дівчат визначено зворотну тенденцію – тільки 40% опитаних молодих жінок мають схильність до високої стереотипності поглядів на позицію жінки у сім'ї, решта 60% опитаних жінок мають гнучкі погляди на позицію дружини у сім'ї. Відтак очевидно, що опитувані хлопці переважно мають високу стереотипність у визначенні позиції чоловіка і дружини у сім'ї, а дівчата більше схиляються до стереотипного бачення ролі і місця чоловіка у родині, однак гнучко підходять до визначення власної позиції у сім'ї. Очевидно, що більше половини дівчат більше орієнтовані на зміну поглядів щодо ролі і позиції дружини у сім'ї, а серед хлопців тільки половина згодні щодо існування альтернативних підходів до оцінки позиції дружини у родині.

Щодо розподілу сімейних ролей і обов'язків в сім'ї – то більшість опитуваних підтримують рівноправний розподіл, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати (36,7%) – так вважають 20% хлопців та 53,3% дівчат. Відповіді щодо несправедливого розподілу ролей, коли один з

подружжя виконує більшість обов'язків – виявлено у 36,7% опитаних, при цьому 40% чоловіків і 33,3% жінок підтримали дану думку.

За чіткий розподіл ролей висловилися 20% опитаних, при цьому більшу орієнтацію на чіткий розподіл ролей і обов'язків у родині виражають хлопці (40%), у той час як дівчата тільки у 13,3% вважають важливим для ідеальної сім'ї чіткий розподіл ролей.

Таким чином, спостерігаємо певні відмінності у поглядах на позиції чоловіка і дружини у родині та щодо розподілу сімейних ролей і обов'язків у відповідях опитуваних хлопців і дівчат. Хлопці орієнтовані на традиційні позиції подружжя у сім'ї та виконувані рольові обов'язки, а дівчата – більше прагнуть до зміни власних позицій, рівноправності, більш справедливого перерозподілу обов'язків.

Далі у ході аналізу відповідей на питання анкети ми дізналися, що більшість опитуваних вважають важливим уміння спілкуватися, йти один одному на поступки та спільно виходити з конфліктних ситуацій (83,3%). Більшість респондентів відзначають, що народження дитини є «суто жіночою справою» (73,3%), однак для 30% властиві погляди, що це «спільне рішення, і чоловік також повинен приймати участь у народженні та вихованні дітей».

Віковий період, в який найкраще створювати сім'ю, на думку більшості опитаних, – це 20-25 років (43,3% респондентів), ще 36,7% вказали на оптимальність створення сім'ї у віці, коли подружжю сповнюється 25-30 років. Варіанти «до 20 років» і «після 30 років» обрали по 10% опитаних.

При цьому спостерігаються подібні результати опитування молоді щодо наявності відмінностей у віці (більшість вважають, що дружина має бути або молодшою (40%), або одного віку (36,7%)), а також відмінностей в освіті (46,7% опитаних вважають, що для ідеальної сім'ї доцільними є відмінності в освіті подружжя, і краще, якщо нижчу освіту матиме жінка).

Отже, спостерігаються значні орієнтації чоловіків на матеріально забезпечене життя, і на задоволення їх потреб та інтересів з боку жінки, дітей, суспільства. А серед молодих жінок – спостерігається тенденція до

поєднання сімейних ролей та прагнення до самореалізації у професійному та суспільному житті.

Висновки до другого розділу

Для визначення особливостей сформованості установок на сімейне життя в юнацькому віці проведено емпіричне дослідження, під час якого виконано завдання констатувального, формувального, контрольного етапів.

За отриманими результатами дослідження 50% студентської молоді мають високу схильність до традиційних уявлень про розподіл ролей у родині. Для 23,3% опитуваних властиві середні показники, і 26,7% студентів мають низькі показники схильності до традиційних уявлень про ролі у сім'ї.

Для більшості опитаних (50%) властиві показники ставлення до людей (іноді оптимістичні, часом критично-недовірливі). По 40% опитаних мають високу і середню орієнтацію на обов'язок в сім'ї порівняно із задоволенням. Діти мають велике значення у житті 50% опитаних, однак переважна більшість (також 50% респондентів) мають середню орієнтацію на виконання спільної діяльності в подружжі, тобто переважає установка на розподіл ролей та обов'язків у сім'ї, які на жаль не виконуються партнерами разом. Значна частка опитаних (46,7%) негативно ставляться до розлучення у сім'ї.

Традиційне уявлення про романтичне кохання виявлено у 33,3% опитаних, а схильність до нетрадиційних форм кохання, утворення цивільного шлюбу у 26,7% респондентів. Прагнення до патріархального устрою сім'ї виявлено у 30% опитаних, до егалітарного – у 20% респондентів. Ощадливе, бережливе ставлення до грошей спостерігається у 50% опитаних, а 20% респондентів вважають, що подружжя може мати легковажне ставлення до фінансів.

Аналізуючи погляди молоді на розподіл ролей у сім'ї, встановлено, що більшість опитуваних вважають, що вихованням дітей мають займатися обидва партнери (60%), або ж жінка (40%). Матеріальне забезпечення

родини, це насамперед обов'язок і рольове призначення чоловіка (на думку 46,7% респондентів) або ж обох подружніх партнерів (так вважають 36,7% респондентів). На думку 43,3% опитаних, емоційний клімат в родині має забезпечуватися спільними зусиллями або ж цим має займатися жінка (40%).

При цьому більшість студентської молоді надають перевагу розумінню головної ролі чоловіка як господаря, головного в сім'ї (40%), ще для 40% опитаних характерне розуміння, коли обоє партнерів виконують головні ролі у родині. Організацією сімейної субкультури, на думку 50% опитаних, мають займатися обидва партнери, ще 36,7% вказують на те, що це обов'язок жінки.

Під час опитування молоді за анкетою «Установки про сімейне життя» виявлено, що більшість опитуваних відзначають рівноправне та головуюче місце чоловіка у родині (35% і 36,7% респондентів). Щодо місця дружини у сім'ї – більшість опитуваних вважають, що воно має бути рівноправним (40%) або ж жінка має бути опорою для чоловіка (на думку 30% всіх опитуваних).

Висока стереотипність у розумінні ролей та обов'язків, позиції чоловіка у сім'ї виявляється у 55% всіх опитуваних, ще 45% мають гнучкий підхід. За позиціями жінки в сім'ї – по 50% респондентів мають погляди на стереотипність або на гнучкий підхід до ролей та обов'язків дружини.

Крім того, 36,7% студентів підтримують рівноправний розподіл сімейних ролей і обов'язків в сім'ї, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати. За чіткий розподіл ролей висловилися 20% опитаних, однак також є погляди щодо несправедливого розподілу ролей, коли один з подружжя виконує більшість обов'язків – виявлено у 36,7% опитаних

Відповідно аналізуючи погляди хлопців та дівчат на структур у сім'ї, ролі чоловіка і дружини в сім'ї, їх обов'язки, помічаємо певні відмінності. Насамперед, бачимо розузгодженість рольових очікувань, адже як хлопці, так і дівчата більш схильні до традиційного розподілу ролей у сім'ї (53,3% і 46,7%), однак при розподілі сфер відповідальності більшість ролей має виконувати жінка (за переконанням хлопців), а дівчата наполягають на

спільному виконанні завдань. Проте щодо сфери матеріального забезпечення сім'ї дівчата переважно вказують на обов'язок чоловіка, а хлопці принципово наполягають на рівноправному вкладі обох подружніх партнерів.

Відповідно до виявлених особливостей установок студентської молоді з хлопцями та дівчатами слід провести психологічну роботу з корекції неадекватних установок на сімейне життя, розширення їх усвідомленого ставлення до самого інституту сім'ї, до специфіки його функціонування, а також спрямування молоді на розвиток особистісних властивостей і комунікативних навичок, необхідних для успішного сімейного життя.

РОЗДІЛ 3
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АДЕКВАТНИХ УСТАНОВОК НА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1. Розробка психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці»

Підготовка молоді до створення сім’ї не може бути гарантією щасливого сімейного життя, проте дає надію на те, що в майбутньому збільшиться кількість дійсно успішних шлюбів, основою яких буде взаємоповага, любов і розуміння, де діти не будуть розцінюватися як тягар і випадковість, а стануть довгоочікуваною радістю своїх батьків, серцем сім’ї, і в майбутньому будуть здатні зробити правильний вибір при виборі супутника життя [30, с. 11].

Згідно з поглядами І. Дубровіної, підготовка молоді до створення сім'ї полягає насамперед у підвищенні її морального рівня. У зв'язку з цим цілком закономірним виглядає орієнтація у формуванні особистості сім'янина на саму суть морального виховання підростаючої людини – на почуття її любові до оточуючих [21, с. 41].

Схожої думки дотримуються й І. Білоцерківець, Л. Канішевська, Т. Кравченко, О. Мельник. Вони зазначають, що аналіз шлюбно-сімейних взаємин свідчить, що більшість фахівців проблем сім’ї вважають головною умовою сталого існування шлюбу моральний рівень людей, ступінь усвідомленості ними моральних норм. Безперечність цього положення абсолютно очевидна. Справді, рівень розвитку моральної свідомості та самосвідомості людини значною мірою визначає її діяльність і поведінку в сфері сімейних взаємин [61, с. 49].

На основі результатів дослідження С. Виговська та Ю. Кружаліна доводять, що на сьогодні необхідною є спеціальна підготовка молоді у вищих

навчальних закладах до шлюбу і сімейного життя, яку потрібно здійснювати за такими напрямами:

– підвищення усвідомленої відповідальності молоді в сімейних стосунках, а також щодо батьківства;

– формування здорового способу життя молоді через роз'яснення хлопцям і дівчатам залежності сексуальності, можливості материнства і батьківства від шкідливих звичок (алкоголізму, куріння, вживання наркотиків);

– формування психологічної компетентності молоді щодо особливостей взаємин у сім'ї;

– ознайомлення молоді із засадами раціонального ведення господарства, із основами організації сімейного бюджету [10, с. 50].

За твердженням Л. Смалиус, необхідне активне залучення психолого-педагогічних заходів у ВНЗ для корекції уявлень сучасної молоді про сім'ю, підвищення культури стосунків, обговорення проблеми вибору партнера, усвідомлення молоддю сенсу створення сім'ї. Зокрема, подальшого дослідження потребує питання методики корекції уявлень у студентів про сім'ю з точки зору нинішніх молодіжних цінностей [64].

За А. Денисенко, програма психологічної роботи з формування адекватних уявлень молоді про сім'ю та шлюб має охоплювати просвітницьку діяльність, психоконсультативні бесіди і спеціально підібрані психологічні вправи, рольові ігри, спрямовані на розвиток емоційної, комунікативної та інших сфер з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей [19, с. 13].

Найпоширенішою формою педагогічно-психологічної роботи з юнаками у напрямку формування їх уявлень про шлюбно-сімейні відносини є бесіди, спрямовані на закріплення інформації про шлюб, подружжя, вірність, материнство, батьківство тощо, та формування сімейних цінностей юнаків і дівчат. Важливою формою роботи психолога з формування адекватних уявлень молоді про шлюб є дискусії, які передбачають активне спілкування

юнаків, обговорення ситуацій, що спонукає учасників до критичного мислення. Саме під час таких дискусій відбувається обговорення найважливіших рис характеру, що притаманні майбутньому сім'янину та складання моделі (характеристики) майбутнього сім'янина як складової його підготовки до сімейного життя [16, с. 138].

Найбільш доцільною формою психологічної роботи з молоддю щодо формування установок на сімейне життя є залучення хлопців та дівчат до групової роботи у ході соціально-психологічного тренінгу. В «Психологічному словнику» соціально-психологічний тренінг визначається як «область практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності в спілкуванні» [54, с. 374].

За ствердженням Д. Солодій, використання соціально-психологічного тренінгу у психологічній роботі з молодими людьми допомагає їм усвідомити необхідність формування важливих комунікативних навичок і вмінь, що сприяють взаєморозумінню у сімейному житті. Так, дослідниця вважає, що для підвищення ефективності спілкування дівчатам слід звернути особливу увагу на розвиток таких комунікативних якостей як спрямованість, діловитість, впевненість, вимогливість, поступливість, психологічний такт, чуйність, а хлопцям – поступливість, чуйність, приналежність. Для цього необхідно читати відповідну літературу, приділяти увагу розвитку цих якостей, відслідковувати моменти їх прояву, відвідувати відповідні соціально-психологічні тренінги вузького спрямування [65, с. 43].

При цьому, як зазначає А. Грітчина, тематика ігор (тренінгів) для юнаків має бути насичена найбільш типовими життєвими ситуаціями, які мають між собою логічний взаємозв'язок. Тренінги можуть включати у себе діагностичні методики, аналіз конкретних ситуацій, окремі вправи та рольові ігри (моделювання реальних життєвих ситуацій і їх рішень, колективного пошуку та аналізу тощо). Підготовка до тренінгу має включати відбір: типових життєвих ситуацій з правовим змістом; мети гри; завдання гри у

цілому і її окремих складових; очікуваних результатів; способів контролю результативності гри [16, с. 140].

Використовуючи методичні розробки І. Білоцерківець [61], С. Виговської [10], А. Грітчиної [16], В. Кравця [37], Д. Солодій [65], М. Філіпенкової [72] та ін. розроблено психологічну програму занять з оптимізації установок молоді на сімейне життя.

Психологічна програма «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці»

Мета: виправлення неадекватних установок молоді на сімейне життя; формування свідомого ставлення до сім'ї та відносин партнерів у шлюбі як до цінності; формування психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу.

Завдання:

1. Ознайомити хлопців і дівчат з особливостями життєвого циклу сім'ї, характеристиками сімейного життя та спілкування, довести значимість сімейної взаємодії партнерів;
2. Формувати систему знань, норм, цінностей функціонування сім'ї;
3. Дати модель психологічно здорової сім'ї; надати інформацію про вплив різних чинників на задоволеність сімейним життям;
4. Формувати комунікативні вміння хлопців і дівчат, розвивати навички ефективного сімейного спілкування;
5. Ознайомити із засадами функціонування сім'ї, повідомити про стереотипи у розподілі ролей та обов'язків, використанні сімейного бюджету;
6. Обговорити причини виникнення і можливі шляхи вирішення сімейних конфліктів, формувати навички конструктивної поведінки у конфліктах;
7. Формувати реалістичне ставлення хлопців і дівчат до сімейного життя, адекватність у сприйнятті себе та інших, формувати почуття обов'язку;

8. Відпрацювати з учасниками тренінгу ефективні моделі поведінки у сімейному мікросередовищі; підвищити загальну культуру особистості, у тому числі сімейну.

Структура: 6 занять по 1,5-2 години кожне.

Методи тренінгової роботи, використовувані під час занять: міні-лекції, інформаційні повідомлення; структуровані дискусії; мозковий штурм; рольові ігри; практичні вправи; аналіз конкретних випадків та ситуацій.

Основний зміст занять представлено нижче, а вся структура і зміст занять наведені у додатку Д.

Заняття 1. «Що таке сім'я?»

Мета: ознайомити учасників із поняттям сім'ї, підходами до її розуміння у соціологічному, психологічному, педагогічному аспектах; підвищувати готовність хлопців і дівчат до сімейного життя; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини. Ознайомити із потребами всіх членів родини у сім'ї та закріпити уявлення про сімейні цінності; проаналізувати бар'єри спілкування у сім'ї; дати змогу проаналізувати якості, важливі для сімейного спілкування, та оцінити їх наявність у себе та партнерів.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану, аналіз настрою.

Вправа «Знайомство»

Мозковий штурм «Для чого сучасній людині потрібна сім'я»

Вправа «Родинні цінності»

Вправа «Варіанти спілкування»

Вправа «Який я, який ти?»

Бесіда на тему «Репродуктивне здоров'я молоді: фактори впливу і ризики»

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Заняття 2. «Розподіл сімейних ролей та очікування чоловіків та жінок щодо один одного»

Мета: підвищувати усвідомлене ставлення учасників до сімейного життя; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; сприяти визначенню метафоричних уявлень молоді про сім'ю; проаналізувати обізнаність учасників з розподілом ролей у сімейній структурі; допомогти усвідомити установки щодо прав та обов'язків подружжя; ознайомити із причинами виникнення проблем у молодій сім'ї та спрямувати до пошуку конструктивних способів їх вирішення; формувати навички розв'язання напружених ситуацій у відносинах шлюбних партнерів.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану, аналіз настрою.

Вправа «Ми схожі»

Вправа «Метафора про сім'ю»

Вправа «Хто в домі хазяїн»

Вправа «Права та обов'язки подружжя: за і проти»

Мозковий штурм «Проблеми молодої сім'ї»

Вправа «Вирішення протиріч»

Вправа «При цьому я відчував(ла)…»

Гра-дискусія «Модель ідеальної сім'ї»

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Заняття 3. «Побудуємо модель ідеальної сім'ї»

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; ознайомити учасників з типовими моделями сучасної сім'ї; допомогти усвідомити наявні стереотипи щодо сімейних відносин і шлюбних партнерів; обговорити найважливіші риси характеру, що притаманні майбутньому сім'янину та скласти модель ідеальної сім'ї; ознайомити з основами

розподілу домашнього бюджету; формувати навички розподілу сімейного доходу; розвивати комунікативні навички учасників.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Дискусія на тему «Сучасна сім'я – якою їй бути?»

Інформаційне повідомлення «Моделі сучасної сім'ї»

Вправа «Стереотипи»

Інформаційне повідомлення «Домашній бюджет»

Вправа в парах «Сімейний бюджет»

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Домашнє завдання: підготувати коротку доповідь або презентацію про особливості сім'ї у різні часи або у різних культурах (античність, християнська сім'я, європейська сім'я).

Заняття 4. «Готовність до шлюбу як запорука міцності сім'ї»

Мета: підвищувати розуміння цінності сім'ї в українському менталітеті; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; обговорити ставлення молоді до офіційного чи цивільного шлюбу; скласти правила щасливого шлюбу; розвивати відчуття неповторності та унікальності; дати змогу оцінити власну готовість до шлюбу.

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Перевірка виконання домашнього завдання.

Повідомлення ведучого про типову українську сім'ю, побудовану на народних і сучасних віруваннях

Вправа «Офіційний чи цивільний шлюб»

Диспут на тему «Правила щасливого шлюбу»

Вправа «Я унікальний»

Оцінювання готовності до шлюбу

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Домашнє завдання: на основі отриманої інформації письмово охарактеризувати ідеальний тип сімейно-шлюбних взаємин, який має бути притаманним для сучасних соціокультурних умов.

Заняття 5. «Поширені міфи щодо створення сім'ї»

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; обговорити обов'язки чоловіка і батька та обов'язки дружини і матері; проаналізувати підходи молоді до розуміння кохання як важливого чи достатнього чинника для створення сім'ї; з'ясувати думки молоді щодо впливу відносин між батьками на дітей; підвищувати психологічну готовність молоді до створення сім'ї.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Перевірка виконання домашнього завдання.

Інформаційне повідомлення «Кохання – це ще не все для створення сім'ї»

Інформація для обговорення «Найпоширеніші міфи стосовно створення сім'ї»

Міні-дискусія «Яким повинен бути справжній чоловік (батько), справжня жінка (мати)?»

Аналіз конфліктної поведінки подружжя та пошук шляхів вирішення суперечки

Дискусія «Чи впливають відносини між батьками на дітей?»

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Домашнє завдання: скласти проект шлюбного договору, де б були відображені всі права та обов'язки чоловіка і дружини.

Заняття 6. «Запобігання і подолання сімейних конфліктів»

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; ознайомити з найчастішими причинами конфліктів у сім'ї; обговорити найважливіші риси характеру, що мають бути сформовані у подружніх

партнерів для успішного вирішення сімейних конфліктів; ознайомити з алгоритмом аналізу конфліктної сімейної ситуації; вчити знімати напруження у відносинах; скласти пам'ятки про правила вирішення сімейних конфліктів і про правила поведінки у конфліктній ситуації; обговорити нагальні питання сімейного життя і шляхів вирішення проблем учасників; підвести підсумки проведеної психологічної роботи з формування установок молоді щодо сім'ї.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Вправа-гра «Подарунки»

Перевірка виконання домашнього завдання.

Вправа «Психологічна загадка»

Дискусія «Сімейні конфлікти»

Вправа «Які риси потрібні мені для подолання конфлікту?»

Інформаційне повідомлення про найчастіші причини конфліктів у сім'ї

Вправа «Попередження і запобігання конфліктів у сім'ї»

Алгоритм роботи з методикою аналізу конфліктної сімейної ситуації

Вправа «Навички зниження напруженості»

Вправа «Пам'ятка для мене» (створюються 2 пам'ятки *«Правила вирішення сімейних конфліктів» і «Правила поведінки у конфліктній ситуації»)*

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Практична робота «Лист майбутній дитині»

Підсумок, рефлексія проведених занять, прощання.

На цьому група закінчує свою роботу, наприкінці проводиться опитування учасників групи у формі самозвітів щодо виявлення одержаних індивідуальних ефектів тренінгової роботи.

Розроблену психологічну програму «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» впроваджено із студентами експериментальної

групи, до якої ввійшли 15 хлопців та 15 дівчат з не адекватними установками на рольову структуру сім'ї, не сформованими показниками готовності до сімейного життя, розуміння його влаштування та функціонування. Решта опитуваних студентів і студенток склали контрольну групу респондентів, і з ними додаткової психологічної роботи не проводили.

3.2. Ефективність впровадження програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці»

Для визначення ефективності проведення занять психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» із опитаними експериментальної групи було організовано повторне опитування респондентів. Представимо всі отримані дані опитування за кожною з методик.

Використовуючи методику «Прислів'я» (автор І. Кльоцина) при повторному опитуванні хлопців та дівчат експериментальної і контрольної груп, ми отримали наступні результати (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рівні схильності респондентів експериментальної та контрольної груп до традиційних уявлень про ролі у сім'ї за методикою І. С. Кльоциної

Рівні	ЕГ (30 осіб)				КГ (30 осіб)			
	До		Після		До		Після	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Висока схильність до традиційних уявлень про розподіл ролей у сім'ї	9	30%	15	50%	21	60%	21	60%
Середній рівень показників схильності до традиційного поділу ролей в сім'ї	6	20%	10	33,3%	8	26,7%	9	30%
Низький рівень, низька схильність до традиційних уявлень про розподіл ролей у сім'ї	15	50%	5	16,7%	1	3,3%	-	

За представленими даними серед опитуваних контрольної групи на 3,3% стало більше респондентів із середнім рівнем схильності до

традиційного уявлення про поділ ролей у сім'ї, високий рівень – так само притаманний для 60% опитаних.

Серед опитуваних експериментальної групи на 20% стало більше респондентів із високою схильністю до традиційних уявлень про поділ ролей у сім'ї, на 13,3% стало більше із середнім рівнем даної схильності. Відповідно до вказаного серед респондентів ЕГ стало більше опитуваних із традиційними уявленнями про розподіл ролей у сімейних стосунках, що більше відповідає реальним відносинам.

Представимо наочно отримані результати опитування серед респондентів ЕГ (рис. 3.1). За отриманими даними підтверджуємо ефективність проведеної психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» зі студентами експериментальної групи, що сприяла оптимізації їх поглядів на розподіл ролей у сім'ї.

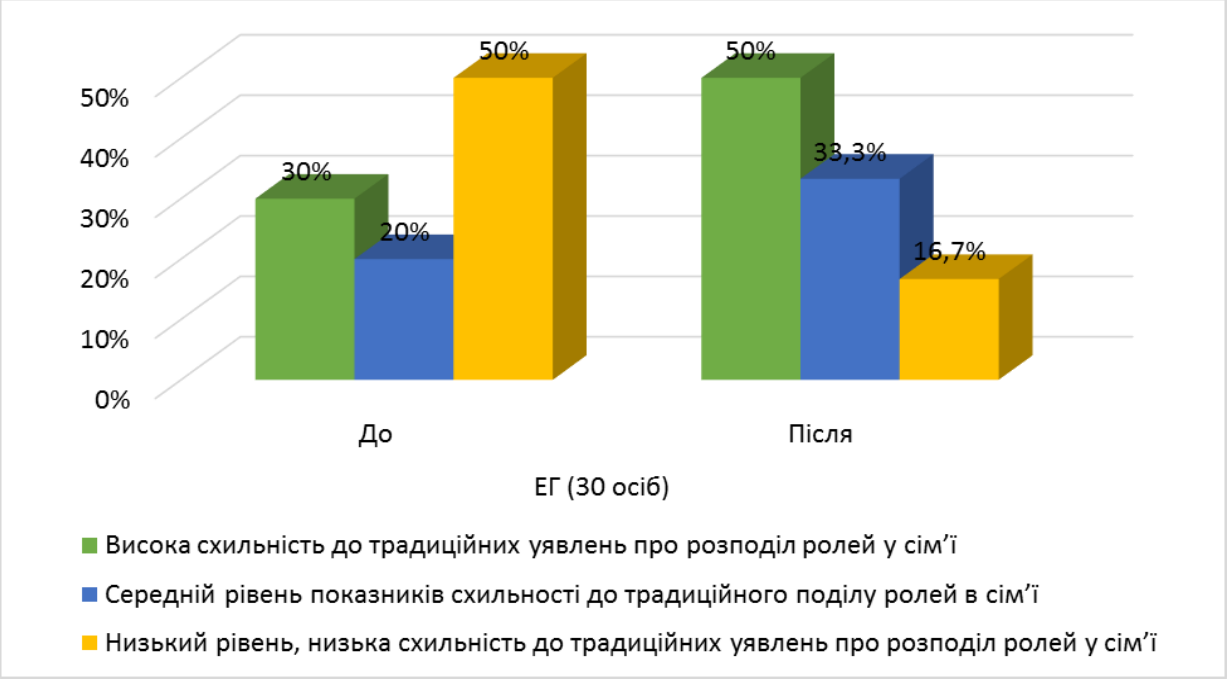

Рис. 3.1. Рівні схильності респондентів експериментальної групи до традиційних уявлень про ролі у сім'ї за методикою І. С. Кльоциної

За допомогою опитувальника «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська) встановлено наступні

характерні установки опитуваних експериментальної та контрольної групи про ідеальне сімейне життя (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Установки респондентів експериментальної та контрольної груп щодо ідеального сімейного життя за методикою Ю. Альошиної, Л. Гозман, О. Дубровської

Установки опитуваних щодо сімейного життя	Рівні прояву	ЕГ (30 осіб)				КГ (30 осіб)			
		До		Після		До		Після	
		n	%	n	%	n	%	n	%
1) оптимістичне ставлення до людей	Високий	8	26,7%	13	43,3%	16	53,3%	16	53,3%
	Середній	18	60%	17	56,7%	12	40%	12	40%
	Низький	4	13,3%	-	-	2	6,7%	2	6,7%
2) орієнтація на обов'язок	В	8	26,7%	12	40%	16	53,3%	16	53,3%
	С	10	33,3%	11	36,7%	14	46,7%	14	46,7%
	Н	12	40%	7	23,3%	-		-	
3) велике значення ролі дітей	В	10	33,3%	15	50%	20	66,7%	20	66,7%
	С	14	46,7%	12	40%	10	33,3%	10	33,3%
	Н	6	20%	3	10%	-		-	
4) орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах	В	10	33,3%	16	53,3%	14	46,7%	14	46,7%
	С	14	46,7%	14	46,7%	16	53,3%	16	53,3%
	Н	6	20%	-	-	-		-	
5) негативне ставлення до розлучення	В	9	30%	16	53,3%	19	31,7%	19	31,7%
	С	13	43,3%	12	40%	9	30%	9	30%
	Н	8	26,7%	2	6,7%	2	6,7%	2	6,7%
6) традиційне уявлення про романтичне кохання	В	10	33,3%	15	50%	10	33,3%	10	33,3%
	С	10	33,3%	12	40%	14	46,7%	14	46,7%
	Н	10	33,3%	3	10%	6	20%	6	20%
7) низьке значення сексуальної сфери у сімейному житті	В	4	13,3%	-	-	4	13,3%	4	13,3%
	С	14	46,7%	14	46,7%	14	46,7%	14	46,7%
	Н	12	40%	16	53,3%	12	40%	12	40%
8) уявлення про значну заборону сексуальної теми	В	7	23,3%	5	16,7%	5	16,7%	5	16,7%
	С	11	36,7%	10	33,3%	15	50%	15	50%
	Н	12	40%	15	50%	10	33,3%	10	33,3%
9) менш традиційне уявлення про роль жінки	В	8	26,7%	14	46,7%	4	13,3%	4	13,3%
	С	12	40%	10	33,3%	18	60%	18	60%
	Н	10	33,3%	6	20%	8	26,7%	8	26,7%
10) ощадливе ставлення до грошей	В	10	33,3%	17	56,7%	20	66,7%	20	66,7%
	С	8	26,7%	13	43,3%	10	33,3%	10	33,3%
	Н	12	40%	-	-	-	-	-	-

У контрольній групі змін не виявлено, так само у більшості студентів спостерігається високий і середній рівні оптимальних проявів установок на сімейне життя.

Серед опитуваних експериментальної групи на 16,7% стало більше респондентів з оптимістичним ставленням до людей, і зникли респонденти із негативним ставленням (було 13,3%).

На 13,3% збільшилась кількість опитаних ЕГ з орієнтацією на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення. На 16,7% стало менше респондентів із орієнтацією на задоволення.

На 16,7% стало більше опитаних з розумінням великої ролі дітей в сім'ї. На 10% знизилась кількість респондентів з низьким значенням дітей у сім'ї.

На 20% стало більше опитаних ЕГ із високим рівнем орієнтації на спільну діяльність подружжя у всіх сферах життя, очевидно, що респонденти почали усвідомлювати важливість певного рівня свободи, необхідність виконувати деякі види діяльності окремо в силу специфічності даної роботи. І зникли опитувані, які мали низький рівень орієнтації на спільну діяльність у сім'ї.

На 23,3% стало більше студентів ЕГ із негативним ставленням до розлучення. На 20% стало менше тих, хто підтримував розлучення як спосіб вирішити проблеми у сімейних відносинах не сумісних людей.

На 16,7% зросла кількість опитаних ЕГ із романтичними уявленнями про любов і кохання. На 23,3% стало менше студентів, які заперечували важливість романтичних стосунків між подружжям.

Про низьке значення сексуальної сфери у сімейному житті тепер говорять менше студентів (на 13,3%). На 6,7% стало менше опитаних ЕГ з уявленнями про заборону сексуальної теми у сім'ї.

На 20% стало більше тих, хто підтримує рівноправну позицію дружини у сім'ї. Зникли опитувані з легковажним ставленням до грошей і на 23,3% стало більше респондентів із відповідальним, бережливим ставленням.

Відповідно до наведених даних – уявлення молоді про сімейне життя дещо змінилися, особливо це помітно у таких сферах, як важливість дітей у родині, бережливе ставлення до грошей, визнання рівноправної позиції жінки

у сім'ї, орієнтації на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення. Відзначимо трохи нижчий відсотковий прояв опитуваних, які мають зміни у поглядах на ідеальне сімейне життя, ніж ми очікували, однак наявність позитивних змін вказує на те, що даний процес вже почався, тому для більш виразних результатів радимо продовжувати психологічну роботу з молоддю для оптимізації їх уявлень про ідеальне сімейне життя.

Для кращої наочності представимо зміни у поглядах респондентів ЕГ за допомогою рис. 3.2.

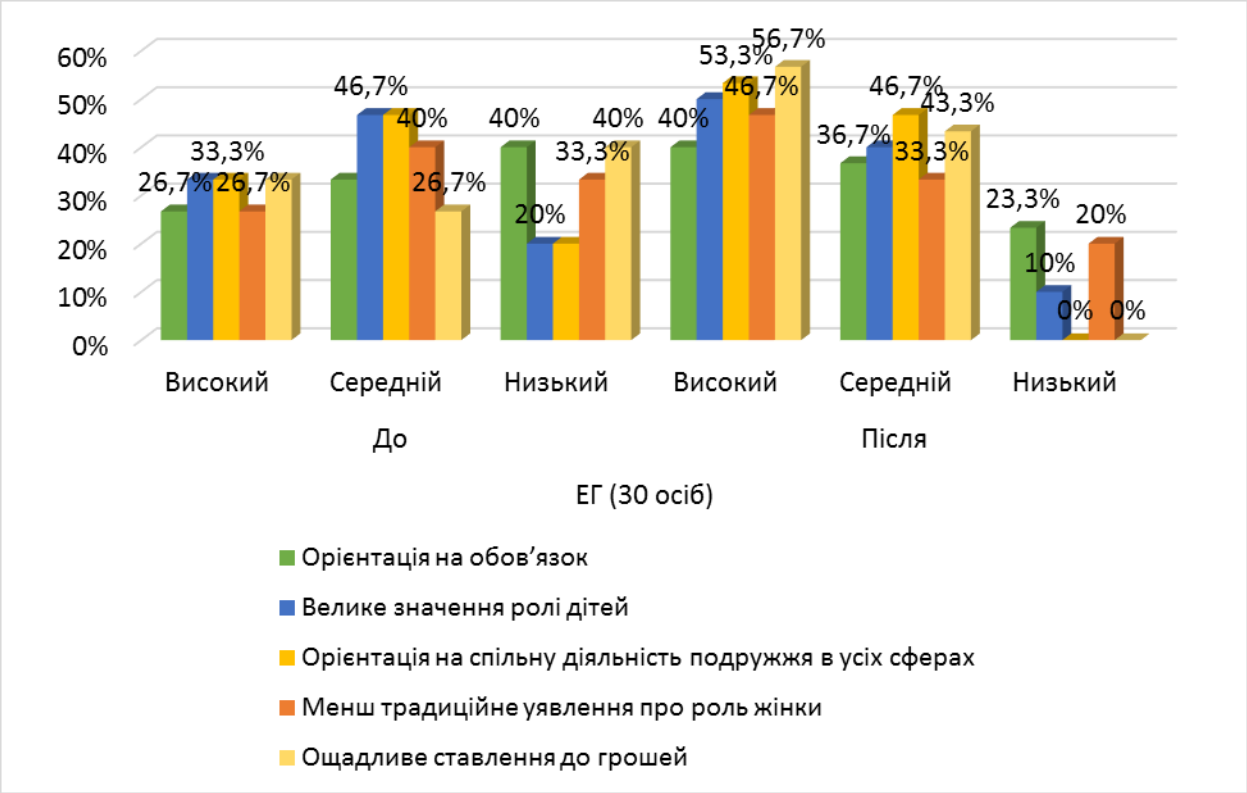

Рис. 3.2. Установки респондентів експериментальної групи щодо ідеального сімейного життя за методикою Ю. Альошиної, Л. Гозман, О. Дубровської

За наведеними результатами підтверджено ефективність впровадження психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» в роботу психолога із студентською молоддю.

Використовуючи опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю. Альошина), отримано такі результати щодо поглядів респондентів експериментальної та контрольної групи на розподіл ролей у сім'ї (табл. 3.3).

За результатами опитування контрольної групи встановлено незначні зміни – так, збільшилась кількість респондентів, які вважають, що організація розваг – це спільний обов'язок (на 3,3%), і на 16,7% стало більше опитаних, які вважають, що організацією сімейної субкультури має займатися жінка. На 6,7% стало більше опитаних із поглядами на спільність забезпечення емоційного клімату в родині. Решта відповідей були подібними – так само більшість респондентів відзначають важливість спільного виховання дітей (80%), забезпечення фінансами її існування (46,7%).

Таблиця 3.3

Погляди респондентів експериментальної та контрольної груп на розподіл ролей у сім'ї за методикою Ю. Альошиної

Сфери розподілу ролей у сім'ї	Чия роль (зона відповідальності)	ЕГ (30 осіб)				КГ (30 осіб)			
		До		Після		До		Після	
		n	%	n	%	n	%	n	%
1) виховання дітей	Чоловік	-		-		-			
	Жінка	18	60%	12	40%	6	20%	6	20%
	Обидва	12	40%	18	60%	24	80%	24	80%
2) матеріальне забезпечення родини	Чоловік	18	60%	9	30%	10	33,3%	10	33,3%
	Жінка	4	13,3%	4	13,3%	6	20%	6	20%
	Обидва	8	26,7%	17	56,7%	14	46,7%	14	46,7%
3) емоційний клімат у родині	Чоловік	6	20%	4	13,3%	4	13,3%	4	13,3%
	Жінка	14	46,7%	11	36,7%	10	33,3%	8	26,7%
	Обидва	10	33,3%	15	53,3%	16	53,3%	18	60%
4) організація розваг	Чоловік	10	33,3%	5	16,7%	6	20%	6	20%
	Жінка	10	33,3%	5	16,7%	12	40%	11	36,7%
	Обидва	10	33,3%	20	66,7%	12	40%	13	43,3%
5) роль господаря / господині	Чоловік	14	46,7%	9	30%	10	33,3%	10	33,3%
	Жінка	6	20%	4	13,3%	6	20%	6	20%
	Обидва	10	33,3%	17	56,7%	14	46,7%	14	46,7%
6) сексуальний партнер	Чоловік	9	30%	8	26,7%	10	33,3%	10	33,3%
	Жінка	10	33,3%	5	16,7%	12	40%	12	40%
	Обидва	11	36,7%	17	56,7%	8	26,7%	8	26,7%
7) організація сімейної субкультури	Чоловік	6	20%	5	16,7%	2	6,7%	2	6,7%
	Жінка	12	40%	7	23,3%	10	33,3%	15	50%
	Обидва	12	40%	18	60%	18	60%	13	43,3%

Серед опитаних експериментальної групи встановлено наступні показники – на 20% стало більше опитуваних, які вважають, що виховання дітей – спільний обов'язок. На 30% збільшилась кількість респондентів із

розумінням важливості спільного матеріального забезпечення життя сім'ї. На 20% стало більше респондентів із поглядами на спільне забезпечення емоційного клімату в сім'ї, на 33,3% – із поглядами спільної організації розваг.

На 23,3% збільшилась кількість опитаних експериментальної групи, які відзначають важливість виконання ролі повноправного господаря і господині обома шлюбними партнерами. Також на 20% зросла кількість опитаних із визначенням ролі сексуального партнера за обома. Організацією сімейної субкультури, на думку 60% опитаних, мають займатися обидва шлюбних партнери, що на 20% більше, ніж при першому опитуванні.

Відобразимо наочно основні позитивні зміни в установках респондентів ЕГ за допомогою рис. 3.3.

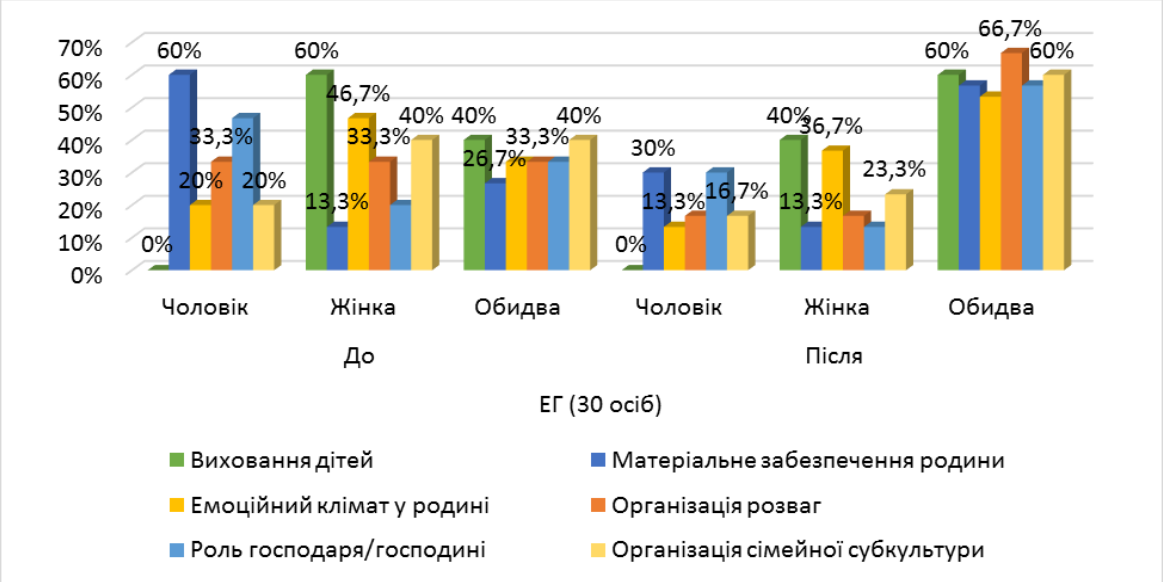

Рис. 3.3. Погляди респондентів експериментальної групи на розподіл ролей у сім'ї за методикою Ю. Альошиної

Відповідно до отриманих результатів дослідження серед опитуваних експериментальної групи на 20-30% стало більше респондентів, які мають більш усвідомлені погляди на розподіл ролей у сім'ї, а також із прагненням до адекватного виконання функціональних обов'язків обома партнерами. На основі вищевказаного підтверджено позитивність впливу проведеної

психологічної програми, яка сприяла оптимізацію установок студентів експериментальної групи на шлюбно-сімейні стосунки.

Використовуючи анкету «Установки про сімейне життя», ми отримали такі показники (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Установки респондентів експериментальної та контрольної груп про ролі чоловіка і дружини у сім'ї за даними анкети

Уявлення про ролі подружніх партнерів в ідеальній сім'ї	ЕГ (30 осіб)				КГ (30 осіб)			
	До		Після		До		Після	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Місце чоловіка у сім'ї								
Рівноправне	5	16,7%	12	40%	16	53,3%	16	53,3%
Голова в сім'ї	10	33,3%	10	33,3%	12	40%	12	40%
Відповідальний за матеріальне забезпечення родини	7	23,3%	4	13,3%	2	6,7%	2	6,7%
Опора для дружини	8	26,7%	4	13,3%	-	-	-	-
Місце дружини в сім'ї								
Рівноправне	9	30%	18	60%	15	50%	15	50%
Голова сім'ї	5	16,7%	-	-	4	13,3%	3	10%
«Хатня робітниця»	5	16,7%	-	-	4	13,3%	2	6,7%
Опора для чоловіка	11	36,7%	12	40%	7	23,3%	10	33,3%
Стереотипність уявлень про позиції чоловіка у сім'ї								
Висока стереотипність уявлень про позицію чоловіка	20	66,7%	15	50%	13	43,3%	13	43,3%
Гнучкий підхід до визначення позиції чоловіка у сім'ї	10	33,3%	15	50%	17	56,7%	17	56,7%
Стереотипність уявлень про позиції дружини у сім'ї								
Висока стереотипність уявлень про позицію дружини	18	60%	13	43,3%	12	40%	12	40%
Гнучкий підхід до визначення позиції дружини у сім'ї	12	40%	17	56,7%	18	60%	18	60%
Принцип розподілу сімейних ролей і обов'язків в ідеальній сім'ї								
Чіткий розподіл ролей та обов'язків у сім'ї	4	13,3%	10	33,3%	12	40%	12	40%
Рівноправний розподіл, кожен виконує те, що хоче і може виконати	8	26,7%	15	50%	14	46,7%	16	53,3%
Не справедливий, чоловік (дружина) виконують більшість ролей та обов'язків у сім'ї	18	60%	5	16,7%	4	13,3%	2	6,7%

За результатами опитування респондентів контрольної групи помітні мінімальні зміни – так, на 10% стало більше опитаних із визначенням ролі

жінки «бути опорою для чоловіка», на 6,7% збільшилась кількість опитаних із рівноправним принципом розподілу ролей та обов'язків у сім'ї. Решта відповідей були подібні до результатів першого опитування респондентів.

Серед респондентів експериментальної групи на 23,3% збільшилась кількість опитаних із визначенням рівноправної позиції чоловіка у сім'ї. На 30% більше опитаних вважають, що жінка займає рівноправну роль у сім'ї (всього 60%).

Ще на 16,7% збільшилась кількість опитаних із гнучким підходом до визначення позиції чоловіка і дружини у сім'ї. При контрольному опитуванні 33,3% респондентів визначили прагнення до чіткого розділу ролей і обов'язків подружжя в сім'ї, що на 20% більше, ні при першому опитуванні. Ще 50% висловилися за рівноправний поділ обов'язків, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати (більше на 23,3%). Відповідно до вказаних даних спостерігаються більш адекватні установки опитуваної молоді на сімейне життя. Можна зробити висновок про ефективність проведеної психологічної роботи з респондентами експериментальної групи.

Для кращої наочності отриманих результатів опитування студентів ЕГ щодо їх зміни установок про ролі чоловіка і дружини в сім'ї, про розподіл сімейних ролей та обов'язків представимо їх з допомогою рис. 3.4. і рис. 3.5.

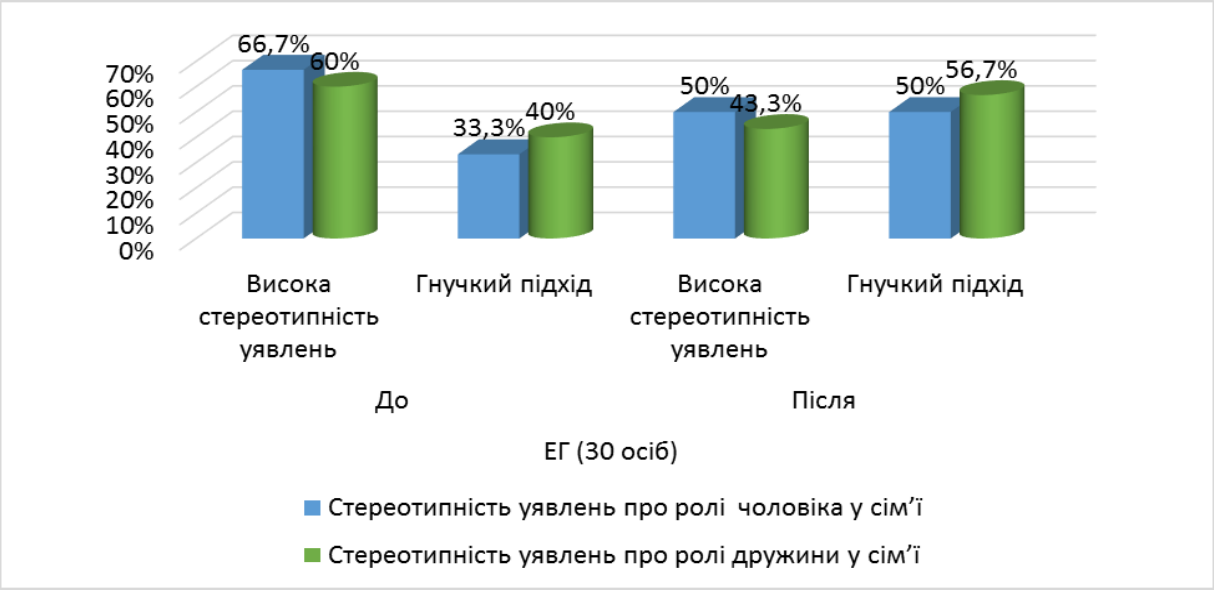

Рис. 3.4. Установки респондентів експериментальної групи про ролі чоловіка і дружини у сім'ї за даними анкети

Як бачимо, в ЕГ на 16,7% стало менше опитуваних із високою стереотипністю уявлень про ролі та обов'язки чоловіка у сім'ї, та на 16,7% сало менше респондентів з високою стереотипністю уявлень про ролі та обов'язки жінки у сім'ї. Загалом після проведення психологічної роботи з опитуваними ЕГ більшість стали виявляти гнучкий підхід до розуміння ролей та обов'язків чоловіка і жінки у сім'ї.

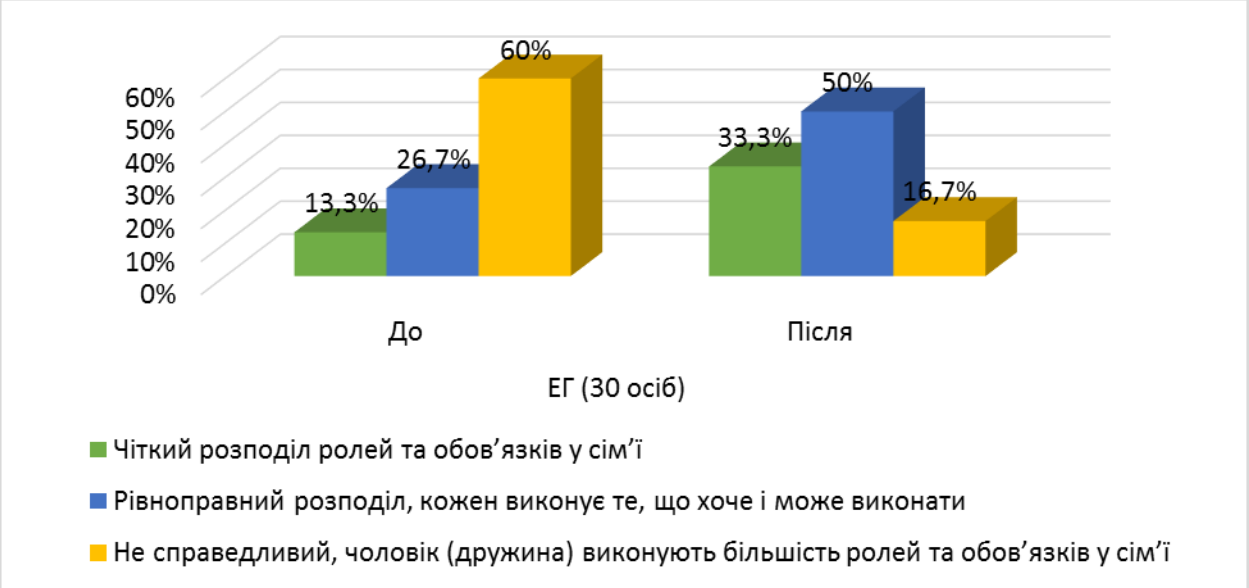

Рис. 3.4. Установки респондентів експериментальної групи про розподіл сімейних ролей і обов'язків у сім'ї за даними анкети

За отриманими даними після проведення зі студентами ЕГ психологічної програми на 20% стало більше опитуваних із підтриманням чіткого розподілу ролей та обов'язків у сім'ї. На 43,3% стало менше респондентів, які підтримували не справедливий розподіл ролей, коли один із партнерів (переважно це була дружина) мали виконувати більшість ролей та обов'язків у сім'ї.

За отриманими даними доведено ефективність проведеної психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці», встановлено певну оптимізацію установок молоді на сімейні відносини та сімейне життя, формування їх більш усвідомлених поглядів на сім'ю.

Висновки до третього розділу

Для роботи з опитуваною молоддю розроблено психологічну програму занять з оптимізації установок студентів і студенток на сімейне життя. Розроблена психологічна програма «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» мала на меті: виправлення неадекватних установок молоді на сімейне життя; формування свідомого ставлення до сім'ї та відносин партнерів у шлюбі як до цінності; формування психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу.

Завдання програми стосувалися ознайомлення хлопців і дівчат з особливостями життєвого циклу сім'ї, характеристиками сімейного життя та спілкування, доведення значимості сімейної взаємодії партнерів; формування системи знань, норм, цінностей функціонування сім'ї; надання моделі психологічно здорової сім'ї та інформації про вплив різних чинників на задоволеність сімейним життям; формування комунікативних вмінь хлопців і дівчат, розвитку навичок ефективного сімейного спілкування; ознайомлення із засадами функціонування сім'ї, повідомлення про стереотипи у розподілі ролей та обов'язків, використанні сімейного бюджету; обговорення причин виникнення і можливих шляхів вирішення сімейних конфліктів, формування навичок конструктивної поведінки у конфліктах; формування реалістичного ставлення хлопців і дівчат до сімейного життя, адекватності у сприйнятті себе та інших, формувати почуття обов'язку; відпрацювання з учасниками тренінгу ефективних моделей поведінки у сімейному мікросередовищі; підвищення загальної культури особистості, зокрема сімейної.

Структурно програма включала: 6 занять по 1,5-2 години кожне за такою тематикою: «Що таке сім'я?»; «Розподіл сімейних ролей та очікування чоловіків та жінок щодо один одного»; «Побудуємо модель ідеальної сім'ї»; «Готовність до шлюбу як запорука міцності сім'ї»; «Поширені міфи щодо створення сім'ї»; «Запобігання і подолання сімейних конфліктів». Ця програма була впроваджена із респондентами експериментальної групи, до

якої ввійшли хлопці та дівчата з неадекватними установками на сімейне життя (30 осіб), решта опитуваних склали контрольну групу, з ними психологічної роботи ми не проводили.

При перевірці ефективності проведеної роботи в експериментальній групі респондентів встановлено позитивні зміни в проявах установок на сімейне життя. Зокрема, в ЕГ на 20% стало більше респондентів із високою схильністю до традиційних уявлень про поділ ролей у сім'ї. На 13,3% збільшилась кількість опитаних ЕГ з орієнтацією на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення, на 20% стало більше опитаних ЕГ із високим рівнем орієнтації на спільну діяльність подружжя у всіх сферах життя.

На 20% стало більше тих, хто визнає рівноправну позицію дружини у сім'ї. Зникли опитувані з легковажним ставленням до грошей і на 23,3% стало більше респондентів ЕГ із відповідальним, бережливим ставленням. Ще в ЕГ стало більше респондентів, які визнають важливість рівноправного вкладу обох партнерів у такі справи життєзабезпечення сім'ї, як: виховання дітей (на 20% більше); матеріальне забезпечення (на 30% більше); забезпечення емоційного клімату в сім'ї (на 20% більше); спільна організація розваг (на 33,3 більше); організація сімейної субкультури (на 20% більше, ніж при першому опитуванні). Також на 23,3% збільшилась кількість респондентів ЕГ, які відзначають важливість виконання ролі повноправного господаря і господині обома шлюбними партнерами.

Серед респондентів ЕГ на 23,3% збільшилась кількість опитаних із визначенням рівноправної позиції чоловіка у сім'ї; і на 30% – з розумінням рівноправної позиції жінки у сім'ї. Ще на 16,7% збільшилась кількість респондентів із гнучким підходом до визначення позиції чоловіка і дружини у сім'ї. На 20% більше стало респондентів ЕГ, які визначили прагнення до чіткого розділу ролей і обов'язків подружжя в сім'ї. На 23,3% більше опитуваних висловилися за рівноправний поділ обов'язків, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати. Відповідно до вказаного встановлено певну оптимізацію установок молоді на сімейне життя завдяки

проведенню з ними психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці».

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу та практичного вивчення особливостей установок на сімейне життя в юнацькому віці сформовано наступні висновки:

1. Теоретично проаналізовано особливості формування установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Установки молоді на сімейне життя визначаються у психологічній науці як установки молодих людей, які ще не створили сім'ю, про її майбутню форму і особливості функціонування. До компонентів установок молоді про сімейне життя відносяться: 1) когнітивний: знання функцій сім'ї та цілей вступу до шлюбу; усвідомлення якостей, які потрібні кожному партнеру для успішного сімейного життя; усвідомлення обов'язків подружніх партнерів; уявлення про організацію сімейного життя; 2) емоційно-оцінний: ставлення до сімейного життя; приймання сімейного життя власних батьків; оцінка ставлення до дітей; 3) поведінковий: сформована ідентифікації та статево-рольова поведінка; вміння правильно повести себе у конфліктних ситуаціях, готовність до прийняття спільних компромісних рішень та ін.

На основі аналізу напрацювань психологів і педагогів, які вивчали установки молоді на сімейне життя, встановлено неадекватність рольових очікувань та поглядів юнаків та дівчат на сам інститут сім'ї, на структуру сімейних відносин, на необхідні якості для шлюбних партнерів. Було виявлено, що і хлопці, і дівчата мають високі вимоги до партнера, однак самі не готові приймати відповідальність на себе за створення сприятливої психологічної атмосфери в родині, не хочуть розвивати особистісні якості, потрібні для успішної взаємодії із партнером.

Серед основних особливостей установок молоді на сімейне життя, що характеризуються значними прогалинами в їх знаннях про шлюб та сім'ю, виділяються: нереалістичні погляди на інститут сім'ї; неадекватні уявлення

про якості ідеального чоловіка й жінки, щодо мужності та жіночності; не розуміння власної гендерної ідентичності та якостей, необхідних чоловіку та жінці для успішного створення сім'ї, підтримання сімейних стосунків; про сімейні ролі і їх розподіл між чоловіком і дружиною. Особливо ж неповними є уявлення молодих людей про функції сім'ї й організації сімейного життя.

2. Розкрито психологічні особливості гендерних установок молоді, що випливають на вибір моделі в сім'ї.

На формування установок молоді щодо сімейного життя значно впливають соціальне мікросередовище сім'ї; внутрішня і зовнішня сімейна діяльність; сімейне виховання. Виділено чинники, які впливають на формування установок молоді на сімейне життя: розуміння мотивів вступу до шлюбу та створення сім'ї; сформованість образу ідеального чоловіка/дружини; сформованість рольових очікувань та готовність до реалізації рольових очікувань подружнього партнера; адекватні погляди на ролі чоловіка і дружини у сім'ї; готовність до вирішення подружніх конфліктів; сформованість практичних умінь та навичок, необхідних для сімейного життя та ін.

При цьому аналізуючи установки хлопців та дівчат на сімейне життя, сучасні науковці дійшли висновку про різні погляди на ролі та обов'язки чоловіків і жінок в сім'ї. Зокрема, ведення господарства у уявленнях сучасних хлопців і дівчат не актуальне, вони мало задумуються про те, хто цим буде займатися, особливо для жінок – вони розраховують на активну допомогу чоловіків. У той же час юнаки вважають, що виконання господарсько-побутових обов'язків більшою мірою повинне реалізовуватися з боку жінки.

Також виявляються рольова розузгодженість поглядів, коли дівчата очікують від майбутнього чоловіка повного матеріального забезпечення сім'ї, а хлопці вважають, що фінансами сім'ю мають забезпечувати обидва партнери. Ще спостерігається значне обмеження установок хлопців щодо кількості обов'язків чоловіків у сім'ях, виконуваних ними ролей, на їх

думку – майже все повинна виконувати жінка (народжувати і виховувати дітей, створювати домашній затишок, займатися приготуванням і прибиранням, організовувати дозвілля, задовольняти сексуальні потреби чоловіка). Однак самі хлопці надати рівноцінний вклад в сімейні відносини не поспішають.

А дівчата часто мають установки щодо задоволення власних емоційних потреб у любові в сім'ї, відчутті кохання, романтизму, турботи з боку партнера, який, крім того, має задовольняти всію сім'ю фінансово і дарувати дорогі подарунки жінці. Очевидно, що серед установок хлопців такі очікування дівчат викликають нерозуміння, адже вони шукають собі жінку-прислугу, в кращому випадку – опору для чоловіка, але повністю матеріально забезпечити свою сім'ї зараз можуть тільки одиниці юнаків.

Крім того, спостерігаються різні погляди хлопців і дівчат на образ ідеального шлюбного партнера. Серед ідеальних рис подружнього партнера юнаки і дівчата найчастіше називають зовнішню привабливість. В юнаків бажані якості жінки стосуються характеру – весела, довірлива, уважна, розуміюча, доброзичлива, поступлива, віддана. А в портреті ідеального чоловіка дівчата називають якості цілеспрямованості та активної діяльності – наполегливий, рішучий, сміливий. Також при дослідженні установок молоді науковці зробили висновок про неготовність хлопців і дівчат долати сімейні проблеми, не розуміння, як вирішувати сімейні конфлікти. Отже, спостерігається не стійкість уявлень молоді про сімейні відносини та переважна не реалістичність установок на сімейне життя.

3. Емпіричним шляхом досліджено особливості сформованості установок на сімейне життя в юнацькому віці.

Під час емпіричного дослідження використано такий психодіагностичний інструментарій: методика «Прислів'я» (І. Кльоцина); опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. Альошина, Л. Гозман, О. Дубовська); опитувальник «Розподіл ролей у родині» (Ю. Альошина); анкета «Установки про сімейне життя». Вибірку опитуваних

склали: 2 групи респондентів – 30 хлопців, і 30 дівчат (19-20 років), які навчаються на 2-му і 3-му курсах. При проведенні програми занять до складу експериментальної групи входили 15 хлопців і 15 дівчат, які мали нижчі показники за сформованістю установок про сімейне життя. Процедура дослідження включала опитування респондентів за обраними методиками, опрацювання і обробку отриманих результатів за допомогою якісного та кількісного аналізу даних, графічного і табличного їх представлення.

За отриманими результатами дослідження високу схильність до традиційних уявлень про розподіл ролей у родині мали 50% студентської молоді. І ще 26,7% студентів мали низькі показники схильності до традиційних уявлень про ролі у сім'ї, тобто вони обирали більш прогресивні форми сімейного життя, насамперед, цивільний шлюб, або вільні відносини.

При аналізі поглядів молоді щодо установок в сімейному житті по 40% респондентів мали високу і середню орієнтацію на обов'язок в сім'ї порівняно із задоволенням. На високу значимість дітей в сім'ї вказували тільки 50% респондентів, при цьому також 50% студентів мали середню орієнтацію на виконання спільної діяльності в подружжі. Тобто не всі студенти розуміють важливість спільного ведення господарства та докладання зусиль для успішного функціонування сім'ї. Значна частка опитаних (46,7%) негативно ставляться до розлучення у сім'ї.

У третини респондентів виявлено традиційне уявлення про важливість романтичного кохання в сім'ї, а схильність до нетрадиційних форм кохання, утворення цивільного шлюбу – у 26,7% респондентів. Ощадливе ставлення до грошей спостерігається у 50% студентів, а 20% респондентів вважають, що подружжя може мати легковажне ставлення до фінансів.

При аналізі поглядів сучасних хлопців та дівчат на розподіл ролей у сім'ї встановлено, що більшість респондентів надають перевагу спільному вихованню дітей (60%), або ж жіночій ролі у цій сфері відповідальності (40%). Матеріальним забезпеченням родини, на думку більшості, має займатися чоловік (46,7% респондентів) або обидва партнери (36,7%

респондентів). Емоційний клімат в родині має забезпечуватися спільними зусиллями (43,3% опитаних), або ж цим має займатися жінка (40%).

По 40% студентів вважали, що головним у сім'ї має бути чоловік як господар (40%) або ж обидва партнери як рівноправні головуючі. Організацією сімейної субкультури, на думку 50% опитаних, мають займатися обидва партнери, ще 36,7% вказують на те, що це обов'язок жінки.

В процесі аналізу відповідей молоді за анкетою «Установки про сімейне життя» виявлено, що більшість вказували на рівноправне та головуюче місце чоловіка у родині (35% і 36,7% респондентів). Щодо місця дружини у сім'ї – молодь вважала, що жінка має займати рівноправне місце (40%) або бути опорою для чоловіка (30% опитуваних).

Високу стереотипність у розумінні ролей та обов'язків, позиції чоловіка у сім'ї виявлено у 55%, а гнучкий підхід – у 45%. За позиціями жінки в сім'ї – по 50% респондентів мали погляди на стереотипність або на гнучкий підхід до ролей та обов'язків дружини. При цьому рівноправний розподіл сімейних ролей і обов'язків в сім'ї, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати, підтримували тільки 36,7% % студентів. За чіткий розподіл ролей висловилися 20% опитаних, однак було отримано відповіді про несправедливий розподіл ролей, коли один з подружжя виконує більшість обов'язків (36,7% респондентів).

Відповідно аналізуючи погляди хлопців та дівчат на структур у сім'ї, ролі чоловіка і дружини в сім'ї, їх обов'язки, помічаємо певні відмінності. Найбільш виразні відмінності спостерігаються у поглядах на позиції чоловіка і дружини у родині та щодо розподілу сімейних ролей і обов'язків у відповідях опитуваних хлопців і дівчат. Хлопці орієнтовані на традиційні позиції подружжя у сім'ї та виконувані рольові обов'язки, а дівчата – більше прагнуть до зміни власних позицій, рівноправності, більш справедливого перерозподілу обов'язків.

За отриманими результатами виявлено перевагу неадекватних та не узгоджених рольових установок молоді щодо сімейного життя,

майбутнього подружнього партнера, особливостей функціонування сім'ї. Це спрямувало до розробки програми психологічної роботи з опитуваними хлопцями та дівчатами для корекції їх неадекватних установок на сімейне життя та розвитку особистісних якостей та комунікативних навичок, необхідних для сімейного життя.

4. Запропоновано та апробовано програму психологічної роботи «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці».

Розроблена психологічна програма «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» спрямована на реалізацію мети: виправлення неадекватних установок молоді на сімейне життя; формування свідомого ставлення до сім'ї та відносин партнерів у шлюбі як до цінності; формування психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу. Структурно програма включала: 6 занять наступної тематики: «Що таке сім'я?»; «Розподіл сімейних ролей та очікування чоловіків та жінок щодо один одного»; «Побудуємо модель ідеальної сім'ї»; «Готовність до шлюбу як запорука міцності сім'ї»; «Поширені міфи щодо створення сім'ї»; «Запобігання і подолання сімейних конфліктів». В процесі проведення психологічної програми занять зі студентами експериментальної групи використовували такі методи тренінгової роботи, як: міні-лекції, інформаційні повідомлення; структуровані дискусії; мозковий штурм; рольові ігри; практичні вправи; аналіз конкретних випадків та ситуацій.

Після проведення із респондентами експериментальної групи психологічної роботи за розробленою програмою занять організовано повторне опитування студентів. При цьому респонденти контрольної групи не значно змінили свої установки на сімейне життя, що швидше характеризує сталість їх поглядів та міцність сформованих установок (нехай навіть не правильних). В ЕГ на 20% стало більше респондентів із високою схильністю до традиційних уявлень про поділ ролей у сім'ї, що вказує на привертання їх поглядів до споконвічно цінних для українського суспільства сімейних

цінностей. На 13,3% збільшилась кількість опитаних ЕГ з орієнтацією на обов'язок порівняно з орієнтацією на задоволення.

На 20% стало більше опитаних ЕГ із високим рівнем орієнтації на спільну діяльність подружжя у всіх сферах життя; із визнанням рівноправної позиції дружини у сім'ї. На 23,3% стало більше молоді із відповідальним, бережливим ставленням.

Ще в ЕГ стало більше респондентів, які визнають важливість рівноправного вкладу обох партнерів у такі справи життєзабезпечення сім'ї, як: матеріальне забезпечення (на 30% більше, ніж при першому опитуванні); спільна організація розваг (на 33,3 більше); виховання дітей, забезпечення емоційного клімату в сім'ї, організація сімейної субкультури (на 20% більше). Також на 23,3% збільшилась кількість респондентів ЕГ, які відзначають важливість виконання ролі повноправного господаря і господині обома шлюбними партнерами.

Серед респондентів ЕГ на 23,3% збільшилась кількість опитаних із визначенням рівноправної позиції чоловіка у сім'ї; на 30% – з розумінням рівноправної позиції жінки у сім'ї. На 20% більше стало молоді, яка визначила прагнення до чіткого розділу ролей і обов'язків подружжя в сім'ї. На 23,3% більше опитуваних висловилися за рівноправний поділ обов'язків, коли кожен партнер виконує те, що хоче і може виконати.

За отриманими результатами дослідження доведено ефективність проведеної психологічної програми «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці», що сприяла корекції неадекватних установок молоді та формуванню їх більш оптимальних поглядів на сім'ю, сімейні відносини. Рекомендуємо розроблену та апробовану психологічну програму «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці» для використання в роботі працівників психологічної служби ЗВО із студентами в процесі їх підготовки до сімейного життя та підвищення їх готовності до створення сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова О. Особливості уявлень дівчат студентського віку про шлюб. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка [гол. ред. С. Д. Максименко]*. Київ : ПП Лисенко М. М., 2013. Т. 11. Вип. 2. С. 27–35.

2. Бадрук Ю. С., Кіричевська Е. В. Методика вивчення особливостей уявлень студентів про шлюб як складових готовності студентів до вирішення сімейних конфліктів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* 2010. Вип. 155. Ч. 2. С. 119–126.

3. Батіщева Г. О., Зайцева З. Г. Робота соціальних служб для молоді з молодою сім'єю. Методичні рекомендації. Київ, 1996. 100 с.

4. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

5. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. 170 с.

6. Бондарчук О. Сім'я як осередок соціалізації дитини. *Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах.* Київ: АЛД, 2008. С. 16–18.

7. Виговська С. В., Кружаліна Ю. В. Готовність студентської молоді до сімейного життя у контексті сучасного інформаційного простору. *Вісник книжкової палати.* 2010. №1. С. 46–50.

8. Войцях Т. В. Інноваційні методики діагностичної роботи з сім'єю: спецкурс. Черкаси: ОІПОПП, 2012. 68 с.

9. Волошок О., Ільчишин Н. Психологічний зміст шлюбно-сімейних настанов у період ранньої дорослості. Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації». 2013. № 2. С. 200–210.

10. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. 384 с.

11. Горностай П. А. Сильна жінка, слабкий чоловік? (Сімейні ігри та сценарії). *Наукові студії з соціальної та політичної психології.* Київ, 2005. Вип. 9 (12). С. 3–14.

12. Грітчина А. І. Зміст, форми і методи формування готовності юнаків шкіл-інтернатів до виконання ролі майбутнього сім'янина. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб. наук. праць.* 2011. Вип. 15. Кн. ІІ. С. 134–141.

13. Гусак Н. І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2005. 22 с.

14. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників : автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2003. 24 с.

15. Денисенко А. О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.2007. Одеса, 2004. 20 с.

16. Зверко Т. В. Структурно-конструктивістський підхід до соціологічного аналізу уявлень молоді про сім'ю та шлюб (гендерний аспект). Харків.: Грані, 2011. 298 с.

17. Зверко Т. В. Структурно-конструктивістський підхід до соціологічного аналізу уявлень молоді про сім'ю та шлюб (гендерний аспект) // *Практичні аспекти управління професійною орієнтацією студентів у ВНЗ. Вища школа.* 2014. URL: http://www.nua.kharkov.ua/eng/images/stories/Kafedri/Kaf_sociologii/nir/5/Zverko_1.doc.

18. Звєрєва І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. Киъв:: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

19. Зейналзаде Ш. Етрокультурні уявлення про сім'ю у буденній свідомості українських та іранських студентів. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 66–69.

20. Іваненко А. С. Аналіз теоретичних підходів до проблеми підготовки школярів із вадами розумового розвитку до майбутнього сімейного життя. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2014. № II(16). С. 106–109.

21. Ільченко І. С., Байда С. П. Психологічна готовність до шлюбного життя: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. 12. Психологія творчості. Вип. 15. Ч. 1. С. 148–155.

22. Ільчишин Н. М. Подружня зрілість як чинник стабільності подружніх стосунків та задоволеності шлюбом. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nsspp/2009_21/Ilchishin.htm.

23. Карковська Р. Уявлення наречених про ідеальну сім'ю. *Український науковий журнал «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації».* 2012. №2. С. 322–330.

24. Кісарчук З. Г., Єрмусевич О. І. Психологічна допомога сім'ї : навч. посіб. : у 3 кн. Київ:Главник, 2006. 127 с.

25. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: У 3–х т. Том ІІ. Основи родинного виховання. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.

26. Котлова Л. О., Безверхня К. О. Уявлення молоді про офіційний та цивільний шлюб : гендерний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2018. Вип. 3. Т. 2. С. 64–70.

27. Кошонько Г. А. Психологічна характеристика сучасної сім'ї. *Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посібник / за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. О. А. Удода.* Суми : Сумський державний університет, 2014. С. 19–25.

28. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя: Автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 1997. 44 с.

29. Кравець В. П., Терещук Г. В. Підготовка студентської молоді до вирішення конфліктів у сім'ї. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2014. № 1. С. 80–88.

30. Крижановська Л. Г., Скориніна-Погребна О. В. Особливості емоційної готовності молоді до шлюбно-сімейних відносин. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* Харків : НУГЗУ, 2016. Вип. 20. С. 109–118.

31. Кузнєцова О. В. Методичні рекомендації щодо формування сімейних цінностей у студентів. *Соціально–педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посібник / за заг. ред. д–ра іст. наук, проф. О. А. Удода.* Суми : Сумський державний університет, 2014. С. 5–9.

32. Левицька Т. Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. … канд. психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2009. 20 с.

33. Лещенко О. Г., Безрук М. Л. Аналіз сімейних цінностей студентів-першокурсників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2018. № 60. Т. 2. С. 90–94.

34. Лисенко Л. М., Глущенко Н. В. Психологічні особливості готовності до шлюбу та сімейного життя в юнацькому віці. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2012. Вип. 42(2). С. 62–72.

35. Мазурик І. О. Ґендерні особливості рольових очікувань молоді стосовно майбутнього партнера у шлюбі молоді. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Mazurik.pdf.

36. Мацюк В. В. Дослідження впливу стереотипізації на формування у молоді образу майбутнього шлюбного партнера. URL: http://novyn.kpi.ua/2008-3/05_Macuk.pdf.

37. Медіна Т., Кушнір О. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні. *Релігія та Соціум*. 2015. №1–2 (17–18). С. 185–191.

38. Павицька К. М. Теоретичні засади виховання у старшокласників цінностей сімейного життя. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал.* URL: http://lib.iitta.gov.ua/5620/1/Pavytska.pdf.

39. Пантюхіна Ю. І., Шевцова О. М. Особливості уявлень чоловіків і жінок про ідеал подружнього партнера. URL: http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/49/51.

40. Повалій Л. В. Формування у старшокласників відповідального батьківства як сімейної цінності. *«Молодий вчений».* 2015. № 2 (17). С. 291–294.

41. Полішко Я. І., Самошкіна Л. М. Статево-рольові особливості мотивації вступу до шлюбу студентської молоді. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія».* 2011. Вип. 17. С. 50–57.

42. Портяна О. В. Специфіка адаптації молодого подружжя під час кризових періодів. *Проблеми сучасної психології : Зб. наук. праць*. 2011. Вип. 11. С. 698–707.

43. Равлюк Г. Соціальні уявлення сучасної молоді про шлюб і сім'ю. *Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія.* 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 63–70.

44. Ренке С. О. Сім'я як соціально-психологічний феномен. *Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць*. 2010. Вип. 9. С. 357–364.

45. Савельєва Ю. До проблеми осмислення сім'ї: можливості деконструкції. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філософія».* 2015. Вип. 35. С. 106–117.

46. Самотаєва Е. О. Уявлення молоді про сімейне життя в ракурсі проблеми підготовки до шлюбу. *Гуманітарний вісник*. 2012. №25. С. 449–453.

47. Сидоренко А. В. Структурні компоненти психологічної готовності молоді до сімейних стосунків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 1(30). С. 343–349.

48. Сидоренко А. В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3(32). С. 233–238.

49. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (для 8–9-х класів) / О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.

50. Склярук А. В. Образ сім'ї в уявленнях підлітків та молоді. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні питання педагогіки і психології: наукові дискусії» (м. Харків, 11-12 верес. 2015 р.)* Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. С. 80–83.

51. Склярук А. В. Психологія соціалізації дитини в проблемній сім'ї : автореф. дис. … д-ра психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Сєвєродонецьк, 2019. 35 с.

52. Смалиус Л. Н. Формування сімейних цінностей молоді як умова збереження нації. Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. 2011. Ч. 1. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2011/2011_1_32.pdf.

53. Солодій Д. Оптимізація спілкування молодого подружжя за допомогою соціально-психологічного тренінгу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія. Педагогіка. Соціальна робота».* 2012. Вип. 5. С. 41–43.

54. Сосніхіна С. Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія».* 2016. № 52. С. 134–142.

55. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

56. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді : навч.-метод. посібник / за заг. ред. д–ра іст. наук, проф. О. А. Удода. Суми : Сумський державний університет, 2014. 198 с.

57. Ставицький О. О., Сигін І. М. Чинники формування готовності студентів до створення сім'ї. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ.* 2017. Вип. 2. С. 169–175.

58. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.

59. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

60. Філіпенкова М., Н. Шимко Репродуктивне здоров'я молоді: фактори впливу і ризики. *Цушко І. І. Формування навичок захисту і збереження репродуктивного здоров'я учнівської і студентської молоді.* Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2013. С. 22–24.

61. Фомічова В. М. Уявлення молоді про чинники щасливого подружнього життя. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. №2 (27). С. 90–96.

62. Хавула Р. Психологічні особливості подружньої сумісності. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2012. Вип. 3. С. 258–267.

63. Цебенко С. Сучасні православні уявлення про право людини на шлюб та сім'ю у світлі міжнародних стандартів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки.* 2014. № 782. С. 147–152.

64. Циганчук Т. В., Дацюк Н. О. Особливості уявлення про сім'ю в ментальності українців. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. Вип. 3–4. С. 82–86.

65. Чанцева-Коваленко О. М. Проблема формування готовності до сімейного життя та відповідального батьківства у молоді. *Психологічний часопис*. 2015. № 1 (1). С. 98–101.

66. Чхаідзе А. О. Авторська анкета «Мотиви створення шлюбу» для діагностики мотивації створення шлюбу. *Вісник Чернігівського національного пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка / гол. ред. М. О. Носко*. Чернігів: УНПУ, 2015. Вип. 128. С. 274–278.

67. Швидка Л. І., Горбатко Ю. Г. До питання про актуальність дослідження образу сім'ї в уявленнях української молоді. URL: http://www.rusnauka.com/24_SVMN_2008/Psihologia/27150.doc.htm.

68. Ярушак М. Вплив батьківської сім'ї на позиції молоді на відношення до шлюбу. «*Молодь і ринок*». 2010. Вип. 6 (65). С. 117–121.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Прислів'я» (І. С. Кльоцина)

Инструкция: В какой степени вы согласны с приведенными ниже суждениями. Поставьте плюс в графе, соответствующей вашему мнению.

Номер п\п	Суждения	Совершенно согласен (согласна)	Скорее согласен (согласна)	Трудно сказать	Скорее не согласен (не согласна)	Совершенно не согласен (не согласна)
1	Добрая жена да жирные щи – другого добра не ищи					
2	Муж вези гуж, а жена шей рубашки					
3	Муж – голова, жена душа					
4	Не та хозяйка, которая говорит, а та, которая щи варит					
5	Муж – дому строитель, нищете отгонитель					
6	От плохой жены – состаришься, от хорошей – помолодеешь					
7	Муж молоти пшеницу, а жена пеки паленицы					
8	Мир в семье женой держится					
9	Без мужа, что без головы, без жены, что без ума					
10	Бабе дорога – от печи до порога					
11	Не всякую правду муж жене сказывает, а и сказывает, так обманывает					
12	Баба да кошка завсегда в избе, мужик да собака во дворе					
13	Мужик тянет в одну сторону, баба в другую					
14	Пусть нередко и дура, только бы огонь пораньше раздула					
15	Жена верховодит, так муж по соседям бродит					

Обработка опросника «Пословицы»

В качестве утверждений использованы русские народные пословицы, собранные В. И. Далем *(Даль В. И.* Пословицы русского народа. – М., 1957).

Опросник предназначен для определения степени подверженности испытуемых традиционным представлениям о разделении ролей в семье. Результаты опросника могут свидетельствовать о гендерных установках испытуемых.

Опросник включает в себя 15 утверждений, касающихся супружеских отношений. Десять утверждений отражают традиционные представления о распределении ролей в семье. Это утверждения 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12, 14. Утверждения 6, 9, 11, 13, 15 фоновые, результаты ответов на эти утверждения в обработку данных не включаются.

Каждому варианту ответа присваивается соответствующий балл:

Совершенно согласен – 5 баллов.

Скорее согласен – 4 балла.

Трудно сказать – 3 балла. Скорее не согласен – 2 балла. Совершенно не согласен – 1 балл.

Чем больше сумма баллов, тем в большей мере испытуемому присущи традиционные установки о распределении ролей в семье.

Додаток Б

Опитувальник «Вимірювання установок у сімейному житті» (Ю. О. Альошина, Л. Я. Гозман, О. М. Дубовська)

Цель методики: Методика предназначена для изучения установок по наиболее значимым в семейном взаимодействии сферам человеческой жизни.

Описание методики: При создании опросника авторы руководствовались представлениями о том, какие аттитюды человека могут оказывать наиболее сильное влияние на его внутрисемейные отношения.

Методика представляет собой 40 суждений, выражающих ту или иную позицию по десяти различным, значимым для людей, сферам: 1) отношение к людям; 2) альтернатива между чувством долга и удовольствием; 3) отношение к детям; 4) отношение к автономности или зависимости супругов; 5) отношение к разводу; 6) отношение к любви романтического типа; 7) оценка значения сексуальной сферы в семейной жизни; 8) отношение к "запретности секса"; 9) отношение к патриархальному или эгалитарному устройству семьи; 10) отношение к деньгам.

Респонденты должны оценить степень своего согласия с каждым из утверждений.

Инструкция: "Просим оценить степень Вашего согласия с предлагаемыми ниже суждениями, выражающими ту или иную позицию человека в жизни. Нет, и не может быть, правильных или неправильных ответов, важно, чтобы выбранный вариант наиболее полно отражал Вашу личную, точку зрения".

Текст опросника

1. Я думаю, что многих людей оставляют равнодушными неприятности окружающих:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
2. Большинство людей заняты только собой, и их мало интересует, что происходит вокруг:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
3. Я уверен(а), что существуют определенные моральные принципы, которыми следует руководствоваться в любых обстоятельствах:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
4. Плохие поступки люди совершают чаще всего не по своей воле, а по вине обстоятельств:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
5. Что бы человек ни делал, главное, чтобы он от этого получал удовольствие:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
6. Я считаю, что даже незнакомые охотно помогают друг другу**,** не говоря уже о близких людях:
1) да, его так

2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
7. Я думаю, что по возможности нужно избегать делать то, что тебе неприятно:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
8. Чтобы быть счастливым, нужно, прежде всего, выполнять свои обязанности перед другими людьми:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
9. Единственное, что придает смысл человеческой жизни – это дети:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
10. Я думаю, что супруги должны рассказывать друг другу обо всем, что их волнует:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
11. Семья, в которой нет детей, – неполноценная семья:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
12. Я думаю, что в хорошей семье супруги должны разделять различные хобби и увлечения друг друга:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
13. Чем больше детей в семье, тем лучше:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
14. Быть постоянным свидетелем ссор родителей для ребенка значительно тяжелее, чем остаться с одним из родителей после развода:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, независимо от отношений родителей для ребенка лучше жить с отцом и матерью
15. В хорошей семье супруги должны проводить свободное время всегда вместе:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) думаю, что свободное время следует проводить порознь
16. Радость, которую ребенок доставляет своим родителям, не компенсирует всего того,

чего они лишаются из-за него:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, ребенок в жизни семьи может заменить все
17. Я считаю, что настоящая любовь бывает один раз в жизни:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, любить можно и несколько раз в жизни
18. Часто люди разводятся, не используя всех возможностей наладить отношения:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
19. Когда люди любят друг друга, то ничто их по-настоящему не радует, если рядом нет любимого человека:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, любовь не означает, что ничто другое уже не радует
20. Я думаю, что взаимное уважение и любовь супругов друг к другу часто бывает важнее, чем сексуальная гармония между ними:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
21. Развод, по-моему, дает человеку возможность, в конце концов, найти себе такого спутника, жизни, какой ему нужен:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, возможность развода лишь мешает этому
22. Я считаю, что если у любимого есть какие-то недостатки, то нужно стремиться исправить их**,** а не закрывать на них глаза:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, если уж любишь человека, то любишь и его достоинства, и его недостатки
23. В последнее время о сексуальных проблемах слишком уж много говорят:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
24. Я думаю, что доступность развода привела, к тому, что рушатся многие браки, которые могли бы быть удачными, если бы развод был невозможен:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, возможность развода помогает сохранить удачный брак и дает средство исправить ошибку
25. Я считаю, что все семейные проблемы легко разрешимы, если физическая близость

обоим приносит настоящее удовлетворение:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
26. Если люди любят друг друга, то они каждую свободную минуту стремятся провести вместе?
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, я думаю, что то, что люди любят друг друга, не означает, что они постоянно хотят быть вместе
27. Я считаю, что лучше, чтобы супруги как можно реже обсуждали между собой проблемы, связанные с физической близостью:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
28, Я думаю, что значение сексуальной гармонии в семейной жизни обычно преувеличивается:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
29. Я считаю, что семейные отношения зависят только от того**,** как складываются сексуальные отношения супругов:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
30. Секс может быть такой же темой для разговора между супругами, как и любая другая:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
31. Я думаю, что не стоит обращаться к специалисту по поводу затруднений в своей сексуальной жизни:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, необходимо обращаться
32 Современные женщины все реже соответствуют истинному идеалу женственности:
1) да, это гак
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
33. Как сейчас, так и в будущем, все основные обязанности женщины будут связаны с домашним очагом, а мужчины – с работой:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так

34. Для современной женщины так же важно обладать деловыми качествами, как и для мужчины:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, для мужчины это значительно важнее
35. И жена, и муж должны иметь некоторую сумму, которую каждый может тратить так, как считает необходимым:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, все траты нужно обсуждать вместе
36. Профессиональные успехи жены мешают счастливой семейной жизни:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
37. Если есть деньги, то не стоит раздумывать, купить или не купить понравившуюся вещь:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
38. Я думаю, что следует регистрировать (например, записывать) все произведенные расходы:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, это не так
39. Бюджет семьи необходимо планировать до мельчайших покупок:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли это так
4) нет, я думаю, планировать бюджет не надо
40. Я считаю, что необходимо делать сбережения, даже если при этом приходится себе в чем-то отказывать:
1) да, это так
2) вероятно, это так
3) вряд ли есть смысл делать сбережения, если средств недостаточно
4) делать сбережения следует только в том случае, если для этого не надо экономить

Обработка и интерпретация результатов

Все суждения группируются в 10 установочных шкал:

1 шкала: *отношение к людям* (позитивность отношения к людям): суждения 1, 2, 4,6;

2 шкала: *альтернатива между чувством долга и удовольствием*: суждения 3, 5, 7, 8;

3 шкала: *отношение к детям (значение детей в жизни человека):* суждения 9, 11, 13, 16;

4 шкала: *ориентация на преимущественно совместную или же преимущественно раздельную деятельность, автономность супругов или же зависимость супругов друг от друга*: суждения 10, 12, 15, 35;

5 шкала: *отношение к разводу*: суждения № 14, 18, 21, 24;

6 шкала: *отношение к любви романтического типа*: суждения 17, 19, 22, 26;

7 шкала: *оценка значения сексуальной сферы в семейной жизни*: суждения 20, 25, 28,29;

8 шкала: *отношение к "запретности секса" (представление о запретности сексуальной*

темы): суждения № 23, 27, 30, 31;
9 шкала: *отношение к патриархальному или эгалитарному устройству семьи (ориентация на традиционные представления)*: суждения № 32, 33; 34, 36;
10 шкала: *отношение к деньгам (легкость трат – бережливость)*: суждения № 37, 38, 39, 40.
По каждой шкале считается среднее арифметическое значение четырех ответов; альтернативам приписываются следующие значения: 4 ("да, это так"); 3 ("вероятно, это так"); 2 ("вряд ли это так"); 1 ("нет, это не так"), т.е. обработка по шкалам ведется следующим образом:
1 шкала (-1-3+4+6):4 – чем выше балл, тем более оптимистичное представление респондента о людях вообще;
2 шкала (3-5-7+8):4 – чем выше балл, тем выраженнее ориентация респондента на долг по сравнений с удовольствием;
3 шкала (9+11+13-16):4 – чем выше балл, тем более значимой представляется респонденту роль детей в жизни человека;
4 шкала (10+12+16-35):4 – чей выше балл, тем выраженнее у респондента ориентация на совместную деятельность супругов во всех сферах семейной жизни;
5 шкала (-14+18-21+24):4 – чем выше балл, тем менее лояльно отношение респондента к разводу;
6 шкала (17+19+22+26):4 – чем выше балл, тем выраженнее ориентация на традиционно представляемую романтическую любовь;
7 шкала (20-25+28-29):4 – чем выше балл, тем менее значимой представляется сексуальная сфера в семейной жизни;
8 шкала (23+27-30+31):4 – чем выше балл, тем более запретной представляется респонденту сексуальная тема;
9 шакала (-32-33+34-36):4 – чем выше балл, тем менее традиционно представление респондента о роли женщины;
10 шкала (-37+38-39+40):4 – чем выше балл, тем более бережливое отношение респондента к деньгам, чем ниже – тем легче он считает возможным их тратить.
Методика отвечает психометрическим критериям валидности и надежности.
Опросник может быть использован при изучении различных проблем семьи в контексте проведения научного исследования. В то же время методика может выполнять и диагностическую функцию при коррекционной работе с парой.

Додаток В

Опитувальник «Розподіл ролей у родині» (автор Ю.О. Альошина)

Призначення: дослідження рольової структури родини.

Стимульний матеріал: опитувальник з 21 питання, де кожній з 7 внутрішніх ролей відповідає по 3 питання: 1) виховання дітей; 2) матеріальне забезпечення родини; 3) емоційний клімат у родині; 4) організація розваг; 5) роль хазяїна/господарки; 6) сексуальний партнер; 7) організація сімейної субкультури.

Інструкція: «Просимо вас відповісти на пропоновані нижче питання, що стосуються деяких моментів організації сімейного життя.»

Ваша стать (напишіть)_____

1. Від кого повинні залежати інтереси й захоплення родини?
A. В основному від чоловіка.
B. Більшою мірою повинні залежати від чоловіка, але й від дружини теж.
C. Більшою мірою повинні залежати від дружини, але й від чоловіка теж.
D. В основному повинні залежати від дружини.
2. Від кого більшою мірою повинен залежати настрій у родині?
A. В основному повинен залежати від дружини.
B. Більшою мірою повинен залежати від дружини, але й від чоловіка теж.
C. Більшою мірою повинен залежати від чоловіка, але й від дружини теж.
D. В основному повинен залежати від чоловіка.
3. Якщо виникне необхідність, хто в першу чергу повинен знайти, де можна зайняти велику суму грошей?
A. Це зробить дружина.
B. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік теж.
C. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина теж.
D. Це зробить чоловік.
4. Хто в родині частіше повинен запрошувати в будинок гостей?
A. Частіше чоловік.
B. Звичайно чоловік, але й дружина теж.
C. Звичайно дружина, але й чоловік теж.
D. Частіше дружина.
5. Хто в родині більшою мірою повинен піклуватися про затишок і зручність у квартирі?
A. В основному чоловік.
B. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
C. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
D. В основному дружина.
6. Хто з подружжя повинен першим цілувати й обіймати іншого?
A. Це повинен робити чоловік.
B. Це повинен робити чоловік, але й дружина теж.
C. Це повинна робити дружина, але й чоловік теж.
D. Це повинна робити дружина.
7. Хто в родині повинен вирішувати, які газети й журнали виписувати й купувати?
A. Звичайно повинна вирішувати дружина.
8. Більшою мірою це повинне залежати від дружини, але й від чоловіка теж.
C. Більшою мірою це повинне залежати від чоловіка, але й від дружини теж.
D. Звичайно повинен вирішувати чоловік.
8. Із чиєї ініціативи частіше подружжя повинне ходити в кіно, у театр?
A. З ініціативи чоловіка.
B. В основному з ініціативи чоловіка, але буває, що дружини теж.
C. В основному з ініціативи дружини, але буває, що чоловіка теж.

D. З ініціативи дружини.
9. Хто в родині повинен грати з маленькими дітьми?
A. В основному дружина.
B. Частіше дружина, але й чоловік теж.
C. Частіше чоловік, але й дружина теж.
D. В основному чоловік.
10. Від кого в родині повинна залежати взаємна задоволеність інтимними відносинами?
A. В основному повинна залежати від чоловіка.
B. Більшою мірою повинна залежати від чоловіка, але й від дружини теж.
C. Більшою мірою повинна залежати від дружини, але й від чоловіка теж.
D. В основному повинна залежати від дружини.
11. Майже всі подружні пари час від часу зазнають труднощів в інтимних відносинах. Як Ви вважаєте, від кого це може залежати (вільно або мимоволі) більшою мірою?
A. Частіше чоловіка.
B. Від чоловіка, але й від дружини теж.
C. Від дружини, але й від чоловіка теж.
D. Частіше від дружини.
12. Чиї життєві принципи й правила (відношення до неправди, обов'язковість виконання обіцянок, неможливість запізнень і ін.) повинні бути визначальними в родині?
A. Життєві принципи дружини.
B. Як правило, дружини, але в деяких випадках чоловіка.
C. Як правило, чоловіка, але в деяких випадках дружини.
D. Життєві принципи чоловіка.
13. Хто в родині повинен стежити за поводженням маленьких дітей?
A. Це повинна робити дружина.
B. Це повинна робити дружина, але й чоловік теж.
C. Це повинен робити чоловік, але й дружина теж.
D. Це повинен робити чоловік.
14. Хто в родині повинен ходити з дитиною у кіно, театр, цирк і ін.?
A. Це повинен робити чоловік.
B. Це повинен робити чоловік, але й дружина теж.
C. Це повинна робити дружина, але й чоловік теж.
D. Це повинна робити дружина.
15. Хто в родині більшою мірою повинен звертати увагу на самопочуття іншого?
A. Чоловік.
B. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
C. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
D. Дружина.
16. Уявіть собі таку ситуацію: в обох подружжя з'явилася можливість перемінити роботу на більше високооплачувану, але менш цікаву. Хто це зробить у першу чергу?
A. Це зробить дружина.
B. Скоріше дружина, чим чоловік.
C. Скоріше чоловік, чим дружина.
D. Це зробить чоловік.
17. Хто в родині повинен займатися повсякденними покупками?
A. В основному чоловік.
B. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
C. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
D. В основному дружина.
18. Хто в родині буде мати більше підстав ображатися на байдужість, черствість, безтактність іншого?
A. Чоловік.

B. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
C. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
D. Дружина.
19. Якщо в родині виникнуть грошові труднощі, то хто з подружжя повинен зайнятися пошуками додаткового заробітку?
A. Це повинен зробити чоловік.
B. У першу чергу чоловік, але й дружина прийме в цьому участь.
C. У першу чергу дружина, але й чоловік прийме в цьому участь.
D. Це повинна зробити дружина.
20. Хто в родині повинен планувати, як і де провести відпустку?
A. В основному дружина.
B. Частіше дружина, але й чоловік теж.
C. Частіше чоловік, але й дружина теж.
D. В основному чоловік.
21. Хто в родині повинен викликати представників різних ремонтних служб і вести з ними переговори?
A. Це повинна робити дружина.
B. Це повинна робити дружина, але й чоловік теж.
C. Це повинен робити чоловік, але й дружина теж.
D. Це повинен робити чоловік.

Обробка показників: зводиться до підрахунку, у якому ступені та або інша роль реалізується чоловіком (або дружиною). Індекси по кожній сфері підраховуються як середнє арифметичне 3 питань. У питаннях 1,4,5,6,8, 10,11,14,15,17, 18, 19 першій альтернативі приписується значення 1, другий - 2, третьої - 3, четвертої - 4.

В інших питаннях значення приписуються у зворотному порядку, тобто в питаннях 2, 3, 7, 9, 12, 13, 16, 20, 21 першій альтернативі приписується значення 4, другий - 3, третьої - 2, четвертої - 1. Підрахунок по сферах ведеться в такий спосіб:
(+9+13+14):3
(+2 + 15 + 18):3
(19 + 3+16) :3
(+20 + 8 + 4):3
(+17 + 5 + 21) :3
(10 + 6+11):3
(1+7 + 12):3
Інтерпретація: чим вище бал, тим більшою мірою дана роль в опитуваній родині реалізується дружиною, чим нижче – реалізується чоловіком. Якщо величина близька до серединного значення, те, отже, дану роль обоє чоловіка реалізують приблизно рівною мірою.
Відомості про надійність і валідність методики: остаточний варіант методики перевірявся на надійність на вибірці в 120 чоловік (60 чоловіків, 60 жінок, з них 34 сімейні пари) за наступними критеріями. Стабільність методики перевірялася за критерієм повторного опитування – 58 випробуваних через місяць після першого заповнення. Коефіцієнт стабільності виявився дорівнює: $p = 0,8$. Отже, методику можна вважати високостійкою.
Конструктивна (логічна) валідність підраховувалася за допомогою 12 експертів. Вони 2 рази заповнювали опитувальник: один раз за члена родини із традиційним розподілом ролей, другий – з рівноправним розподілом. Відмінності між даними 2 заповнень виявилися статистично значимими ($p < 0,1$), отже, підтверджується конструктивна валідність даної методики.

Додаток Г

Анкета «Установки про сімейне життя» (авторська анкета)

Добрий день! Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні установок про сімейне життя. Отримані дані будуть використовуватися в узагальненому вигляді, анонімність гарантована.

1. **Чи вважаєте Ви, що вдале одруження є гарантом щастя в житті?**
   Так Ні
2. **Що, на Вашу думку, можна назвати щасливим життям?**
   Матеріальний достаток Наявність щасливої родини
3. **Яку сім'ю, по-Вашому, можна вважати ідеальною?**
   Засновану на коханні
   Засновану на відчутті обов'язку
   Засновану заради дітей
4. **Чи обов'язкове кохання для сім'ї?**
   Так Ні
5. **Що важливо при створенні сім'ї:**

Кохати і бути коханим
Піклуватися про когось
Реалізувати потребу у взаєморозумінні, підтримці, захисті
Мати опору в житті
Відчувати упевненість в завтрашньому дні
Бажання мати дитину
Звільнення від опіки батьків
Подолати страх самотності
Просто час створити сім'ю
Можливість вирішити економічні проблеми
Прагнення підвищити повагу в очах оточуючих

6. **Яке місце, на Ваш погляд, займає дружина в сім'ї?**
   Рівноправне
   Голова сім'ї
   «Хатня робітниця»
   Опора для чоловіка
7. **Яке місце, на Ваш погляд, займає чоловік в сім'ї?**
   Рівноправне
   Голова сім'ї
   Відповідальний за матеріальне забезпечення родини
   Опора для дружини
8. **Чи погоджуєтесь із такими стереотипними твердженнями. Поясніть свою думку:**

Головне для жінки – сім'я, чоловік, діти
Головне для чоловіка – робота, кар'єра
Ведення домашнього господарства і виховання дітей – обов'язок жінки
Фінансове благополуччя сім'ї лежить на чоловікові

9. **Як відбувається розподіл сімейних ролей і обов'язків в сім'ї?**

Чоловік і дружина мають виконувати чіткі ролі у родині
Подружжя має обговорювати ту чи іншу роль та обов'язки і виконувати їх
Кожен виконує те, на що здатний, незалежно від розподілу обов'язків

10. **Що, на Ваш погляд, найважливіше в сімейному житті?**
    Духовний потяг
    Вирішення побутових проблем

Сексуальні відносини
Виховання дітей

11. Чи важливе уміння спілкуватися та виходити із конфліктних ситуацій? З яким твердженням Ви згодні?

Чоловік і дружина мають йти на поступки один одному
Якщо один з подружжя правий, він має довести свою думку будь-якою ціною
«Краще поганий мир, ніж гучна сварка», потрібно підкоритися думці чоловіка (дружини) – ініціатора конфлікту

12. Який час ви вважаєте оптимальним для створення ідеальної сім'ї?

До 20 років
20-25 років
25-30 років
Після 30 років

---

13. *Ваша стать:*

чоловіча жіноча

14. *Ваш сімейний статус:*

Одружений (заміжня) не одружений (не заміжня)

Дякуємо за відповіді!

Додаток Д

Психологічна програма «Формування установок на сімейне життя в юнацькому віці»

Мета: виправлення неадекватних установок молоді на сімейне життя; формування свідомого ставлення до сім'ї та відносин партнерів у шлюбі як до цінності; формування психологічної готовності юнаків та дівчат до шлюбу.

Завдання:

1. Ознайомити хлопців і дівчат з особливостями життєвого циклу сім'ї, характеристиками сімейного життя та спілкування, довести значимість сімейної взаємодії партнерів;
2. Формувати систему знань, норм, цінностей функціонування сім'ї;
3. Дати модель психологічно здорової сім'ї; надати інформацію про вплив різних чинників на задоволеність сімейним життям;
4. Формувати комунікативні вміння хлопців і дівчат, розвивати навички ефективного сімейного спілкування;
5. Ознайомити із засадами функціонування сім'ї, повідомити про стереотипи у розподілі ролей та обов'язків, використанні сімейного бюджету;
6. Обговорити причини виникнення і можливі шляхи вирішення сімейних конфліктів, формувати навички конструктивної поведінки у конфліктах;
7. Формувати реалістичне ставлення хлопців і дівчат до сімейного життя, адекватність у сприйнятті себе та інших, формувати почуття обов'язку;
8. Відпрацювати з учасниками тренінгу ефективні моделі поведінки у сімейному мікросередовищі; підвищити загальну культуру особистості, у тому числі сімейну.

Структура: 6 занять по 1,5-2 години кожне.

Методи тренінгової роботи, використовувані під час занять: міні-лекції, інформ-повідомлення; структуровані дискусії; мозковий штурм; рольові ігри; практичні вправи; аналіз конкретних випадків та ситуацій.

Основний зміст занять

Заняття 1. «Що таке сім'я?»

Мета: ознайомити учасників із поняттям сім'ї, підходами до її розуміння у соціологічному, психологічному, педагогічному аспектах; підвищувати готовність хлопців і дівчат до сімейного життя; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини. Ознайомити із потребами всіх членів родини у сім'ї та закріпити уявлення про сімейні цінності; проаналізувати бар'єри спілкування у сім'ї; дати змогу проаналізувати якості, важливі для сімейного спілкування, та оцінити їх наявність у себе та партнерів.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану, аналіз настрою.

Вправа «Знайомство»

Мета: познайомитися з учасниками, налаштувати на групову взаємодію, створити доброзичливу атмосферу спілкування у групі.

Учасники стоять в колі, психолог пропонує познайомитися, починає сам, говорить, як його зовуть, що він має улюбленого (для кожного це своя річ чи подія), і який у нього настрій (за бажанням можна намалювати смайлика на дошці). Далі він передає слово учаснику праворуч і пропонує йому розповісти про себе.

Наприкінці вправи психолог звертає увагу на кількість зображених позитивних смайликів на дошці, робить висновок про переважаючий настрій у групі.

Мозковий штурм «Для чого сучасній людині потрібна сім'я»

Психолог пропонує учасникам обдумати і дати якомога поширену відповідь, для чого людині сім'я. Під час групового обговорення визначаються найбільш цікаві ідеї і записуються на дошці.

Узагальнюючи думку А. Сизанова, В. Хриптович, родина потрібна для того, щоб:

- щоб було на кого спертися;
- щоб було з ким порадитися;
- щоб був хтось поруч, чиєю думкою дорожать;
- щоб був хтось, хто не залишить в біді;
- щоб був хтось, з ким по-справжньому добре;
- щоб був поруч хтось, хто розділяє такі ж цінності;
- щоб був хтось, хто не буде заздрити;
- щоб був хтось, з ким можна спільно радіти успіхам;
- щоб був хтось поруч, кому можна довіряти;
- щоб був поруч хтось, хто в скрутну хвилину підтримає і захистить
- щоб був хтось, хто дивиться на речі подібним чином;
- щоб був поруч хтось, хто врівноважував б слабкості.

Вправа «Родинні цінності»

Мета: визначити реалізацію потреб всіх членів родини у сім'ї та закріпити уявлення про сімейні цінності.

Психолог: Родина є однією з найважливіших життєвих цінностей. У шлюбі чоловік і жінка можуть найповніше реалізувати себе як чоловік і дружина, голова і господиня, батько і матір. У сім'ї задовольняють базові потреби людини – фізіологічні, соціальні і духовні.

Далі учасники об'єднуються в 3 групи і отримують завдання підготувати повідомлення про задані потреби, як вони формуються в родині: група 1 – фізіологічні потреби; група 2 – соціальні потреби; група 3 – духовні потреби. Далі відбувається презентація відповідей, обговорення.

Далі у ході групової роботи учасники приходять до висновку про важливість реалізації потреби спілкування людини із близькими і рідними у сім'ї.

Вправа «Варіанти спілкування»

Мета: стикнутися з деякими бар'єрами спілкування, усвідомити їх вплив на процес спілкування.

Учасники розбиваються на пари і виконують наступні чотири завдання:

«Синхронна розмова». Обидва партнера говорять одночасно протягом 10 с. Можна запропонувати тему розмови, наприклад, «Книга, яку я прочитав недавно». За сигналом ведучого розмова зупиняється.

«Ігнорування». Протягом 30 с один учасник з пари висловлюється, а інший в цей час повністю його ігнорує. Потім вони міняються ролями.

«Спина до спини». Під час вправи учасники сидять спинами один до одного. Протягом 30 секунд один учасник висловлюється, а інший його слухає. Потім вони міняються ролями.

«Активне слухання». Протягом однієї хвилини один учасник говорить, а інший уважно слухає його, усім своїм виглядом показує зацікавленість у спілкуванні. Потім вони міняються ролями.

Обговорення:

Як ви відчували себе під час проведення перших трьох вправ?

Що заважало вам відчувати себе комфортно?

Як ви відчували себе під час останньої вправи?

Що допомагає вам у спілкуванні?

Вправа «Який я, який ти?»

Мета: усвідомлення якостей важливих для спілкування, та оцінка їх наявності у партнерів.

Інструкція: На першому етапі (5 хв.) кожен з вас повинен самостійно скласти список якостей, важливих для спілкування (чим більше, тим краще). При складанні списку

уявіть собі товариську людину. Якою вона повинна бути? Чим вона відрізняється від інших людей?

На другому етапі ми проведемо дискусію, основна ціль якої – виробити загальний список якостей, важливих для спілкування. При цьому кожен може виказувати свої думки, аргументуючи. Названі якості включаються в загальний список більшістю голосів, який оформлюється на дошці.

На третьому етапі кожен учасник записує в свій аркуш складений ним список якостей важливих для спілкування і потім оцінює за 10-ти бальною шкалою їх наявність у себе та у партнера.

Бесіда на тему «Репродуктивне здоров'я молоді: фактори впливу і ризики»

Починати бесіду рекомендується з наступних питань до учасників:

– Чи хотіли б ви в майбутньому створити власну родину?
– Чи хотіли б ви мати дітей? Чому?
– Що, на вашу думку, означає термін «відповідальне батьківство»?

Психолог. Хтось народжений бути митцем, хтось – фінансовим генієм, а хтось – майбутнім олімпійцем. Та більшість людей можуть почуватися щасливими, лише виконавши особливе призначення – продовження роду. Можливо, ви або дехто з ваших друзів поки що не вважає це головним. Однак мине час, і створення сім'ї, народження та виховання дітей стануть найважливішим і найвідповідальнішим у вашому житті.

Психолог.

Коли народжується син,
Сягає радість до вершин:
Радіють мама, тато, дід –
Це ж розбруньковується рід!

Коли народжується доня,
Маленьке сонечко в долонях,
Несе вона для всіх під стріху
Лад, затишок, любов і втіху!

Коли народжуються діти,
Чому б нам всім і не радіти?
Надію й сили дай їм, Боже,
Що виросли вони всі гожі!

- Народження дитини – це диво, щастя для кожної людини. Але, на жаль, цього дива може і не статися, якщо змолоду недбайливо ставитися до свого здоров'я.

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Учасники за бажанням можуть винести на групове обговорення ті чи інші питання, які стосуються сімейного життя. Далі психолог, дивлячись за ситуацією та активністю групи, організовує або ж групове обговорення, або дискусію, чи роботу в парах/групах відповідно до заданих питань.

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття, про те, що їм сподобалося, що було корисним. Психолог пропонує учасникам висловити побажання один одному на майбутнє.

Заняття 2. «Розподіл сімейних ролей та очікування чоловіків та жінок щодо один одного»

Мета: підвищувати усвідомлене ставлення учасників до сімейного життя; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; сприяти визначенню метафоричних уявлень молоді про сім'ю; проаналізувати обізнаність учасників з розподілом ролей у сімейній структурі; допомогти усвідомити установки щодо прав та обов'язків подружжя; ознайомити із причинами виникнення проблем у молодій сім'ї та спрямувати до пошуку конструктивних способів їх вирішення; формувати навички розв'язання напружених ситуацій у відносинах шлюбних партнерів.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану, аналіз настрою.

Вправа «Ми схожі»

Інструкція: в парах необхідно 4 хв. вести розмову на тему «Чим ми схожі», а потім 4 хв. на тему «Чим ми відрізняємось».

По закінченню проводиться обговорення, звертається увага на те, що було легко, а що складно робити, які були відкриття. В результаті робиться висновок про те, що, по суті, ми усі схожі і в той же час різні, але маємо право на ці відмінності.

Вправа «Метафора про сім'ю»

Мета: визначити метафоричні уявлення молоді про сім'ю.

Інструкція учасникам: Наведіть приклад метафоричного уявлення про сім'ю. Наприклад, це: місто, яке нам потрібно побудувати і зберегти; спроба людей жити правильно; психологічно замкнуте коло; віник, який важко зламати; чотири ніжки столу, об'єднаних загальною стільницею; гавань, де тебе чекають; красивий букет; ті люди, з якими добре по життю; соціальний інститут-інкубатор; грибниця опеньків та ін.

Поясніть свій вибір, чому саме у вигляді даного метафоричного образу можна представити сім'ю.

Вправа «Хто в домі хазяїн»

Мета: проаналізувати обізнаність учасників з розподілом ролей у сімейній структурі.

Учасникам пропонується визначити, хто із подружжя має виконувати ту чи іншу роль, і записати у стовпчик відповіді на питання:

Хто в домі хазяїн? Хто у сім'ї кухар?

Хто столяр і електромайстер? Хто вихователь і вчитель дітей? І т.д.

Учасники можуть запропонувати і власні питання, на які мають відповісти.

Вправа «Права та обов'язки подружжя: за і проти»

Мета: учасники усвідомлюють права та обов'язки подружжя, збагачують знання про традиційну та партнерську сім'ю, висловлюють свої думки стосовно прав і обов'язків подружжя.

Психолог пропонує кожному учаснику записати на аркуші паперу по 10-15 прав і обов'язків чоловіка і дружини. Далі відбувається групове обговорення, де найбільш повторювані права та обов'язки чоловіка і дружини виносяться на фліп-чарт (дошку).

Також у ході обговорення психолог запитує юнаків, чи готові вони виконувати всі поставлені обов'язки і реалізовувати права у сім'ї, яких очікують від них дівчата – майбутні дружини? Таке ж питання стосується й дівчат. Зазвичай тут відбувається «розрив шаблону» - вимагаючи багато чого від партнера, самі молоді чоловіки і жінки не прагнуть до виконання очікувань іншого партнера.

Мозковий штурм «Проблеми молодої сім'ї»

Мета: учасники усвідомлюють наявність проблем молодої сім'ї, ознайомлюються з їх причинами і наслідками, розуміють необхідність своєчасного вирішення проблем.

Учасникам пропонується висловитися з приводу ймовірних проблем молодої сім'ї. Коли всі можливі проблеми будуть названі і записані – кожен має запропонувати шляхи їх вирішення.

Вправа «Вирішення протиріч»

Одна з вищеназваних ситуацій і проблем молодої сім'ї розігрується учасниками, де реалізовуються всі можливі і ймовірні шляхи вирішення протиріччя.

Далі у груповому обговоренні аналізуються успіхи і невдачі реалізації кожного із шляхів вирішення протиріч, почуття «подружніх партнерів», які грали ролі конфліктуючого подружжя, чи мирного, налаштованого на вирішення проблеми.

Вправа «При цьому я відчував(ла)…»

Інструкція: пропонується одна з найбільш типових ситуацій сімейного життя, що викликає досить сильне напруження партнерів.

Учасники мають розіграти її максимально реалістично (самостійно розподіляючи ролі та висловлюючи ймовірні репліки). Наприклад, конфлікт чоловіка і дружини з

приводу покупок в магазині (при наявності випадкових перехожих і дітей), конфлікт між подружжям вдома з побутових причин та ін. При цьому задачею кожного з партнерів є обговорювати ситуацію, після кожної фрази говорити: «При цьому я відчував(ла)…».

Загалом розігрується декілька ситуацій (2-3) з максимально великою кількістю учасників, а потім визначаються емоції та почуття «ймовірних шлюбних партнерів».

Після вправи іде обговорення в групі.

Гра-дискусія «Модель ідеальної сім'ї»

Мета: обговорення найважливіших рис характеру (наприклад: мужність, вірність, щирість, поступливість, надійність), що притаманні майбутньому сім'янину та складання моделі (характеристики) майбутнього сім'янина як складової підготовки юнаків до створення сім'ї та подружнього життя.

Психолог пропонує учасникам назвати риси характеру, які, на їх думку приманні справжньому сім'янину. Юнаки та дівчата, по черзі записують їх на дошці й обговорюють кожну якість. В результаті на дошці з'являється список якостей – «модель майбутнього сім'янина». Далі учасники діляться на 2 групи, кожна з яких здійснює порівняльну оцінку кожної з якостей й визначає її рангове місце. Потім порівнюються результати всіх груп та обчислюється середнє арифметичне кожної якості й обчислюється її загальне рангове місце. Після цього учасникам надається можливість ще раз обговорити, чому та чи інша якість зайняла те чи інше місце. У результаті проведеної гри, учасники одержують колективно створену «модель майбутнього сім'янина».

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Учасники за бажанням можуть винести на групове обговорення ті чи інші питання, які стосуються сімейного життя. Далі психолог, дивлячись за ситуацією та активністю групи, організовує або ж групове обговорення, або дискусію, чи роботу в парах/групах відповідно до заданих питань.

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття, про те, що їм сподобалося, що було корисним. Психолог пропонує учасникам висловити побажання один одному на майбутнє.

Заняття 3. «Побудуємо модель ідеальної сім'ї»

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; ознайомити учасників з типовими моделями сучасної сім'ї; допомогти усвідомити наявні стереотипи щодо сімейних відносин і шлюбних партнерів; обговорити найважливіші риси характеру, що притаманні майбутньому сім'янину та скласти модель ідеальної сім'ї; ознайомити з основами розподілу домашнього бюджету; формувати навички розподілу сімейного доходу; розвивати комунікативні навички учасників.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Дискусія на тему «Сучасна сім'я – якою їй бути?»

Учасникам пропонується обґрунтувати своє бачення сучасної сім'ї. Можна запропонувати створити схематичні моделі сім'ї за допомогою вирізок із журналів, газет. На створення такого колажу дається 10-15 хв., а потім кожен презентує власне бачення сучасної сім'ї.

Інформаційне повідомлення «Моделі сучасної сім'ї»

Вирізняють окремі типові моделі сучасної сім'ї:

1. Сім'я-"фортеця", "замкнута сім'я", автономна сім'я. Побудована на нереальних уявленнях подружжя. Люди в такому випадку впевнені, що чоловік і дружина завжди повинні бути разом, що конфлікти є першою ознакою згасання кохання. Майбутнє таких сімей, побудованих на романтичних уявленнях, не передбачає нічого втішного. Попереду у них або нескінченні суперечки через нездійсненні надії, або розлучення.

2. “Дуб із плющем”. Один із подружжя “дуб”, тобто опора для іншого, володар його життя; інший, подібно до плюща, в’ється навколо “дуба”, знаходячи в ньому опору й перекладаючи на його плечі весь тягар проблем. “Дуб” – не завжди чоловік. Трапляється, що такі сім’ї живуть добре, якщо розподіл ролей відбувся за взаємною згодою. Але частіше в таких сім’ях щастя немає, бо немає сердечності.

3. “Шлюб борців”. Така сім’я характеризується постійною боротьбою за владу. Кожна дрібниця – конфлікт, опір іншого долається без дотримання правил комунікації.

4. “Незалежні”, коли кожен із подружжя береже своє право на власну свободу (інколи – аж до права на позашлюбні зв’язки). Трапляється, такі подружжя навіть живуть окремо, зустрічаючись час від часу на території однієї зі “сторін”. Кожен любить говорити про свою прогресивність, відсутність забобонів, про нову мораль. Але це – шлюб без справжнього кохання. Живуть такі подружжя без сварок і конфліктів. Такий шлюб, зазвичай, недовговічний.

5. Шлюб соратників, синкретична сім’я. Для такої сім’ї характерні намагання допомагати один одному в розвитку особистості. Вони кохають одне одного, але не тим коханням, що вимагає повної монополії на почуття й помисли одного з подружжя, а коханням усвідомленим, зрячим, більш довговічним. Суперечки у цьому разі не стають джерелом образ, а навпаки – двигуном подружнього “корабля”.

Вправа «Стереотипи»

Досить часто дівчата і юнаки помиляються щодо того, які риси є найбільш значущими для протилежної статі, що призводить до певних змін поведінки молоді. Щоб розвіяти міфи про те, що юнаків привертає в дівчатах, а дівчат в молодих людях, проведемо вправу «Стереотипи».

Інструментарій: роздатковий матеріал (два набори карток з 13 якостями), скотч, ножиці.

Опис вправи: часники діляться на дві групи: юнаки та дівчата. Кожна група отримує однаковий набір карток. Завдання юнаків визначити, які якості вони вважають найбільш привабливими в дівчатах. З таким же завданням повинні впоратися дівчата, тільки вони будуть працювати з якостями, що відносяться до юнаків.

Після колективного обговорення в групах, учасники повинні проранжувати всі запропоновані якості, тобто визначити, яка якість найбільш значима і займає перше місце, менш цінна – друге і т.д. (По принципу – від ціннішого до менш значимого). Потім групи скріплюють свою послідовність карток скотчем і розміщують її на дошці, для ознайомлення з думкою іншої групи.

Пропоновані учасникам якості для ранжирування:

Доброта і розуміння	Інтелект
Фізична привабливість	Цікава особистість
Гарне здоров'я	Адаптивність
Креативність	Бажання мати дітей
Вища освіта	Хороша спадковість
Можливість добре заробляти	Хазяйновитість
	Віросповідання

Як правило, в юнацькому віці як хлопці, так і дівчата схильні переоцінювати значимість фізичної привабливості, тому дана характеристика зазвичай потрапляє в трійку найбільш цінних якостей.

Після того, як учасники обговорять разом з ведучим обидві послідовності якостей, їх можна ознайомити з результатами масштабних досліджень Басса (див. у табл.), в яких брали участь 37 культур. Дослідники запропонували респондентам той же список якостей, з яким працювали учасники. У ході дослідження «було виявлено, що чоловіки вважають найважливішими якостями потенційної супутниці (дружини) доброту, розуміння, інтелект і фізичну привабливість. Вони також високо цінують цікавість особистості, гарне здоров'я і адаптивність. Цей список дуже близький до переліку якостей, які цінують жінки у своїх

чоловіків, за винятком двох пунктів, в яких чоловіки всього світу зацікавлені в більшій мірі. Це –молодший вік партнерки і фізична привабливість. У жодній з 37 культур не відзначалося зворотного цьому.

Жінки значно нижче цінують у чоловіках фізичну привабливість, але здатність партнера заробляти має для жінок значно більше значення. Спостереження Басса у 37 культурах показує, що жінки вважають за краще в чоловіках не тільки забезпеченість, а й риси, побічно пов'язані з матеріальними ресурсами. Це і соціальний статус, і амбітність, і працьовитість, і старший вік.

Найважливіші характеристики, бажані в довгостроковому партнері або в чоловіку/дружині

Чоловіки і жінки 37 культур розташували список характеристик супутника / супутниці життя в порядку бажаності.

Значимість	Характеристики, обрані чоловіками для жінки	Характеристики, бажані жінками для чоловіка
1	Доброта і розуміння	Доброта і розуміння
2	Інтелект	Інтелект
3	Фізична привабливість	Цікава особистість
4	Цікава особистість	Гарне здоров'я
5	Гарне здоров'я	Адаптивність
6	Адаптивність	Фізична привабливість
7	Креативність	Креативність
8	Бажання мати дітей	Можливість добре заробляти
9	Вища освіта	Вища освіта
10	Хороша спадковість	Бажання мати дітей
11	Можливість добре заробляти	Хороша спадковість
12	Хазяйновитість	Хазяйновитість
13	Віросповідання	Віросповідання

Інформ-повідомлення «Домашній бюджет»

Психолог знайомить учасників із основами розподілу домашнього бюджету – насамперед, відповідно до того, хто як заробляє, а потім – які потреби вимагають значної частини бюджету. У ході обговорення висловлюються ідеї, як навчитися відкладати гроші та накопичувати кошти для великих придбань, для відпочинку, для відпустки тощо.

Вправа в парах «Сімейний бюджет»

Мета: опанувати навички розподілу сімейного доходу, розвиток комунікативних навичок.

Учасникам пропонується розбитися на пари і записати своє бачення сімейного бюджету, обговорити їх в парах, знайти позитивні і негативні сторони (якщо є) у запропонованих варіантах.

У ході групового обговорення визначаються найбільш вдалі, і найбільш цікаві варіанти сімейного бюджету.

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття **Питання для обговорення:** Що нового ви дізнались на занятті? Що таке сім’я у вашому розумінні? Охарактеризуйте основні функції сім’ї. Які типи сімей ви знаєте? Як ви розумієте структуру сім’ї?

Питання для роздумів:

– Чи існує, на вашу думку, провідна функція сім’ї? Обґрунтуйте свою відповідь.

Домашнє завдання: підготувати коротку доповідь або презентацію про особливості сім'ї у різні часи або у різних культурах (архаїчні цивілізації, античність, християнська сім'я, східний тип сімейного устрою, європейська сім'я).

Заняття 4. «Готовність до шлюбу як запорука міцності сім'ї»

Мета: підвищувати розуміння цінності сім'ї в українському менталітеті; коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; обговорити ставлення молоді до офіційного чи цивільного шлюбу; скласти правила щасливого шлюбу; розвивати відчуття неповторності та унікальності; дати змогу оцінити власну готовість до шлюбу.

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Перевірка виконання домашнього завдання.

Слухання доповідей учасників про особливості сім'ї у різні часи або у різних культурах (архаїчні цивілізації, античність, християнська сім'я, східний тип сімейного устрою, європейська сім'я).

Обговорення відмінностей сучасної сім'ї та прадавньої, значення роду у житті дітей, дотримання цінностей у християнській сім'ї та мусульманській, відмінності європейського бачення сімейних відносин від українського.

Повідомлення ведучого про типову українську сім'ю, побудовану на народних і сучасних віруваннях:

Українська сім'я – хоронителька національних ідеалів, які органічно поєднуються з християнськими морально-етичними цінностями. Серед них дослідники вирізняють:

• евдемонізм – прагнення створити щасливу сім'ю – здорову, багатодітну, дружну, міцну;

• одухотвореність і гармонія людини з природою (образ Лади – богині шлюбу, сім'ї, кохання і краси; утвердження позитивних рис характеру – працьовитості, волі, витривалості, мужності, винахідливості, чесності, щирості, щедрості, кмітливості, гостинності);

• почуття опіки щодо старших (батьків, дідусів, бабусь) і неповнолітніх братів і сестер;

• рівноправність чоловіка і жінки, демократизм стосунків у сім'ї (одруження за взаємною згодою, рівноправ'я подружжя тощо);

• збереження цілісності сім'ї (взаємна клятва вірності молодят, виняткова вірність українських жінок, безшлюбне життя як вияв вірності передчасно померлому нареченому (нареченій), народний ритуал розлучення;

• дотримання сімейних ритуалів (обряди хрещення, кумівства, прилучення дитини до церкви тощо);

• обряд весілля (прощання молодих зі свободою, оголошення заручин, вінчання тощо);

• утвердження культу предків (догляд могил померлих батьків і близьких родичів тощо).

Вправа «Офіційний чи цивільний шлюб»

Учасникам пропонується обговорити офіційний зареєстрований шлюб та так званий «цивільний шлюб». Всі учасники діляться на групи, одна з них відстоює цивільний шлюб, інша – офіційний. Згодом вони викладають своє розуміння обраного виду шлюбу, основні його переваги, недоліки та можливості.

Диспут на тему «Правила щасливого шлюбу»

Учасникам пропонується спробувати створити правила, дотримуючись, яких можна зробити шлюб щасливим.

Правила для проведення диспуту:

• кожен має право висловити свою думку;

• говори, що думаєш, думай, що говориш!
• намагайся чітко і ясно висловлювати свої думки;
• не повторюй того, що до тебе було сказано;
• кожен має право на свою думку;
• не перебивай виступаючого;
• якщо доведено помилковість твоєї позиції – май мужність її визнати.

Можна використовувати такі мовні трафарети: я згоден, тому що..., я не згоден, тому що..., на мою думку…, за моїми переконаннями…

Вправа «Я унікальний»

Розвиток відчуття неповторності є головним для формування особистої самооцінки. Не відчуваючи власної унікальності, ми стаємо рабами, роботами, машинами, але не людьми.

Завдання учасникам:

1. Як ви думаєте, в чому полягає ваша унікальність? Визначте свої позитивні і негативні риси, запишіть по 5-10 позитивних і негативних рис. Визначите, яким (якою) ви б хотіли бути в ідеалі?

2. Які з ваших якостей допомогли б у майбутньому подружньому житті, а які б заважали гармонійним відносинам. Чому?

Оцінювання готовності до шлюбу

Спочатку ведучий знайомить учасників із структурою готовності до шлюбу та її компонентами, а потім пропонує оцінити від 1 до 10 сформованість кожного компоненту.

Компонент	Показник	Оцінка
Моральний	готовність створювати сім'ю;	
	серйозне ставлення до шлюбу;	
	почуття відповідальності, обов'язку, витриманості;	
	знання правил подружнього етикету і культури поведінки в сім'ї;	
	знання естетики міжстатевих стосунків;	
	рівномірний розподіл обов'язків між членами сім'ї;	
	планування і дотримання сімейного бюджету.	
Комунікативний	уміння спілкуватися і співпрацювати;	
	здатність регулювати складні життєві ситуації;	
	готовність підтримувати обстановку радості, бадьорості та оптимізму;	
	здатність розуміти іншу людину і психологічно розвантажувати її.	
Емпатійний	здатність співпереживати, емоційна гнучкість;	
	чесність, вірність, стриманість, доброта;	
	турботливість, що базується на засадах альтруїзму.	

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття

Питання до обговорення: Що нового дізнались на занятті? Які основні відмінності сімей у різних культурах? Які особливості української сім'ї? Які особливості сучасної сім'ї?

Домашнє завдання: на основі отриманої інформації письмово охарактеризувати ідеальний тип сімейно-шлюбних взаємин, який має бути притаманним для сучасних соціокультурних умов.

Заняття 5. «Поширені міфи щодо створення сім'ї»

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; обговорити обов'язки чоловіка і батька та обов'язки дружини і матері; проаналізувати підходи молоді до розуміння кохання як важливого чи достатнього чинника для створення сім'ї; з'ясувати думки молоді щодо впливу відносин між батьками на дітей; підвищувати психологічну готовність молоді до створення сім'ї.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Перевірка виконання домашнього завдання.

Зачитування учасниками своїх моделей ідеального типу сімейно-шлюбних взаємин.

Обговорення реальності досягнення таких стосунків у сім'ї між сучасними юнаками і дівчатами. Визначення необхідних умов, які б сприяли міцному і гармонійному шлюбу.

Інформаційне повідомлення «Кохання – це ще не все для створення сім'ї»

Нині провідним мотивом вступу в шлюб називають кохання. Однак молоді люди часто вкладають у це поняття різний зміст. Т. Флоренська вирізняє три різні тлумачення цього слова молоддю: кохання як сексуальний потяг, кохання як потреба бути коханим, кохання як здатність любити.

1. Домінування статевого потягу. Гіпертрофія статевого потягу веде до утворення сексуальної домінанти, що захоплює всі життєві сили людини, перетворюючи її на раба своїх потягів. Це стає перешкодою для психічного та духовного розвитку людини.

2. Потреба людини бути коханою (коханим). Ця потреба властива кожній людині з раннього дитинства. Однак нерідко вона залишається спрямованою виключно на себе. Така однобічність і нездатність любити іншого є психічним захистом від підвищеної тривожності, незадоволеності, що йдуть корінням в раннє дитинство. Ця потреба проявляється в підвищеній вимогливості – любові до себе, посиленому бажанні привернути увагу до себе, уразливості і т. п.

3. Здатність кохати. Рівні здатності кохати різні – від взаємного почуття до безкорисливої самовідданої любові, здатної пережити відсутність взаємності, така людина вірна в коханні та надійна в сім'ї.

Крім потреби бути коханою, кожна людина сама прагне любити. В юності намір вступити в шлюб зумовлений, передусім, прагненням молодих людей бути постійно з об'єктом своєї закоханості. У цьому разі сім'я виступає як подружжя, створює можливості для прояву почуттів гуманізму й любові. Орієнтація на подружжя є найважливішою ціннісною орієнтацією молодих людей перед вступом у шлюб, у перші роки спільного життя. Із часом, рано чи пізно, у подружжя з'являється потреба мати дітей, прагнення бути батьками. Ця потреба реалізується у формах материнства та батьківства.

Інформація для обговорення «Найпоширеніші міфи стосовно створення сім'ї»

Ведучий зачитує міфи і пропонує обговорити їх у груповому колі.

Найпоширеніші міфи стосовно створення сім'ї:

1. Для створення сім'ї достатньо одного лише кохання. Міф, оскільки перед вступом у шлюб варто замислитися, що ж вас об'єднує, адже не тільки кохання буде присутнє в щоденному сімейному житті.

2. Протилежності притягуються. Міф, оскільки в спільному сімейному житті протилежності, які притягують на етапі знайомства, пізніше будуть лише дратувати і викликати сімейні суперечки.

3. Дружина повинна робити чоловіка щасливим, а чоловік – дружину. Міф, щастя кожної людини в її руках. Не можна звинувачувати у незгодах іншу людину, адже ваше щастя ви робите самі, так само, як і нещастя.

4. Люди звикають один до одного, “притерпиться – полюбиться” – каже народне прислів’я. Але незадоволеність партнером, неприйняття певних сторін його характеру, звичок із часом тільки посилюються.

5. У сім’ї не важлива матеріальна сторона стосунків, головне – кохання. Міф, адже після романтичного періоду залицяння та зустрічей приходять “сірі” побутові будні, для подолання яких кохання часто замало.

Міні-дискусія «Яким повинен бути справжній чоловік (батько), справжня жінка (мати)?»

Завдання учасникам: Назвіть обов’язки чоловіка і батька та обов’язки дружини і матері та аргументуйте власну позицію.

Аналіз конфліктної поведінки подружжя та пошук шляхів вирішення суперечки

Ведучий пропонує до розгляду декілька ситуацій, що провокують конфлікт, учасники мають запропонувати шляхи вирішення ситуацій відповідно до різних стилів поведінки у конфлікті – суперництва, компромісу, співробітництва, пристосування, уникання.

Наприклад:

З самого ранку чоловік роздратований і кричить на свою дружину. Навіть, якщо він розуміє, що крики його недоцільні, він продовжує кричати, забуваючи, що останнє слово залишається за дружиною. Вона вирішує, навіть якщо сама цього не усвідомлює, як реагувати на поведінку чоловіка.

Можливі варіанти її поведінки:

“Пробач, ти звичайно, маєш рацію” (задобрювання, умиротворення).

“Ти сам такий” (звинувачення у відповідь).

“Я здогадувалася, що в сімейному житті цього варто було очікувати” (прорахунок).

“Телефонував твій друг і просив, щоб ти передзвонив йому” (відволікання уваги).

“Ти зовсім змучився” або “Мені образливо чути від тебе таке” – кожна з цих двох відповідей краща за інші.

Будь-яка з цих відповідей може вплинути на реакцію чоловіка. А оскільки відповіді різні, вони можуть призвести до різних наслідків, але знову ж таки не завжди подальша реакція чоловіка повністю залежить від відповіді дружини.

Дискусія «Чи впливають відносини між батьками на дітей?»

Учасникам пропонується висловитися щодо впливу відносин між батьками на розвиток дітей, відзначити характерні ознаки його впливу на різних етапах розвитку сім’ї та вікових етапах зростання дитини.

Підсумок, рефлексія проведеного заняття

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття

Питання для підведення підсумків заняття: Що нового дізнались на занятті? Назвіть основні права та обов’язки подружжя. Які права та обов’язки батьків і дітей?

Питання для роздумів:

Чи достатньо, на вашу думку, одного кохання для створення сім’ї?

Чи сприяє, на вашу думку, шлюбний договір міцності сім’ї?

Домашнє завдання: скласти проект шлюбного договору, де б були відображені всі права та обов’язки чоловіка і дружини.

Заняття 6. Запобігання і подолання сімейних конфліктів

Мета: коректувати неадекватні установки молоді на сімейні відносини; ознайомити з найчастішими причинами конфліктів у сім’ї; обговорити найважливіші риси характеру, що мають бути сформовані у подружніх партнерів для успішного вирішення сімейних конфліктів; ознайомити з алгоритмом аналізу конфліктної сімейної ситуації; вчити знімати напруження у відносинах; скласти пам’ятки про правила вирішення сімейних конфліктів і про правила поведінки у конфліктній ситуації; обговорити нагальні

питання сімейного життя і шляхів вирішення проблем учасників; підвести підсумки проведеної психологічної роботи з формування установок молоді щодо сім'ї.

Хід заняття

Привітання, налаштування на групову роботу, рефлексія внутрішнього стану.

Визначення настрою та очікувань учасників.

Вправа-гра «Подарунки»

Сядемо в коло. Гравці придумують, який подарунок вони б подарували сусідові і показують це йому за допомогою міміки і жестів. Як тільки сусід угадав, він може загадати свій подарунок наступному за ним гравцю. Пояснювати можна тільки за допомогою міміки і жестів. Допускається підказка, але така, у якій не міститься назви даного предмета, а тільки його опис. За допомогою міміки і жестів передаєте по ланцюжку свої подарунки.

Перевірка виконання домашнього завдання.

Зачитування учасниками складених шлюбних контрактів, де були б відображені права та обов'язки чоловіка і дружини, особливості сімейно-шлюбних взаємин.

Вправа «Психологічна загадка»

За описом учасникам необхідно вгадати, яку **якість** характеру людини загадав психолог:

- «Людина, яка вміє жити мирно, дружно, без сварок». (Миролюбна).
- «Людина, яка вміє сама виконувати свої обов'язки» (Відповідальна).
- «Людина, яка любить трудитися» (Працьовита).
- «Людина, яка знає свої недоліки» (Самокритична).
- «Людина, завжди готова допомогти» (Чуйна)

Для того, щоб учасники точніше зрозуміли значення цих слів, можна їх попросити скласти речення із цими словами або по «відгадці» скласти опис якості.

Дискусія «Сімейні конфлікти»

Учасникам пропонується відповісти на такі питання:

Чи може сім'я жити без конфліктів? Чому виникають конфлікти в сім'ї? Як виходити із сімейних конфліктів? Конфлікт – це погано?

Далі ведучий знайомить учасників із загальноприйнятим визначенням конфліктів та різновидами їх прояву в сім'ї:

Конфлікт – крайнє загострення суперечностей (ідей, інтересів, потреб, оцінок, домагань тощо), які намагаються розв'язати емоційно.

Розрізняють такі види сімейних конфліктів:

• конфлікти, що виникають на основі незадоволеної потреби в цінності та значимості свого "Я", порушення почуття гідності зі сторони шлюбного партнера, нехтування ним, неповаги;

• конфлікти, причиною яких є незадоволеність у потребі одного чи обох з подружжя у позитивних емоціях; відсутність турботи, підтримки, розуміння;

• конфлікти через шкідливі звички одного з подружжя;

• фінансові розбіжності, які виникають на основі перебільшення потреб одного із подружжя;

• конфлікти на ґрунті незадоволених сексуальних потреб одного чи обох із подружжя.

У подружньому конфлікті є як ризик зруйнувати стосунки, так і шанс вийти на їхній новий рівень, конструктивно долаючи кризу, здобуваючи нові життєві можливості. Отже, конфлікт може не тільки виступати як фактор дестабілізації сім'ї, але й виконувати конструктивну функцію. У стабільних сім'ях конфлікти відбуваються на загальному тлі позитивних взаємин подружжя, виконуючи конструктивну функцію. Так, виявляючи відмінності потреб, орієнтацій, намірів подружжя, конфлікти допомагають виробити єдині позиції і сприяють успішній адаптації партнерів до шлюбу.

Вправа «Які риси потрібні мені для подолання конфлікту?»

Спочатку психолог звертає увагу на зім'ятий аркуш паперу, потім проводить розмову-коментар.

Психолог: - Чи можемо ми наш папір розправити, зробити знову гладеньким? Так, можемо (починає його розгортати, розправляти). Можна його ще зволожити, випрасувати, притиснути чимось важким і почекати. Як ви думаєте, чи розправиться наш папір? (Психолог підводить до того, що папір розгладиться тільки через якийсь час).

Які риси потрібні людині, щоб подолати конфлікт? (Відповіді записують на ватмані, потім зачитують, обговорюють).

Інформ-повідомлення про найчастіші причини конфліктів у сім'ї

Психолог повідомляє учасникам про основні причини виникнення конфліктів у сімейних відносинах, виділяє їх види і пропонує обговорити ймовірні шляхи вирішення.

Небезпечні форми поведінки подружжя, що можуть спровокувати конфлікт.

- Чоловік ухиляється від домашніх справ, а перед дружиною ставить певні вимоги. («Я працюю зранку до ночі, а вдома обіду немає, сорочки непрасовані» і т.д.)

- Дружина намагається показати свою перевагу, здійснюючи «контрексплуатацію» чоловіка. («Я тебе просила купити продукти, ти не купив, і взагалі я тобі не служниця, можеш і сам попрасувати сорочки»).

- Конфлікт вироджується у боротьбу статей. («Не торкайся мене, ти мені неприємний, мені набридли твої нотації»).

- У своїх бідах партнери звинувачують один одного. («Говорила мені мама: не виходь за нього заміж»).

- Свої біди партнери приписують особливостям особистості або неврозу того чи іншого.(«Ти псих!» - «Сама ненормальна, тобі слова не скажеш, - зразу заводишся, лікуватися треба!»).

- У своїх труднощах подружжя звинувачує дітей і спрямовує свій гнів проти них. («Геть з моїх очей, тільки через тебе з батьком посварилася»).

- Чоловік і дружина ведуть між собою боротьбу у другорядних питаннях. («Тобі ця сукня не пасує!» – «А мені подобається!»).

- Суперечка ведеться часто з егоїстичних позицій, кожний досягає свого за рахунок інтересів партнера. («Краще тобі не їхати сьогодні на футбол, не хочу, щоб ти їхав, і все»).

Вправа «Попередження і запобігання конфліктів у сім'ї»

Розв'язання конфлікту може закінчуватись тим, що:

- один з учасників визнає себе винним;
- винним визнає себе його партнер;
- винними визнають себе обидва з подружжя.

Невирішеним конфлікт залишається тоді, коли жодна сторона не визнає своїх помилок, прорахунків.

Психолог пропонує учасникам представити різні варіанти вирішення суперечки (береться типова ситуація і три пари учасників, які розігрують один із трьох варіантів – конструктивний, деструктивний, ігноруючий). У ході групового обговорення учасники трьох пар відзначають власні емоції та чи вдалося досягти їх інтересів.

Алгоритм роботи з методикою аналізу конфліктної сімейної ситуації

Учасникам пропонують розіграти 2-3 сімейні конфліктні ситуації, а потім проаналізувати їх за допомогою алгоритму.

В. П. Кравець, Г. В. Терещук пропонують просту методику аналізу конфліктної ситуації, сутністю якої є послідовний розгляд конфлікту шляхом відповіді на 10 запитань:

1. Як реально я поводився?
2. Як я хотів би поводитися в подібній ситуації?
3. Як я повинен був би поводитися в цій ситуації?
4. Як реально поводився він?
5. Як він повинен був поводитися в подібній ситуації?
6. Як він хотів би поводитись у подібній ситуації?

7. Яким він бачив мене в цій ситуації?

8. Яким він хотів би бачити мене в подібній ситуації?

9. Яким я хотів би бачити його в подібній ситуації?

10. Які причини, цілі і обставини того, що відбувається?

Вправа «Навички зниження напруженості»

Найчастіше конструктивному вирішенню конфлікту заважає надмірне емоційне напруження партнерів по спілкуванню. Зараз ми опрацюємо навички зниження емоційного напруження, яке виникає між подружжям, що дозволить віддалити конфронтацію або перевести взаємодію в іншу форму.

Спробуйте оцінити свої навички зниження напруженості в бесіді за 10-бальною шкалою. Подумки порівняйте свою оцінку з можливими оцінками своїх знайомих. Нижче вкажіть ту оцінку, яку б вони вам поставили.

Знайдіть і запишіть імена двох людей, які перевершили вас за рівнем розвитку цієї навички, і двох, які поступаються вам.

Організовується обговорення завдання.

Вправа «Пам'ятка для мене»

Психолог запитує в учасників, що потрібно для оптимізації стосунків у сім'ї, мирного вирішення конфліктів, попередження виникнення конфліктних ситуацій. А відповіді узагальнюються психологом і записуються у вигляді пам'ятки для учасників.

Таким чином утворюються 2 пам'ятки

Пам'ятка «Правила вирішення сімейних конфліктів»

Для вирішення подружніх конфліктів є доцільним:

• підтримувати почуття власної гідності;

• постійно демонструвати взаємну повагу;

• стримувати себе у проявах злості, гніву, роздратованості;

• не акцентувати увагу на помилках та прорахунках один одного;

• не дорікати минулим і, зокрема, колишніми помилками;

• намагатися не реагувати емоційно в суперечках, а раціонально розібратися в ситуації;

• пам'ятати, що у шлюбі важливі терпіння, поблажливість, підтримка, довіра.

Пам'ятка «Правила поведінки у конфліктній ситуації»

Правила поведінки у конфліктній ситуації:

1. Для з'ясування стосунків варто вибрати відповідний час (не слід цього робити під час сніданку чи обіду, коли поспішаєте на роботу).

2. Учіться з'ясовувати причини конфліктів, уважно слухати іншого і формулювати основні претензії без узагальнень на зразок "ти завжди", "ти ніколи".

3. Необхідно говорити тільки про предмет суперечки.

4. Не треба згадувати про попередні промахи партнера, варто забути про те, що було вчора ("Ти завжди так").

5. Не слід влаштовувати контрнаступів ("А ти сам!").

6. Не іронізувати, не ображати один одного і не втрачати контроль над собою.

7. Шукати вину треба не в партнері, а в собі. Коли ви не праві – признайтеся в цьому, коли ви праві – промовчіть.

8. У шлюбі важливе вміння співпереживати та розуміти партнера.

9. Варто уникати агресивної поведінки та не доводити справу до повного визнання вини і "капітуляції" партнера.

Правила конфліктної поведінки не вичерпують усіх можливих порад на випадок родинних конфліктів. Але, можливо, їх дотримання зменшить число конфліктів у майбутній сім'ї.

Обговорення питань і пошук шляхів вирішення проблем учасників

Учасники за бажанням можуть винести на групове обговорення ті чи інші питання, які стосуються сімейного життя. Далі психолог, дивлячись за ситуацією та активністю

групи, організовує або ж групове обговорення, або дискусію, чи роботу в парах/групах відповідно до заданих питань.

Практична робота «Лист майбутній дитині»

Написати листа майбутньому сину або дочці, в якому довести важливість сім'ї, сімейних традицій та сімейних цінностей.

Підсумок, рефлексія проведених занять, прощання.

Учасники за бажанням висловлюються про результати проведеного заняття, про те, що їм сподобалося, що було корисним.

Питання для обговорення: Що нового Ви дізнались на занятті? Що потрібно для вирішення сімейних конфліктів? Як Ви розумієте цінності сім'ї?

Психолог пропонує учасникам висловити побажання один одному на майбутнє.

На цьому група закінчує свою роботу, наприкінці проводиться опитування учасників групи у формі самозвітів щодо виявлення одержаних індивідуальних ефектів тренінгової роботи.